

In het spoor van de Tweede Bergambachtleiding

Archeologische begeleiding van de aanleg van de
rivierwatertransportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk

Nicole F. Mulder

In het spoor van de
Tweede Bergambachtleiding

Archeologische begeleiding van de aanleg van de
rivierwatertransportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk

Nicole F. Mulder

COLOFON

ROB Rapportages Archeologische Monumentenzorg 2
In opdracht van NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DHZ)
In het spoor van de Tweede Bergambachtleiding
Archeologische begeleiding van de aanleg van de
rivierwatertransportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk

Auteur: Nicole F. Mulder

Redactie: N.F. Mulder en R.M. van Heeringen
In opdracht van NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland
Omslagontwerp: I. Jansen, Amersfoort
Bewerking tekeningen: H. de Kort, J. Hulst, ROB
Opmaak: L. Verheijen, ROB
Technische eindcontrole: E. van As, ROB
Druk binnenwerk: Print X-Press, Amersfoort
Druk omslag: Stampij, Amersfoort
© ROB, Amersfoort 1998
ISSN 1383-5025
ISBN 90-73104-29-7

ROB

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

VOORWOORD: EEN LICHTE VORM VAN NIEUWSGIERIGHEID...

Het is een gedurfde vraag van Nicole Mulder om aan mij, als vertegenwoordiger van de NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH), het verzoek te doen het voorwoord te schrijven. Niet alleen omdat ik werkelijk niets van archeologie weet, maar ook omdat DZH niet van enthousiasme overliep om contact te leggen met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort.

Dit eerste contact liep voor ons nog naar wens; er zouden hoogstwaarschijnlijk maar weinig bijzonderheden te vinden zijn op ons rivierwaterleidingtracé. De bestekstekst met betrekking tot archeologische vondsten vond men voldoende en er kon worden volstaan met het achterlaten van de routekaarten met het volledig leidingtracé. Lange tijd vernam DZH niets en wij achtten ons zeer gelukkig. Geen vondsten, geen oponthoud, geen extra kosten.

En toen, geruime tijd later, kwam die brief van de ROB, dat intensieve begeleiding zeer gewenst was over het westelijke deel (km 39 tot 55) van het tracé.

Vanzelfsprekend zijn tijd en geld moeilijk te beheersen parameters bij zo'n groot project en zo kwam deze begeleiding als een extra tegenslag in geld en tijd. Ondanks dit alles geef ik graag gehoor aan de vraag van Nicole en schrijf ik dit voorwoord met plezier.

In het hiervoor geschetste negatief gestemde klimaat kwam zij kennismaken in het projectkantoor in Moerkapelle. Haar enthousiasme, haar werklust, haar aanpassingsvermogen en haar 'niet uit het veld te slaan' (letterlijk en figuurlijk) sloegen aan in de doorgaans harde wereld van de civiele werkers. Zij was niet te beroerd om aan te schuiven bij het wekelijkse werkoverleg 's ochtends om 7.00 uur, zij maakte haar wensen kenbaar en stemde haar werk met haar verantwoordelijkheden af op de technische eisen van het project. Het negatief gestemde klimaat veranderde al snel in een neutrale stemming met een lichte vorm van nieuwsgierigheid naar dit, voor de meesten, onbekende vakgebied.

Extra inzet van materiaal en materieel werd zowel door de betrokken aannemer als ons bedrijf ter beschikking gesteld. Toen kwam Nicole met de melding dat zij de resten van een boerderij uit de IJzertijd had ontdekt. De medewerkers aan het project Bergambachtleiding werden nu echt enthousiast.

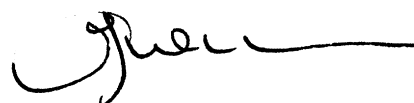
Voor u ligt nu het rapport waarin deze vondsten allemaal keurig in beeld zijn gebracht. Een zeer gedegen stuk werk.

DZH heeft veel geleerd van het project Bergambachtleiding. Met alle partijen is zeer intensief samengewerkt en uit deze samenwerking is een goed product ontstaan. Graag scharen wij de ROB bij die partijen waarmee een constructieve samenwerking mogelijk is. Wij zullen bij andere grote leidingprojecten trachten nog eerder contact te leggen om ook de archeologie de ruimte te geven de kennis van het archeologisch bodemarchief uit te breiden.

Nu dit rapport er ligt en onze leiding reeds geruime tijd in gebruik is, zijn we best een beetje trots dat we betrokken zijn geweest bij dit stuk onderzoek. Voor alle betrokkenen van de zijde van ROB en voor Nicole Mulder in het bijzonder wensen wij dat nog vele bijzondere bodemschatten in goede samenwerking mogen worden gevonden.

NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland,

Ad de Waal Malefijt,
projectleider Bergambachtleiding.

INHOUD	
VOORWOORD	5
1 INLEIDING	9
2 ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING IN DE PRAKTIJK	10
2.1 Inventarisatie vooraf	10
2.2 Archeologische begeleiding tijdens de aanleg	10
2.3 Registratie	12
2.4 Vondstverwerking, uitwerking van de gegevens en documentatie	13
2.5 Administratieve gegevens	13
3 GEOLOGIE	15
3.1 De Geologisch-Archeologische Tijdtabel	15
3.2 Geologische afzettingen	15
4 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS	18
4.1 Inventarisatie	18
4.2 De vindplaatsen ten oosten van de Vliet (tracé 1-39 km)	20
4.3 De vindplaatsen ten westen van de Vliet (tracé 39-54 km)	20
5 NIEUWE ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS	22
5.1 De vindplaatsen	22
5.2 Late Bronstijd (1100-800 voor Chr.), vroege IJzertijd (800-500 voor Chr.) en midden-IJzertijd (500-250 voor Chr.)	23
5.3 Late IJzertijd (250 - 12 voor Chr.) en Romeinse tijd (12 v.Chr - 450 na Chr.)	28
5.4 Vroege Middeleeuwen (450 - 1050 na Chr.)	38
5.5 Late Middeleeuwen (1050 - 1500 na Chr.)	40
5.6 Nieuwe tijd (1500 - heden)	42
5.7 Overige vindplaatsen	43
6 CONCLUSIES	44
7 WAARDERING VAN DE NIEUWE VINDPLAATSEN	46
8 AANBEVELINGEN	48
8.1 Behoudenswaardige vindplaatsen	48
8.2 Aanvullend archeologisch onderzoek en aanvullende archeologische inventarisatie	49
8.3 Overige aanbevelingen	50
DANKWOORD	52
LITERATUUR	53
ILLUSTRATIES (OVERZICHT)	55
Bijlage 1 Catalogus van nieuwe vindplaatsen	60
Bijlage 2 Catalogus van bekende vindplaatsen	93
Bijlage 3 Aardewerk	105
3a Importaardewerk uit de Romeinse tijd	105
3b Laat-Middeleeuws aardewerk	105
Bijlage 4 Hout van Vindplaats 2	107
4a Intern verslag Archeobotanie/ROB door Ruud de Man	107
4b C14 dateringen	109
Bijlage 5 Verklaring gebruikte termen en afkortingen	115
Bijlage 6 Geologisch-Archeologische Tijdtabel	119
SAMENVATTING	121

Afb. 1 Tracékaart van de rivierwater-transportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk(Topografische ondergrond ARCHIS).
Tek. N.F. Mulder / R. Wiemer / H. de Kort.

In opdracht van de NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) is in de periode van 1992 tot en met 1994 een rivierwatertransportleiding van Bergambacht naar het waterwingebied bij Wassenaar en Katwijk met een totale lengte van 55 kilometer aangelegd (de Tweede Bergambachtleiding, afb. 1). Vooral het westelijke gedeelte van het tracé, vanaf de A4 nabij Zoeterwoude tot aan Wassenaar, gaat door een gebied met een hoge archeologische verwachting. Dit kustgebied wordt sinds de prehistorie bewoond en veel van de resten van de vroegere bewoning bevindt zich nog onaangetast onder het oppervlak. Bij eerder archeologisch onderzoek zijn hier sporen aangetroffen vanaf het Neolithicum tot en met de late Middeleeuwen. Ook de gebieden waarover archeologisch minder bekend is, zoals het oostelijke gedeelte van het tracé, zijn interessant. Onze kennis van het archeologisch bodemarchief is nog steeds fragmentarisch. In de praktijk blijkt steeds weer dat op onverwachte plaatsen belangrijke informatie over de bewoningsgeschiedenis wordt aangetroffen. De kans was groot dat bij de aanleg van de waterleiding bewoningssporen zouden worden verstoord.

DZH heeft haar verantwoordelijkheid voor deze grootschalige bodemverstoring geaccepteerd. In overleg met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) is vastgesteld wat de beste methode zou kunnen zijn om schade aan het bodemarchief zoveel mogelijk te beperken. De tijd ontbrak om voorafgaand aan de werkzaamheden inventariserend onderzoek in het veld te verrichten om mogelijke archeologische vindplaatsen vooraf vast te stellen en eventueel het tracé van de leiding aan te passen. In dit geval stond het leidingtracé al in detail vast. Daarom is gekozen voor het intensief archeologisch begeleiden van de werkzaamheden.

Het doel van archeologische begeleiding is het vaststellen van de ligging van met vernietiging bedreigde vindplaatsen, het documenteren van deze vindplaatsen en indien mogelijk het veiligstellen van de vondsten. Verder wordt de aard, de omvang en de kwaliteit van een vindplaats vastgesteld. Aan de hand van de verkregen informatie kan de archeologische waarde van een vindplaats worden bepaald. Belangrijke nieuwe vindplaatsen kunnen worden voorgedragen voor behoud in de toekomst. Het archeologisch begeleiden van projecten levert op deze wijze informatie op waarmee in de toekomst bij nieuwe projecten een beleid kan worden gevoerd dat gericht is op behoud en beheer van archeologische monumenten.

De archeologische begeleiding heeft plaatsgevonden in de periode van mei tot en met december 1994 en is voor de ROB uitgevoerd door N.F. Mulder. Gedurende de maand augustus is de archeologische begeleiding waargenomen door C.J.W. Mioulet. De wetenschappelijke leiding berustte bij de provinciaal archeoloog W.A.M. Hessing (later opgevolgd door R.M. van Heeringen) en bij N.F. Mulder. Een omvangrijke financiële bijdrage van DZH heeft de archeologische begeleiding mogelijk gemaakt.

De archeologische begeleiding van de Tweede Bergambachtleiding heeft veel nieuwe archeologische informatie opgeleverd. In dit rapport wordt beschreven wat de werkwijze is geweest tijdens de archeologische begeleiding en hoe de samenwerking verliep tussen de opdrachtgever (DZH), directievoerder (ROB) en uitvoerder (de archeoloog). Vervolgens wordt samengevat wat archeologisch en geologisch reeds bekend was over het gebied voordat de aanleg van de rivierwatertransportleiding plaatsvond. Daarna worden de resultaten van de archeologische begeleiding beschreven. Op basis van de conclusies worden de archeologische waarden van de nieuwe vindplaatsen vastgesteld en worden enkele aanbevelingen met betrekking tot verder onderzoek en het beheer en behoud van de nieuwe vindplaatsen geformuleerd. Tevens worden op basis van de ervaringen van de archeologische begeleiding in de praktijk richtlijnen gegeven aan de hand waarvan bij toekomstige projecten DZH en ROB nog beter kunnen samenwerken. Dit rapport getuigt ervan dat de samenwerking voor het project van de Tweede Bergambachtleiding zeer vruchtbaar is geweest.

2 ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING IN DE PRAKTIJK

2.1 Inventarisatie vooraf

In de overlegfase van een project als de aanleg van de Tweede Bergambachtleiding

wordt eerst geïnventariseerd wat van het gebied archeologisch bekend is en welke verwachtingen er zijn (Standaard Archeologische Inventarisatie (SAI), zie ook hoofdstuk 8). Wanneer de archeologische waarde van het gebied hoog is en er nog voldoende voorbereidingstijd rest heeft het de voorkeur het tracé in detail te inventariseren (Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), zie ook hoofdstuk 8). Met behulp van veldverkenning, booronderzoek, geologische, bodemkundige en historische documentatie kan worden vastgesteld welke knelpunten er zijn en of archeologische waardevolle terreinen worden bedreigd. De conclusies van dit onderzoek kunnen gebruikt worden voor eventuele kleinschalige aanpassingen in het tracé en voor het nauwkeurig aangeven waar archeologische begeleiding bij de uitvoering noodzakelijk is. Het aanpassen van het tracé kan kostenbesparing voor de opdrachtgever inhouden, aangezien opgraven in veel gevallen duurder is. Indien, zoals in dit geval, een leidingtracé al in detail vastligt, moet worden besloten tot een intensieve archeologische begeleiding van de werkzaamheden over het gedeelte van het tracé dat archeologisch interessant gebied doorkruist.

Bij de Tweede Bergambachtleiding is door middel van een globale inventarisatie door de provinciaal archeoloog van de ROB en de archeologische begeleider bepaald op welke delen van het tracé archeologische begeleiding tijdens de aanleg moest plaatsvinden. Het eerste gedeelte van het tracé (1-39 km) doorsneed geen bekende vindplaatsen. Bovendien was de verwachting omtrent de aanwezigheid van archeologische sporen in dit gebied relatief laag. In dit gedeelte is volstaan met waarnemingen gedurende de werkzaamheden door lokale amateurarcheologen en correspondenten van de ROB. De archeologisch begeleider trad hierbij coördinerend op. Gezien het hoge aantal reeds bekende vindplaatsen in het tweede deel van het tracé (39-54 km) is hier gekozen voor een intensieve begeleiding van de werkzaamheden.

Voorafgaand aan de werkzaamheden heeft de archeologisch begeleider zich zo goed mogelijk op de hoogte gesteld van alle beschikbare archeologische informatie over het gebied. Zo is bepaald waar de kans dat archeologische resten zich in de bodem bevonden groot was en daarmee hoe de aandacht het beste verdeeld kon worden. De inventarisatie van bekende gegevens is tevens van belang geweest om de archeologische context van nieuwe vindplaatsen te bepalen. In hoofdstuk 4 is deze inventarisatie van bekende archeologische gegevens samengevat.

2.2 Archeologische begeleiding tijdens de aanleg

De werkzaamheden voor de aanleg van de waterleiding verplaatsten zich min of meer van oost naar west. Bij aanvang van de archeologische begeleiding was het grootste gedeelte van het tracé van 1 tot en met 40 km al aangelegd gedurende de jaren 1992 en 1993. De archeologische begeleiding concentreerde zich met name op de laatste 15 km van het tracé, ten westen van de Vliet. Op het resterende gedeelte van de eerste 40 km zijn waarnemingen verricht door vrijwilligers. De coördinatie hiervan berustte bij de archeologische begeleider en overleg hierover heeft plaatsgevonden gedurende aan aantal contactavonden.

In het hierna volgende wordt uiteen gezet op welke wijze de werkzaamheden tijdens het aanleggen van de waterleiding plaatsvonden en welke mogelijkheden er waren om waarnemingen te verrichten en informatie te verzamelen. Hiervoor was goed overleg nodig tussen de archeologisch begeleider, de opdrachtgever (DZH) en de (in dit geval verschillende) aannemers. Daarbij toonde men veel interesse voor de archeologie. Men was zeer behulpzaam bij de uitvoering van de archeologische werkzaamheden en het vinden van creatieve oplossingen voor het doen van voorbereidend of aanvullend onderzoek. De uitvoering vond vaak op verschillende lokaties tegelijkertijd plaats, zodat telkens beslist moest worden welke locatie de hoogste prioriteit had. Regelmatig is een beroep gedaan op vrijwilligers om te helpen bij de opgravingen en het verrichten van waarnemingen.

Om te voorkomen dat het werk moest worden stilgelegd is zoveel mogelijk onderzoek verricht vóórdat ontgraving voor het leggen van de leiding plaatsvond. Bij de Tweede Bergambachtleiding is eerst zand uitgereden, waarover rijbanen zijn aangelegd en vervolgens zijn werkstroken gegraven. Hierbij is de teelaarde afgezet over een breedte van 25 tot 40 meter. Direct nadat de teelaarde tot een diepte van ca. 35 cm was afgezet, is het oppervlak in de werkstrook systematisch onderzocht

op vlakvondsten en grondsporen. Veel bewoningssporen bevinden zich namelijk dicht onder het maaiveld (bij dit onderzoek 73 % van de vondsten). Bij de archeologische waarnemingen is ook aandacht besteed aan opslagplaatsen voor grond en voor buizendepots (waar soms de teelaarde was afgezet). Tijdens het werkoverleg is afgesproken dat de archeologisch begeleider zou worden gewaarschuwd vóórdat de teelaarde werd afgegraven.

Wanneer door vondsten of door andere aanwijzingen bleek dat zich op een lokatie meer archeologische informatie in de bodem bevond, is dit stuk eerst verder onderzocht. De eventuele grondsporen zijn ingemeten, getekend, gecoupeerd en onderzocht. De belangrijke lokaties zijn, indien daar nog tijd voor was, opgegraven. In overleg met de opdrachtgever en de betreffende aannemer is hiervoor een plan van aanpak gemaakt. Indien nodig, werd een graafmachine ter beschikking gesteld. Deze fase bood de meeste tijd voor onderzoek.

Vervolgens werden de buizen uitgereden en werd grondwaterbemaling aangebracht. Deze bemaling vond soms plaats door middel van bronbemaling, die langs de werkstrook was geplaatst. Een andere methode was het aanbrengen van drainage op diepte, waarbij over de aslijn vanaf het oppervlak met behulp van een drainmachine een drain werd ingebracht. Het oppervlak werd hierbij dermate verstoord, dat archeologische waarnemingen op het vlak hierna niet meer mogelijk waren.

Daarnaast zijn tijdens het graven van de leidingsleuf en het leggen van de leiding zoveel mogelijk waarnemingen gedaan. De betonnen waterleidingbuizen zijn 6 meter lang, hebben een externe diameter van 2,20 meter (intern 1,60 m) en wegen zo'n 11.000 kilo. Hiervoor is een sleuf van minimaal 4 meter breed en 4 meter diep gegraven. Op sommige plaatsen, bijvoorbeeld bij bochten en kruisingen, is de leidingsleuf verbreed. De profielen in de leidingsleuf zijn voor zover mogelijk onderzocht op vondsten en cultuurlagen. Uit veiligheidsoverwegingen is in de diepe werksleuf een mobiele bekisting ('de bak') gebruikt, zodat tijdens het plaatsen van een nieuwe buis de sleufwanden niet instortten. Bekisting en damwanden bemoeilijkten het verrichten van waarnemingen in het bodemprofiel zeer. Nadat een buis was geplaatst werd een nieuw gedeelte ontgraven en de bekisting werd verplaatst. De sleuf werd vervolgens direct weer aangevuld. Er moest dus zeer snel gewerkt worden. In de meeste gevallen was er te weinig tijd om gedetailleerde waarnemingen te kunnen verrichten.

Soms is na het leggen van de leiding nog aanvullend onderzoek verricht. Daarbij is gebruik gemaakt van graafmachines die voor de herstelwerkzaamheden zijn ingezet. Bij deze herstelwerkzaamheden (de 'clean-up') is over de gehele breedte van de werkstrook en rijbanen de grond nog eens tot op ca. 50 cm doorgespit en vermengd met het zand van de rijbanen dat was achtergebleven. Vervolgens is de teelaarde teruggestort. Het terrein is daarom tijdens en na de herstelwerkzaamheden nog eens goed nagezocht op vondstmateriaal (bij dit onderzoek 20 % van de vondsten).

Voor het passeren van knelpunten in het tracé, zoals een kanaal, een diepe sloot, een (spoor)weg of kabels en leidingen zijn diverse technieken gebruikt. Deze methoden (boren, persen, zinkers en duikers) zijn hier niet verder besproken. Meestal vonden deze activiteiten ondergronds plaats of werden damwanden gebruikt, waardoor het onmogelijk was archeologische waarnemingen te doen. In enkele gebieden, tenslotte, waar na ontgraving de leidingsleuf direct volstroomde met water, heeft men gebruik gemaakt van drijvende buizen ('floating pipes'), die men, nadat ze aan elkaar waren gelast, liet afzinken. Het verrichten van archeologische waarnemingen was hier vrijwel niet mogelijk.

2.3 Registratie

Het waterleidingtracé is verdeeld in 62 routekaarten (schaal 1:2000), genummerd van oost naar west. Op elke routekaart is de topografische ligging van de aslijn van de leiding aangegeven. Per routekaart zijn de afstanden vermeld van alle te kruisen elementen in het terrein, zoals wegen, sloten en van de knikpunten van de leiding. Voor elke afstand is de NAP hoogte van het terrein gegeven. Ook is af te lezen tot op welke diepte ontgraving plaatsvindt en op welke hoogte de bovenkant van de leiding komt te liggen.

Deellijnen op de aslijn geven aan op welk punt de opvolgende routekaart aansluit.

Van deze aansluitpunten en van de knikpunten van het tracé zijn de RD-coördinaten bekend. Het inmeten van de vindplaatsen is meestal ten opzichte van de aslijn en de knikpunten of anders ten opzichte van op de kaart terug te vinden oriëntatiepunten, zoals sloten gebeurd. Na afloop zijn de coördinaten van de vindplaatsen berekend. Het tracé en de vindplaatsen zijn met behulp van deze coördinaten tevens digitaal vastgelegd in ARCHIS, het geografisch informatiesysteem van de ROB.

Naast de routekaarten bevatten ook de geotechnische profielen nuttige informatie. Deze geotechnische profielen zijn ten behoeve van het grondmechanisch advies gemaakt en geven per routekaart een globaal inzicht in de geologische situatie van het gebied dat de leiding doorsnijdt.¹ Hoewel de informatie vaak te gering is om de geologische afzettingen nauwkeurig te kunnen dateren, kunnen op basis van deze profielen soms toch voorspellingen ten aanzien van te verwachten archeologische sporen gedaan worden. Tijdens de archeologische begeleiding zijn regelmatig over grote afstanden geologische waarnemingen verricht en gecombineerd met de gegevens van deze geotechnische profielen en andere reeds bekende geologische gegevens (zie hoofdstuk 3). Op deze wijze was het toch mogelijk een overzicht te krijgen van de geologische situatie van het gebied, terwijl op de afzonderlijke vindplaatsen de gegevens vaak te gering waren om hierover uitspraken te kunnen doen.

De routekaarten dienen als uitgangspunt voor het vastleggen van de archeologische gegevens. Vlakvondsten zijn in eerste instantie per 50 meter per routekaart verzameld en wanneer van toepassing vervolgens bij de desbetreffende vindplaatsen ondergebracht. Elke vindplaats is geregistreerd onder het nummer van de routekaart en heeft per routekaart een volgnummer (zie Bijlage 1, Catalogus van nieuwe vindplaatsen, 'Vindplaatscode').

De vondsten zijn per vindplaats voorzien van de vindplaatscode en van vondstnummers voor ruimtelijke eenheden binnen de vindplaats. De coördinaten geven het centrum van een vindplaats aan. Nadere gegevens omtrent ligging van meetlijnen en dergelijke zijn terug te vinden in de documentatie.

Vindplaatsen met alleen post-Middeleeuwse vondsten zijn niet geregistreerd. Post-Middeleeuws materiaal is wel gedocumenteerd wanneer dit voor de interpretatie van een vindplaats met oudere vondsten van belang was.

2.4 Vondstverwerking, uitwerking van de gegevens en documentatie

Na het verrichten van de archeologische waarnemingen zijn alle vondsten gewassen, gesorteerd, gedetermineerd en beschreven. Van het aardewerk zijn alle rand- en bodemfragmenten getekend. Van vindplaats 2 is een gedeelte van het hout gedetermineerd en gedateerd met behulp van de C14-methode (zie Bijlage 4). Het overige hout is voor eventueel nader onderzoek luchtdicht verpakt in water met formaline.

Voor zover ter illustratie van het rapport nodig was, zijn tekeningen van plattegronden en profielen gedigitaliseerd en bewerkt. Daarnaast zijn geologische kaarten getekend.

Alle archeologische gegevens zijn ingevoerd in het geautomatiseerde database bestand van de ROB (ARCHIS). Deze database is gekoppeld aan het geografisch informatie systeem, waarin ook het gehele verloop van het tracé is aangegeven. Dit digitale bestand van het tracé is weer gebruikt bij het maken van de kaarten.

De documentatie is zoveel mogelijk onderverdeeld naar de afzonderlijke vindplaatsen en berust bij het Centraal Archeologisch Archief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Het vondstmateriaal is overgedragen aan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten te Leiden.

2.5 Administratieve gegevens

ROB-projectcode: WBW94
ROB-objectcodes: 30G-52N t/m 30G-56N
30E-45Z t/m 30E-54Z

Tijdtraject: mei 1994 t/m maart 1995, afronding en publicatie in 1996/1997

Uit het volgende overzicht blijkt dat de totale tijdsoverschrijding 1268/3172 x

¹ Het grondmechanisch en geohydrologisch onderzoek voor de aanleg van de rivierwatertransportleiding tussen Bergambacht en Wassenaar is uitgevoerd door Grondmechanica Delft.

100 % = 40 % bedraagt. Vooral de uitwerking en de publicatie hebben meer tijd gekost dan was begroot.

3 GEOLOGIE

3.1 De Geologisch-Archeologische Tijdtabel

De kennis van de geologische gesteldheid geeft de archeoloog een eerste inzicht in de ouderdom van het op een bepaalde diepte te vinden archeologische materiaal. Door verband te leggen tussen de datering van een bepaalde afzetting en de archeologische periodisering (zie Bijlage 6, Geologisch-Archeologische Tijdtabel) kan de ouderdom van aangetroffen bewoningssporen ruwweg worden vastgesteld. Omgekeerd geeft het archeologische materiaal informatie met betrekking tot de datering van (vooral jongere) sedimenten, bijvoorbeeld om de verschillende Duinkerke-fasen (zie paragraaf 3.2) te kunnen onderscheiden.

3.2 Geologische afzettingen²

De rivierwatertransportleiding is aangelegd door een gebied waarin de Holocene afzettingen van de 'Westlandformatie' voorkomen. In het onderstaande zal in kort bestek de geologie besproken worden van die gebieden waarin zich de nieuwe vindplaatsen van het waterleidingtracé bevinden (zie hoofdstuk 5). Van onderen naar boven kunnen daar de volgende afzettingen aanwezig zijn (afb. 2 en afb. 3):

1. Basisveen;
2. Afzettingen van Calais en Gorkum, afgewisseld met Hollandveen;
3. Oude Duin- en Strandwalafzettingen;
4. Hollandveen;
5. Afzettingen van Duinkerke en Tiel, afgewisseld met Hollandveen;
6. Jonge Duinen.

AD 1 De basis van het Holocene pakket wordt gevormd door het Basisveen, dat in

het Boreaal en het Atlanticum ten gevolge van de postglaciale zeespiegelstijging ontstond. Deze laag komt plaatselijk voor op een diepte van 15 à 20 meter - NAP.

AD 2 De mariene (in zout water gevormde) afzettingen van Calais (5800 - 2200 v. Chr) zijn in verschillende fasen (I-IV) ontstaan. Zij bestaan uit afzettingen van zand, zavel en klei. Soms zijn de afzettingen uit deze fasen gescheiden door een veenlaag. De Afzettingen van Calais III liggen juist ten oosten van Leidschendam vrijwel aan het oppervlak als gevolg van de systematische vervening vanaf de late Middeleeuwen. Naast de mariene afzettingen van Calais, bevinden zich in de nabijheid van het Oude Rijn estuarium de perimariene afzettingen (rivierafzettingen) van Gorkum (in dezelfde periode ontstaan).

AD 3 De Oude Duin- en Strandwalafzettingen (3800-500 voor Chr.) zijn door

arbeidsinvestering:

activiteiten	uren
veldwerk:	
- voorbereiding	16
- archeologische begeleiding (35 weken x 40 uur)	1400
- aparte kraan + machinist	120
- ROB begeleiding	16
- vrijwilligers (210 + 140)	350 +
totaal uren voorbereiding en veldwerk	1902
totaal uren begroot (arch.bgl. [1400] + kraan [120])	1520 -
totaal uren niet begroot (waarvan echter 350 vrijwilligerswerk)	382
uitwerking:	
- vondstverwerking en bewerking veldgegevens	296
- ROB intern (houtanalyse (8), foto- en tekenwerk (180), wetensch. begeleiding)	204
- analyse/rapportage	688
totaal uren uitwerking	1188
totaal uren begroot (ROB intern [204] + aanst. arch. bgl. [4 weken x 40 uur])	364 -
totaal uren niet begroot	824
publicatie:	
- redactie en begeleiding (incl. afbeeldingen)*	48
- computerbewerking/drukbaar maken	20 +
totaal uren publicatie	68
totaal uren begroot (ROB intern [20])	20 -
totaal uren niet begroot	48
* reiskosten hiervoor zijn eveneens niet begroot	
totalen:	
totale arbeidsinvestering:	3172
begroot	1904 -
niet begroot (350 uur vrijwilligerswerk niet meegerekend)	1268

zeewerking gevormd.³ Het door zeestromen en golfwerking uit de zeebodem losgemaakte zand is in de vorm van een zandige strandgordel min of meer evenwijdig aan de kust afgezet. Direct na hun ontstaan vormden zich op deze strandwallen door verstuing van zand duinen (Oude Duinen). De Oude Duinen raakten begroeid en boden een effectieve bescherming tegen opruiming en verdere overstroming door zee, ook van het achterland (de kustvlakte). Door verzoeting van de duingordel kon vooral in de laagtes (strandvlakten) tussen de strandwallen veen ontstaan. Een deel van deze strandwallen en Oude Duinen is als een gordel in het westen van het land bewaard gebleven. Op sommige plaatsen bevinden de opduikingen zich vrijwel aan de oppervlakte. Alleen de riviermonden, zoals het estuarium van de Oude Rijn, doorbreken deze gordel. Een groot deel van het waterleidingtracé (van 40 tot 54 km) doorsnijdt dit Oude Duinlandschap.

AD 4 Het Hollandveen (2200 voor Chr. - late Middeleeuwen) is op grote schaal gevormd. Vooral ten oosten van (dus 'achter') de oudste, meest oostelijke strandwal ging de vorming vrijwel onafgebroken door. De eerste 38 km van het waterleidingtracé bevindt zich in dit veengebied. In het gebied ten westen hiervan, dus in de strandvlaktes tussen de strandwallen, werd de veenvorming regelmatig onderbroken ten gevolge van een stijgende zeespiegel (transgressiefases). Via de riviermonding van de Oude Rijn overstroonden hierdoor de strandvlakten en werd zand, zavel of klei op het veen afgezet. Bij een dalende zeespiegel (regressiefases) vormde zich, vooral tussen de strandwallen, weer veen op de afzettingen. Direct ten noorden en ten zuiden van het Rijnestuarium kreeg het veen minder de kans zich te ontwikkelen, daar het gebied steeds sterk onder zeeïnvloed bleef staan.

AD 5 De mariene Afzettingen van Duinkerke (na 1600 voor Chr.) zijn tijdens diverse transgressiefases (0-III) gevormd. Gedurende de regressiefases in dezelfde periode, waardoor de fluviatiele invloed van de Rijn zich in zeewaartse richting kon uitbreiden zijn eveneens de perimariene afzettingen van Tiel (0-III) gevormd. Deze afzettingen vinden we voornamelijk in het gebied van het Oude Rijn estuarium. Hier doorsnijdt het waterleidingtracé zowel Afzettingen van Duinkerke, als Afzettingen van Tiel.

De Afzettingen van Duinkerke 0 en vooral Tiel 0, gevormd tussen 1600 en 1300 voor Chr., bevinden zich ten zuiden van de Rijnmond en worden door het tracé in de Stevenshofjes- en Ommedijkse polder aangesneden.⁴ De Afzettingen van Duinkerke 0 (overigens minder van toepassing op het gebied dat doorsneden wordt door het waterleidingtracé) werden gevormd doordat de zee een uitgebreid geulensysteem uitsleet en via dit systeem kleidekken op het land vormde. De Afzettingen van Tiel 0 werden gevormd doordat de Oude Rijn (eveneens) een wijdvertakt krekensysteem uitsleet in de afzettingen van Calais en vervolgens via deze krekensystemen op het land afzette (komafzettingen).⁵

De Afzettingen van Duinkerke I (250 voor Chr.- 0) hebben een ruimere verbreiding. De dekaafzettingen van de Duinkerke I-transgressiefase reikten tot de noordelijke uitlopers van de strandwallen⁶ en worden dus door een groot deel van het waterleidingtracé doorsneden. Op sommige plaatsen is inmiddels aangetoond dat ook geulafzettingen uit de Duinkerke I-fase aanwezig zijn.⁷ Van de uiteindelijk geheel of grotendeels opgevulde krekensystemen uit de Tiel 0-fase werden tijdens de Duinkerke I-periode opnieuw uitgeschuurd.

De Duinkerke II-afzettingen komen eveneens in het Rijnestuarium voor. In deze periode vond een geringe uitbreiding van de mariene invloed in het Rijnestuarium plaats en dit had sedimentatie (een dun kleilaagje) op zeer lokale schaal tot gevolg.⁸ Voorzover het is vastgesteld hebben deze kleiafzettingen het gebied, dat door het waterleidingtracé wordt doorsneden, niet bereikt. De achterliggende gebieden kregen als gevolg van de Duinkerke II-transgressiefase wel steeds meer wateroverlast, in verband met een stijgende grondwaterspiegel.

Het proces van uitschuren van bestaande geulen herhaalde zich tijdens de Duinkerke III-periode (vanaf 800 na Chr. en met name in de 12de eeuw na Chr.). In het gebied ten zuiden van de Oude Rijn zijn echter vooral kleidekken over de Duinkerke I-afzettingen afgezet. Deze dekaafzettingen uit de Duinkerke III-fase reikten iets minder ver als de Duinkerke I-afzettingen. De Duinkerke III-afzettingen worden doorsneden in de Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder en de Ommedijkse polder, maar ze zijn niet aanwezig in het zuidelijke gedeelte van de Stevenshofjespolder. De Duinkerke III-afzettingen zijn in de 16de eeuw gedeeltelijk afgegraven ten behoeve van kleiwinning voor de baksteenindustrie.

2 Deze paragraaf is gedeeltelijk gebaseerd op Van den Broeke & Hagers 1994, hoofdstuk 3.

3 Zagwijn 1986, 17-18.

- 4 Bosch & Pruijssers 1979, passim; Pruijssers & Vos 1984, 109 e.v.; Van Heeringen 1992, fig. 12 (map sheet 2). Mogelijkerwijs strekten de Tiel 0-afzettingen zich verder uit dan op laatstgenoemde kaart is aangegeven (mond. meded. L. van der Valk).
- 5 Ervan uitgaande dat de situatie ten zuidoosten van Valkenburg vergelijkbaar is met de situatie in de Stevenshofspolder zoals beschreven in Pruijssers & Vos 1984.
- 6 Mondelinge mededeling L. van der Valk, Rijks Geologische Dienst te Haarlem.

AD 6 Vanaf ca. 1000 na Chr. vond een belangrijke verandering langs de gehele kust plaats.⁹ Tot dat moment liep de zeebodem voor de kust heel geleidelijk af. Door kustafslag werd het onderzeese profiel uitgediept tot de huidige steile vorm. De grote hoeveelheden die hierbij beschikbaar kwamen werden landinwaarts geblazen. Dit proces duurde tot omstreeks 1600 na Chr. en leidde tot de vorming van een nieuwe gordel van kustduinen met een breedte van enkele kilometers. Deze Jonge Duinen liggen over een deel van het Oude Duinlandschap heen. Vooral in de 10de en 11de eeuw raakten bij deze duinvorming enorme gebieden overstoven. Later, in de 12de en 13de eeuw nam de begroeiing toe en werden de huidige paraboolduinen gevormd. De Jonge Duinen zijn aan de oostzijde gedeeltelijk afgegraven ten behoeve van landbouwgronden (bollenteelt). Het waterleidingtracé doorsnijdt dit gebied van Jonge Duin-afzettingen op het Oude Duinlandschap ten noordwesten van Wassenaar richting Ganzenhoek en volgt de voet van de Jonge Duinen ten zuiden van Katwijk bij De Pan.

4 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS

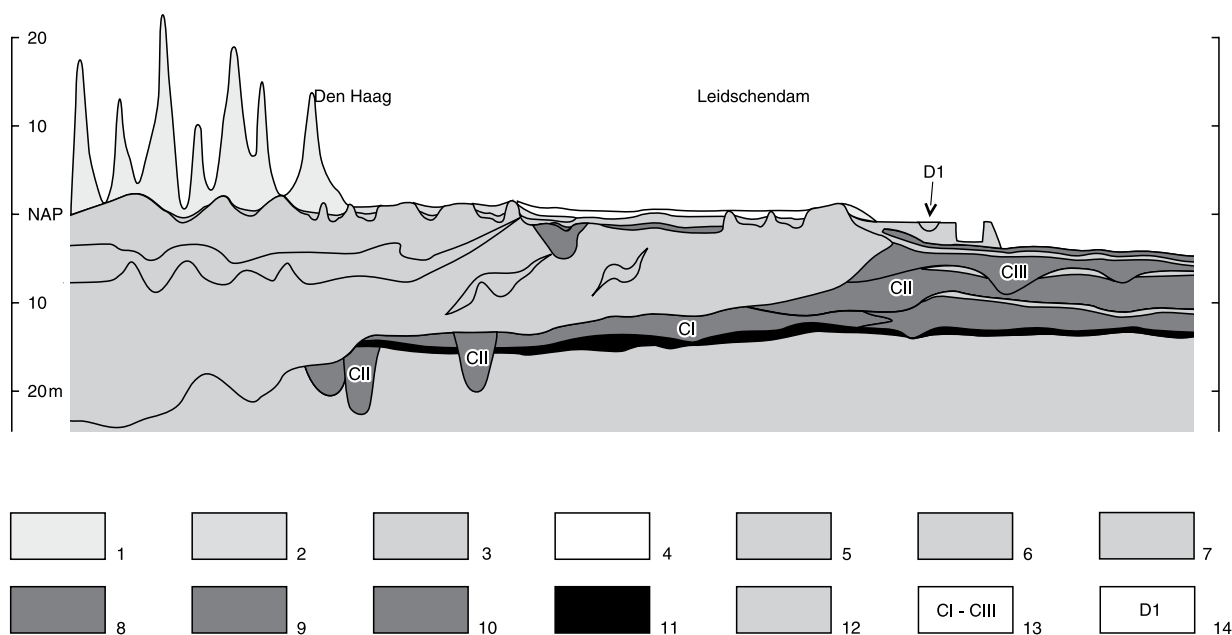
4.1 Inventarisatie

In de directe omgeving van het tracé zijn zo'n 80 vindplaatsen bekend, die met name in de laatste decennia zijn ontdekt (afb. 4 en afb. 5). Op sommige vindplaatsen zijn sporen uit meerdere perioden aangetroffen. De gegevens voor de inventarisatie van der bekende archeologische gegevens zijn voor het grootste gedeelte ontleend aan het Centraal Monumenten Archief (CMA) en het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Het betekent overigens niet dat het overzicht van alle aanwezige vindplaatsen volledig is. De vindplaatsen zijn kort beschreven in Bijlage 2, Catalogus van bekende vindplaatsen. Voor een overzicht en de datering van de archeologische en geologische perioden zie Bijlage 6.

Niet alleen geologisch is het gebied dat de rivierwatertransportleiding doorkruist ruwweg in twee afzonderlijke gebieden te verdelen (zie Hoofdstuk 3), maar ook archeologisch lijkt het gebied in twee delen uiteen te vallen. De scheiding tussen deze twee deelgebieden wordt globaal aangegeven door de loop van de huidige Vliet (officieel het Rijn-Schiekanaal geheten).

Zeventig procent van de bekende archeologische vindplaatsen bevindt zich in het gebied van de Oude en Jonge Duinen, strandwallen, strandvlakten en het voormalig estuarium van de Oude Rijn. De resterende dertig procent bevindt zich in het gebied dat eens bestond uit veenvlakten: de latere veenwinningsgebieden en de droogmakerijen.

Afb. 2 Geologisch profiel door het strandwallenlandschap en een gedeelte van het achterliggende gebied (naar Zagwijn 1986, fig. 10 en naar Pruijssers & De Gans 1988, fig. 5).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda:

- 1 Jonge Duin 2 Oud Duinzand 3 Hollandveen 4 Opgebrachte grond 5 Geulafzetting (Duinkerke I) 6 Zandige zeebodem- en strandafzettingen 7 Kleiige zeebodemafzetting 8 Kleiig wadzand (Afzettingen van Calais) 9 Afzettingen van Calais en Gorkum 10 Lagunaire klei (Afzettingen van Calais) 11 Basisveen 12 pleistoceen zand 13 Afzettingen van Calais I-III 14 Afzettingen van Duinkerke I

- 7 Pruijssers & Vos 1984, 123.
- 8 Pruijssers & Vos 1984, 109, 112: afb.1, 126.
- 9 Zagwijn 1986, 19-20.

Dat het aantal vindplaatsen ten westen van de Vliet groter is dan in het gebied ten oosten hiervan is in de eerste plaats te verklaren doordat in het verleden geologische factoren de bewoningsgeschiktheid voor een gebied sterk hebben bepaald. In het Oude Duin- en strandwallenlandschap en op de kreekruggen van het Oude Rijn estuarium was in het verleden bewoning veel beter mogelijk dan in de drassige veengebieden. Pas ten tijde van de ontginningen van de veengebieden in de late Middeleeuwen kwam in deze situatie een verandering. Overigens, in vergelijking met de westelijke kuststreek, is de kennis van de pre- en protohistorische woonplaatsen in dit midden-Hollandse gebied van polders en droogmakerijen nog niet al te groot. Archeologische inventarisaties hebben met uitzondering van de Krimpenerwaard nog nauwelijks plaatsgevonden.¹⁰

4.2 De vindplaatsen ten oosten van de Vliet (tracé 1-39 km)

Voor de eerste 39 km van het tracé, van Bergambacht tot aan de Kniplaan ten oosten van de Vliet, waren in de directe omgeving van de aan te leggen waterleiding 24 vindplaatsen gemeld.

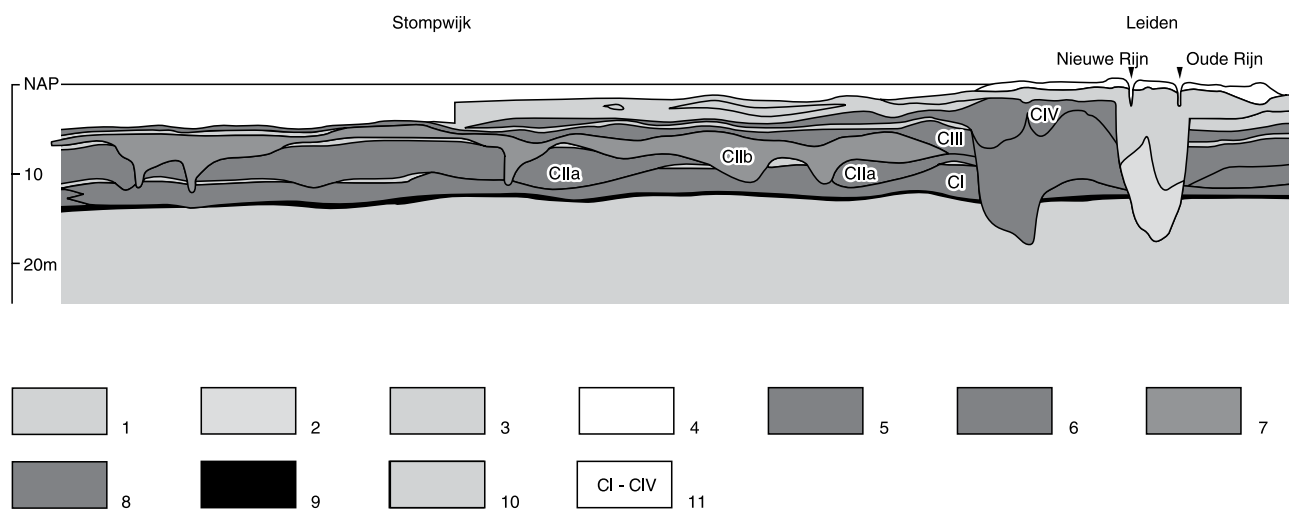
Drie van deze vindplaatsen (vindplaats 1, 2 en 3), ten oosten van Bergambacht, bevatten sporen van bewoning uit het mesolithicum of het Neolithicum. In deze tijd kon temidden van een verder nat en onbewoonbaar landschap bewoning slechts plaatsvinden op de hoger gelegen donken. Deze donken zijn de toppen van rivierduinen die ongeveer 10.000 jaar geleden (eind Pleistoceen/begin Holoceen) zijn ontstaan doordat zand uit de droogvallende riviervlakten van Rijn en Maas werd opgewaaid. Later werden deze rivierduinen grotendeels bedekt door veen en klei.

Twintig meldingen betreffen vindplaatsen met sporen van bewoning die pas plaats kon vinden na de ontginning van de drassige veengebieden in de late Middeleeuwen en die zich heeft voortgezet tot in de Nieuwe tijd. Bij deze laat-Middeleeuwse vindplaatsen gaat het merendeels om huisterpen (vindplaats 5 t/m 23) en in één geval om de resten van een kasteel (vindplaats 4).

De Landscheiding tussen Delfland en Rijnland (vindplaats 24-24) dateert eveneens uit de late Middeleeuwen, maar neemt als vindplaats een afzonderlijke plaats in. Zoals recent onderzoek heeft uitgewezen betreft het hier een dijklichaam op een restveenrug.¹¹ De Landscheiding speelt, net als ten tijde van de ontginningen, verveningen en droogmakerijen, een belangrijke rol bij de waterhuishouding in dit gebied en heeft een grote cultuurhistorische waarde.

Resumerend, bevinden zich in dit gebied in totaal 3 vindplaatsen uit het meso- of Neolithicum en 21 vindplaatsen uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (zie hierboven). Het eerste gedeelte van het tracé doorsnijdt geen archeologisch waardevolle terreinen. De verwachting omtrent de aanwezigheid van archeologische sporen in dit gebied is relatief laag.

Afb. 3 Geologisch profiel door het mondingsgebied van de Oude Rijn, volgens een lijn die evenwijdig aan de kust loopt, juist ten oosten van de oudste strandwallen (naar Zagwijn 1986, fig. 10 en naar Pruijssers & De Gans 1988, fig. 5). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda:

- 1 Kleiig (Afzettingen van Duinkerke en Tiel) 2 Zandig (Afzettingen van Duinkerke en Tiel) 3 Hollandveen 4 Opgebrachte grond 5 Kleiig (Afzettingen van Calais) 6 Kleiig (Afzettingen van Calais) 7 Zandig (Afzettingen van Calais) 8 Afzettingen van Calais en Gorkum
- 9 Basisveen 10 Pleistoceen zand 11 Afzettingen van Calais I-IV

Afb. 4 Kaart van bekende vindplaatsen in de omgeving van het zuidelijk deel van het rivierwatertransportleidingtracé Bergambacht-Wassenaar/Katwijk (topografische ondergrond ARCHIS). Tek. N.F. Mulder/R. Wiemer/ H. de Kort

4.3 De vindplaatsen ten westen van de Vliet (tracé 39-54 km)

Het tweede gedeelte van het tracé, van 39 km tot en met 54 km, doorsnijdt een aantal zeer interessante gebieden. In de directe omgeving van het tracé van de rivierwatertransportleiding zijn op 56 lokaties archeologische vondsten, daterend van het Neolithicum tot en met de late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, aangetroffen (vindplaatsen 25 t/m 80).

Zeer waarschijnlijk kruist ongeveer ter hoogte van de Kniplaan, tussen 39 en 40 kilometer van het tracé, het Romeinse kanaal van Corbulo de huidige Vliet.¹² Zowel ten westen als ten oosten van de Vliet heeft men de loop van dit kanaal, dat omstreeks 47 na Chr. gegraven is, kunnen vaststellen (vindplaatsen 26 t/m 30). In de directe omgeving van het kanaal zijn ook andere sporen van Romeinse bewoning aangetroffen (vindplaats 25).

Tussen 40 en 45 kilometer doorsnijdt het tracé de meest oostelijke, oudste strandwal. Uit dit gebied stammen reeds zeer oude bewoningssporen, onder andere van de Vlaardingen-, Standvoetbeker- en Klokbekercultuur uit het Neolithicum (vindplaatsen 31, 34, 40, 41, 42, 46, (53), 54, 55). Ook zijn er vondsten uit Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse tijd aangetroffen (vindplaats 31, 32, 50,

10 Visscher 1991; H. van der Beek, & N.F. Mulder, Leidschenveen. Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), (Rapportages Archeologische Monumentenzorg). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, (in voorbereiding).

Afb. 5 Kaart van bekende vindplaatsen in de omgeving van het noordelijk deel van het rivierwatertransportleidingstracé Bergambacht-Wassenaar/ Katwijk (topografische ondergrond ARCHIS). Tek. N.F. Mulder/R. Wiemer/ H. de Kort

56, 57). In de Starrenburger-, Oranje- en Raaphorstpolder liggen tevens een aantal laat-Middeleeuwse hofsteden (vindplaats 33 t/m 39, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 52), waarvan sommige plaatsen tot in de Nieuwe tijd bewoond zijn gebleven (vindplaats 34, 39, 48, 49, 52).

Vervolgens doorsnijdt het tracé van 45 tot 46 kilometer het zuidelijke deel van de Stevenshofspolder. Bij de aanleg van de gelijknamige woonwijk (Stevenshof) zijn in de jaren '80 zeer vele bewoningsplaatsen uit de IJzertijd (vindplaats 58 t/m 62) en enkele uit de Romeinse tijd (vindplaats 62) aangetroffen op geulafzettingen in de ondergrond. De geologische situatie in het tracé van de waterleiding is hiermee vergelijkbaar.

Het poldergebied tussen Wassenaar en Valkenburg, van 46 tot 50 kilometer, betreft een getijafzettingenvlakte, waar de venige ondergrond wordt afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruggen. Hierop is intensief gewoond in met name de Bronstijd (vindplaats 67) en de Romeinse tijd. In 1987 heeft men in Wassenaar een massagraf uit de vroege Bronstijd (2000-1800 voor Chr.) gevonden. Amateurarcheologen ontdekten in 1992 langs de zuidoever van het Valkenburgse Meer vele woonplaatsen uit de late IJzertijd (vindplaats (67), 68, 69) en de Romeinse tijd (vindplaats 70, 71, 72?, 73). Mogelijk zijn deze Romeinse vindplaatsen in verband te brengen met het gelijktijdige castellum Praetorium Agrippinae en de burgerlijke nederzetting die in Valkenburg zijn opgegraven

(vindplaats 74, 76).¹³ Daarnaast zijn in de omgeving vele sporen aangetroffen uit het Neolithicum (vindplaats 66), de IJzertijd (vindplaats 64, 65, 66), de vroege Middeleeuwen (vindplaats 64, 67, 74, 76), de late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd (vindplaats 63, 64, 66, 67, 75, 76).

Het laatste gedeelte van het tracé, tussen 50 en 54 kilometer, vertakt zich. In de richting van Ganzenhoek wordt de voet van de Jonge Duinen aangesneden en richting Katwijk wordt dit gebied gevolgd. In dit gebied zijn onder de Afzettingen van de Jonge Duinen sporen van bewoning uit de prehistorie tot in de Middeleeuwen (tot ca. 1300) aangetroffen (vindplaats 77 t/m 80). Deze bewoningsplaatsen op de westelijke strandwallen met daarop de Oude Duinen, zijn in de 12de en 13de eeuw tijdens de vorming van de Jonge Duinen overstoven. In totaal bevinden zich in dit gebied 10 Neolithische, 4 Bronstijd, 16 IJzertijd, 21 Romeinse, 3 vroeg-Middeleeuwse en 20 laat-Middeleeuwse vindplaatsen, waarvan er 5 doorlopen tot in de Nieuwe tijd. Dit gedeelte van het tracé doorsnijdt weliswaar geen concrete bekende vindplaatsen, maar de directe omgeving van het tracé heeft een hoge concentratie archeologische waardevolle terreinen. De verwachting dat zich in dit gebied meer sporen van bewoning uit het verleden bevinden is hierdoor hoog.

11 Van der Beek & Mulder (in voorbereiding), Leidschenveen (zie noot 10).

12 Hessing 1990, 342; ibid. 1991, 344; ibid. 1992, 366-367; ibid. 1993, 336-368.

5.1 De vindplaatsen

Gedurende de archeologische begeleiding van de aanleg van de rivierwatertransportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk zijn in totaal 15 nieuwe vindplaatsen geregistreerd (afb. 6). Alle vindplaatsen bevinden zich ten westen van de Vliet. Per vindplaats zijn de gegevens over situering, aard, omvang en vondstmateriaal gegeven in Bijlage 1, Catalogus van nieuwe vindplaatsen. Een afzonderlijk overzicht van de determinaties van het Romeinse import aardewerk en het laat-Middeleeuwse aardewerk per vindplaats is vermeld in Bijlage 3. Hierna zal een overzicht van de vindplaatsen per periode gegeven worden. De dateringen van het vondstmateriaal lopen uiteen van de late Bronstijd tot en met de late Middeleeuwen. Geen van de nieuwe vindplaatsen was bekend voor aanvang van de archeologische begeleiding. Vondsten daterend uit de Nieuwe tijd zijn alleen geregistreerd wanneer ook oudere sporen aanwezig waren. Grondsporen zijn slechts in enkele gevallen waargenomen (vindplaatsen 3, 10 en 11). In meerdere gevallen vertegenwoordigen de nieuwe vindplaatsen door hun vondstconcentraties of door vondsten in situ nederzettingen. Het gaat hierbij om één nederzetting uit de vroege IJzertijd (vindplaats 2), inheemse nederzettingen uit de Romeinse tijd (vindplaats 4, 5, 7, 9, 10?, 11, 14) en een of twee nederzettingen uit de late Middeleeuwen (vindplaats 6? en 1). Voor het overige betreft het losse vondsten uit overwegend de Romeinse tijd en de late Middeleeuwen. Zowel in nederzettingen uit de late Middeleeuwen als bij losse vondsten uit diezelfde periode zijn herhaaldelijk losse vondsten uit de Romeinse tijd geregistreerd.

5.2 Late Bronstijd (1100-800 voor Chr.), vroege IJzertijd (800-500 voor Chr.) en midden-IJzertijd (500-250 voor Chr.)

Enkele vindplaatsen hebben materiaal opgeleverd dat te dateren is in de Bronstijd of vroege IJzertijd en de midden-IJzertijd (afb. 7, vindplaats 2, 7 en 9). Bij vindplaats 7 in de Zonneveldsepolder in Wassenaar is één fragment met potgruis verschaald aardewerk uit de midden- of late IJzertijd gevonden. Deze vondst sluit aan bij de recente vondsten in de Ommedijsche polder¹⁴ en de oostelijker gelegen vindplaatsen in de Stevshofjespolder (zie Bijlage 2, Catalogus van bekende vindplaatsen, vindplaats 58 t/m 62). Bij vindplaats 9, in de Ommedijsche polder (zie paragraaf 5.3), is één fragment handgevormd aardewerk, gemagerd met kwarts gevonden. Dit aardewerk moet waarschijnlijk in de vroege IJzertijd gedateerd worden en behoort tot de bewoningsfase die in dit gebied heeft plaatsgevonden voor de Duinkerke I transgressiefase. De vondst is waarschijnlijk te relateren aan de vroege IJzertijdvindplaatsen die zich eveneens in de Stevshofjespolder bevinden (zie Bijlage 2, vindplaats 60 en 61). Uit de omgeving zijn ook sporen van bewoning op strandwallen uit de late Bronstijd of vroege IJzertijd bekend, bijvoorbeeld uit de Bos- en Gasthuispolder en bij het Huis Ter Weer te Wassenaar (zie Bijlage 2, vindplaats 67).¹⁵

In de Starrenburgerpolder ten zuiden van Voorschoten, ter hoogte van de Kniplaan is ongeveer 150 meter ten noordwesten van de Vliet een opmerkelijke vondst gedaan. Hier, ten oosten van de meest oostelijke en oudste strandwal, is het Hollandveen, dat zich heeft gevormd nadat dit gebied door de strandwal van de zee was afgesloten, nog aanwezig.

Voorafgaand aan de werkzaamheden voor de leiding is hier binnen het bereik van het tracé een proefsleuf gegraven. De aanleiding hiervoor was dat zowel op het geotechnisch profiel, als en op een luchtfoto op deze plaats een kreek zichtbaar was. Hierbij werd eerst gedacht aan de aanwezigheid van de Romeinse gracht van Corbulo (zie ook hoofdstuk 4) of een natuurlijke kreek in het verlengde hiervan. Dit kanaal verbond omstreeks 50 na Chr. twee getijdenkreeken, waarvan één ter hoogte van de Kniplaan was verbonden met de Rijn en de andere vanaf Leidschendam via de vroegere Gantel (een niet meer bestaande getijdengkreek die door het Westland stroomde) naar de Maasmonding liep. Op basis van eerder verricht onderzoek in Leidschendam, waarbij het kanaal ten westen van de huidige Vliet is gevonden (zie Bijlage 2, vindplaats 26 t/m 30), is de verwachting dat deze Romeinse gracht de Vliet ongeveer ter hoogte van de Kniplaan moet kruisen, om vervolgens ten oosten van de Vliet in de richting van het Romeinse castellum van Matilo bij Roomburg te Leiden haar weg te vervolgen. In de proefsleuf, ingesneden in het veen, tekende

13 Van Dierendonck, Hallewas & Waugh 1993; Bult & Hallewas 1986, 1987 en 1990.

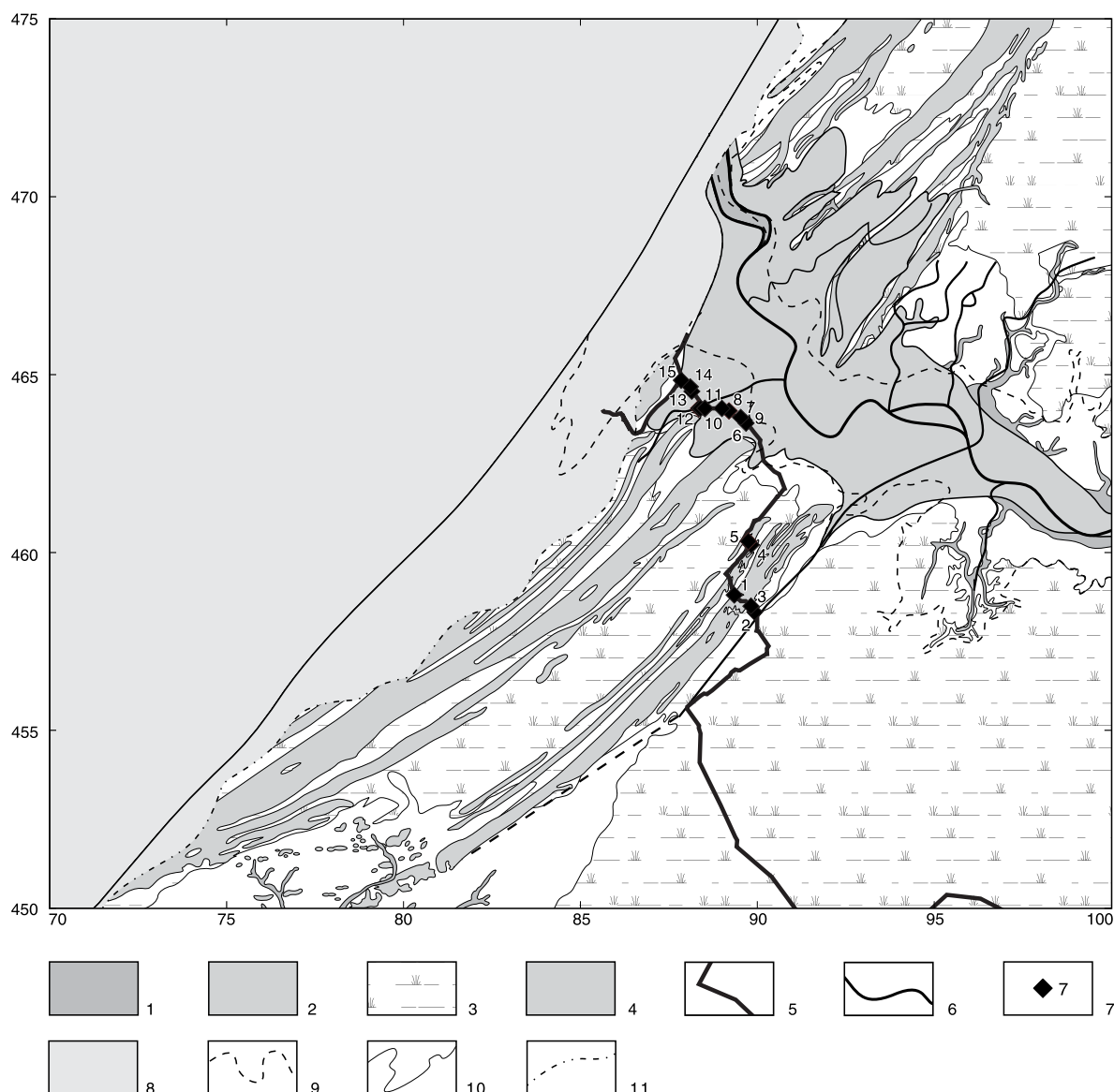
het profiel van de kreek zich duidelijk af en er bleek sprake te zijn drie opeenvolgende fasen (afb. 9).

In de vulling van de kreek zijn twee fragmenten aardewerk uit de midden-IJzertijd en een dierlijk bot aangetroffen. De kreek is zeer waarschijnlijk tijdens de Duinkerke I transgressiefase ontstaan. Mogelijk heeft deze kreek deel uitgemaakt van het kreenstelsel waar de gracht van Corbulo op aansloot. Vondsten of sporen, die concrete aanwijzingen kunnen geven voor een gebruik van de kreek in de Romeinse tijd ontbreken. Zoals uit het geotechnisch profiel echter is gebleken zijn in de directe omgeving van de Knip geen andere natuurlijke waterlopen van een dergelijke omvang aanwezig. Indien de kreek inderdaad aansluit op de gracht van Corbulo, bevindt het punt waarop de gracht de Vliet kruist zich noordelijker dan De Knip.

Verrassend is de vondst van het aardewerk uit het veen onder de kreek (afb. 8). Dit aardewerk dateert uit de vroege IJzertijd.¹⁶ Naar aanleiding van deze vondsten is de proefsleuf vervolgens uitgebreid. Het betreft een woonplaats, op het veen, uit de vroege IJzertijd (afb. 5.2.b). Bewoning op het veen was in deze periode mogelijk, doordat het gebied ontwaterd werd via natuurlijke veenwateringen die op de kreken in het gebied uitmondde.¹⁷ Behalve in de vulling van de kreek, is hier geen materiaal uit later perioden aangetroffen. Waarschijnlijk is de woonplaats aan het einde van de vroege IJzertijd weer verlaten. De oorzaak hiervoor kan zijn geweest

Afb. 6 Kaart van nieuwe vindplaatsen in het rivierwatertransportleidingtracé Bergambacht-Wassenaar/Katwijk (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 6).

Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

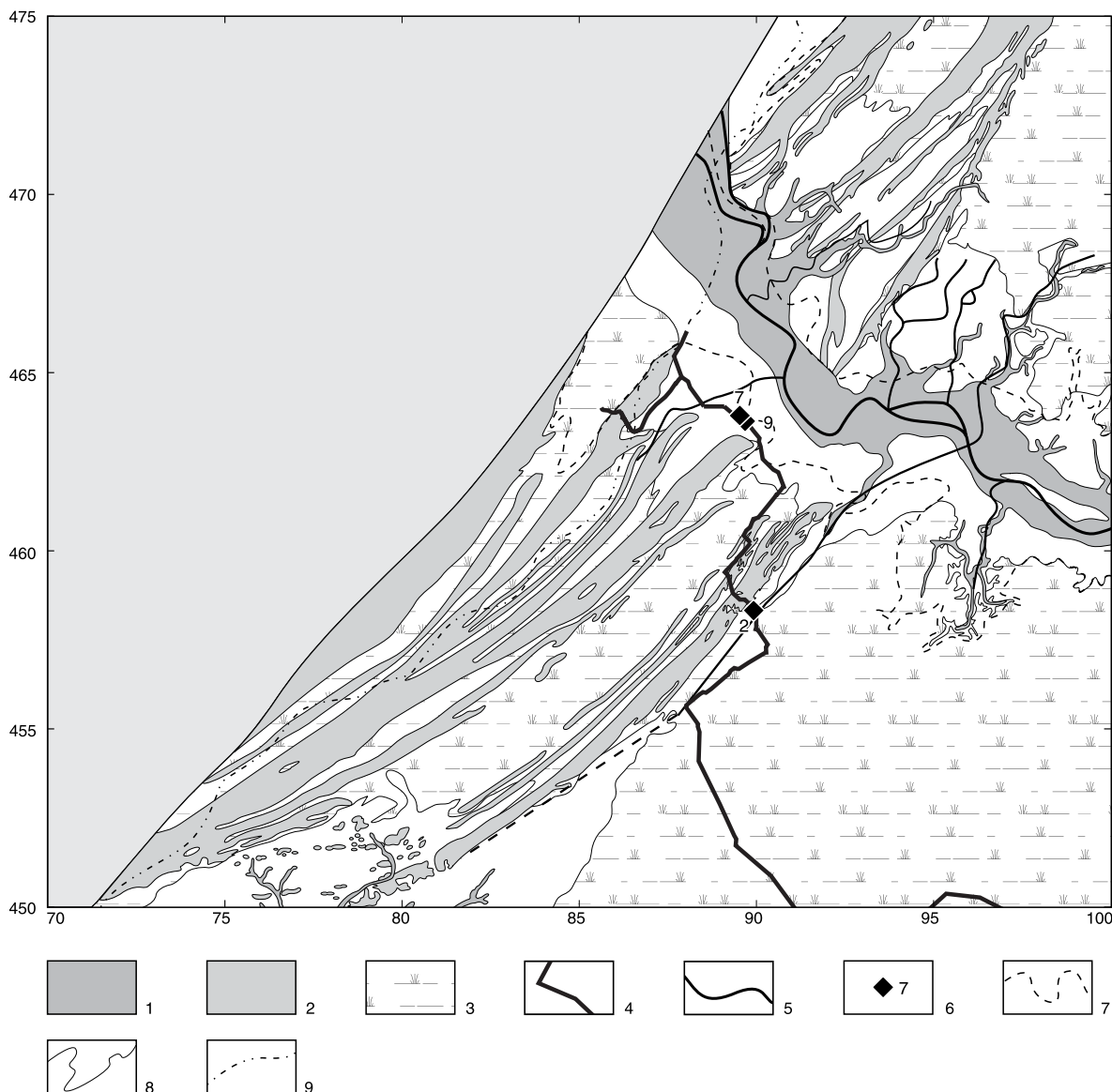
Legenda

1 Duinkerke I, oever- en geulafzettingen 2 Oude Duinen en Strandwallen 3 Hollandveen 4 Duinkerke III-afzettingen 5 Tracé rivierwatertransportleiding 6 Oude Rijn (huidige loop) 7 Nieuwe vindplaats 8 Jonge Duinen (afb. 6 en 20) 9 Duinkerke 0-afzettingen (Oude Rijn estuarium) 10 Duinkerke I, dekaafzettingen 11 Grens Jonge Duinen (afb. 7, 13 en 19)

dat het veen onbewoonbaar werd door een stijgend niveau van het grondwater.¹⁸ De stijgende grondwaterspiegel is een gevolg van het stijgen van de zeespiegel tijdens de Duinkerke I transgressiefase, die inzet rond 500 voor Chr. (het einde van de vroege IJzertijd en het begin van de midden-IJzertijd). De loop van de Duinkerke I kreek, die zich direct bij de woonplaats bevindt is zeker twee keer veranderd. De eerste fase van de kreek heeft een deel van het veen, waarin zich de resten van de vroege IJzertijd bevonden, verslagen. Over het veen met de resterende resten is tegelijkertijd een kleilaag (venig) afgezet. Vervolgens is de geul langzaam opgevuld geraakt, terwijl op de kleilaag boven de resten van de IJzertijdbewoning zich weer veen ontwikkelde. Tot slot is zowel de opgevulde kreek, als het oppervlak op het veen ernaast overdekt door een kleiafzetting, waarschijnlijk tijdens de Duinkerke III-fase.

Als gevolg van het stijgende grondwater zijn de resten van bewoning in het veen gezakt. Dit maakt het lastiger het oude bewoningsniveau aan te geven. Er zijn geen grondsporen aangetroffen. Al het aanwezige aardewerk is met de hand gevormd. Het merendeel is donkergrijs of zwart van kleur, in een reducerend milieu gebakken en verschaald met kwarts, steengruis en potgruis (afb. 8). Daarnaast zijn er 27 fragmenten van het zachtere, oxiderend gebakken 'kustaardewerk' gevonden (afb. 10). De halve cilinders dienden, op elkaar gebonden, voor het bewaren en verhandelen van zout. Mogelijk is het aardewerk ook ter plaatse gebruikt voor het

Afb. 7 Vindplaatsen late Bronstijd, vroege en midden-IJzertijd (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda:

1 Duinkerke I, over- en geulafzettingen 2 Oude Duinen en Strandwallen 3 Hollandveen 4 Tracé rivierwatertransportleiding 5 Oude Rijn (huidige loop) 6 Nieuwe vindplaats 7 Duinkerke 0 afzettingen (Oude Rijn estuarium) 8 Duinkerke I, dekafzettingen 9 Grens Jonge Duinen.

Legenda:

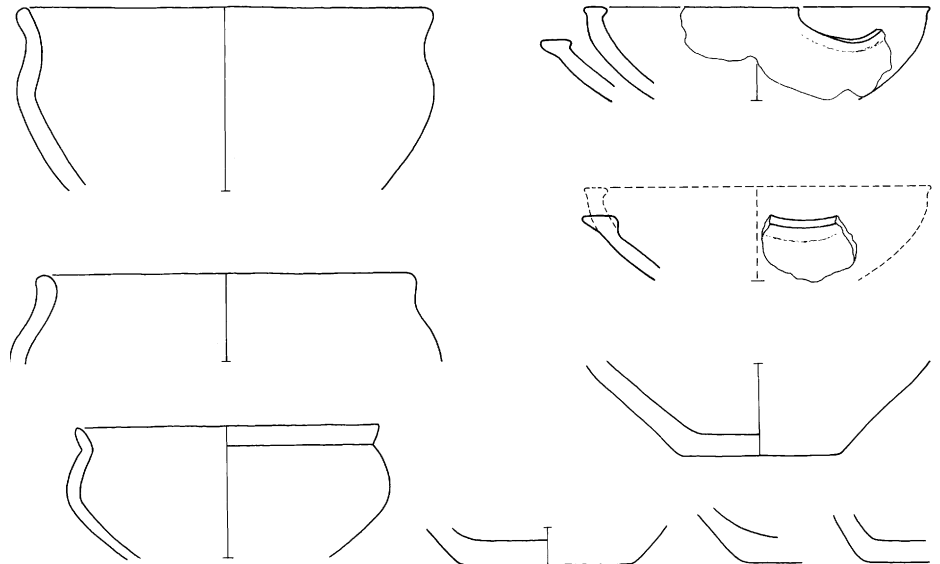
1 Zand (bouwvoor) 2 Zand (Jonge Duinafzetting) 3 Klei (Duinkerke III, geulafzetting) 4 Klei (Duinkerke I, geulafzetting) 5 Rietveen (Hollandveen) 6 Bosveen (Hollandveen)

winnen van het zout zelf.¹⁹

De natte omstandigheden hebben er voor gezorgd dat behalve aardewerk ook organische resten als hout en dierenbotten goed bewaard zijn gebleven. Sommige botten vertonen snijsporen (waarschijnlijk slachtafval van de maaltijden).²⁰ Van het (mogelijke) huis zijn twee staanders (es) aangetroffen (afb. 12). De boomschors van deze staanders is niet meer aanwezig. Een van de staanders bevond zich in situ en is gedateerd met behulp van de C14-methode (GrN-21278: 2540 +/- 20 BP, zie Bijlage 4-B).

Een derde boomstam (eik) met dezelfde dikte als de twee essen staanders is in verticale positie aangetroffen, maar kan niet met de vroege IJzertijd woonplaats in verband gebracht worden. Dat alle resten uit de vroege IJzertijd in het veen zijn gezakt heeft de interpretatie van deze boomstam bemoeilijkt. Bij een nadere beschouwing bleek de boomschors nog aanwezig te zijn en de C14 datering viel vier eeuwen vroeger uit (GrN-21277: 2940 +/- 20 BP, zie Bijlage 4-B). Deze boomstam bevond zich in het veen voor de IJzertijdbewoning. In de 400 jaar voorafgaand aan de vroege IJzertijd bewoning heeft zich blijkbaar dus nog veenvorming voorgedaan. Veel van het gevonden hout (voornamelijk els) behoort tot het bouw materiaal en is afkomstig van vlechtwanden. Dit hout heeft kapsporen en de schors is vaak nog aanwezig. Zowel de dikkere verticale staanders van het raamwerk, als de dunnere delen van het vlechtwerk zijn aangetroffen. Resten van

Afb. 8 Reducerend gebakken aardewerk uit de vroege IJzertijd (vindplaats 2).
Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

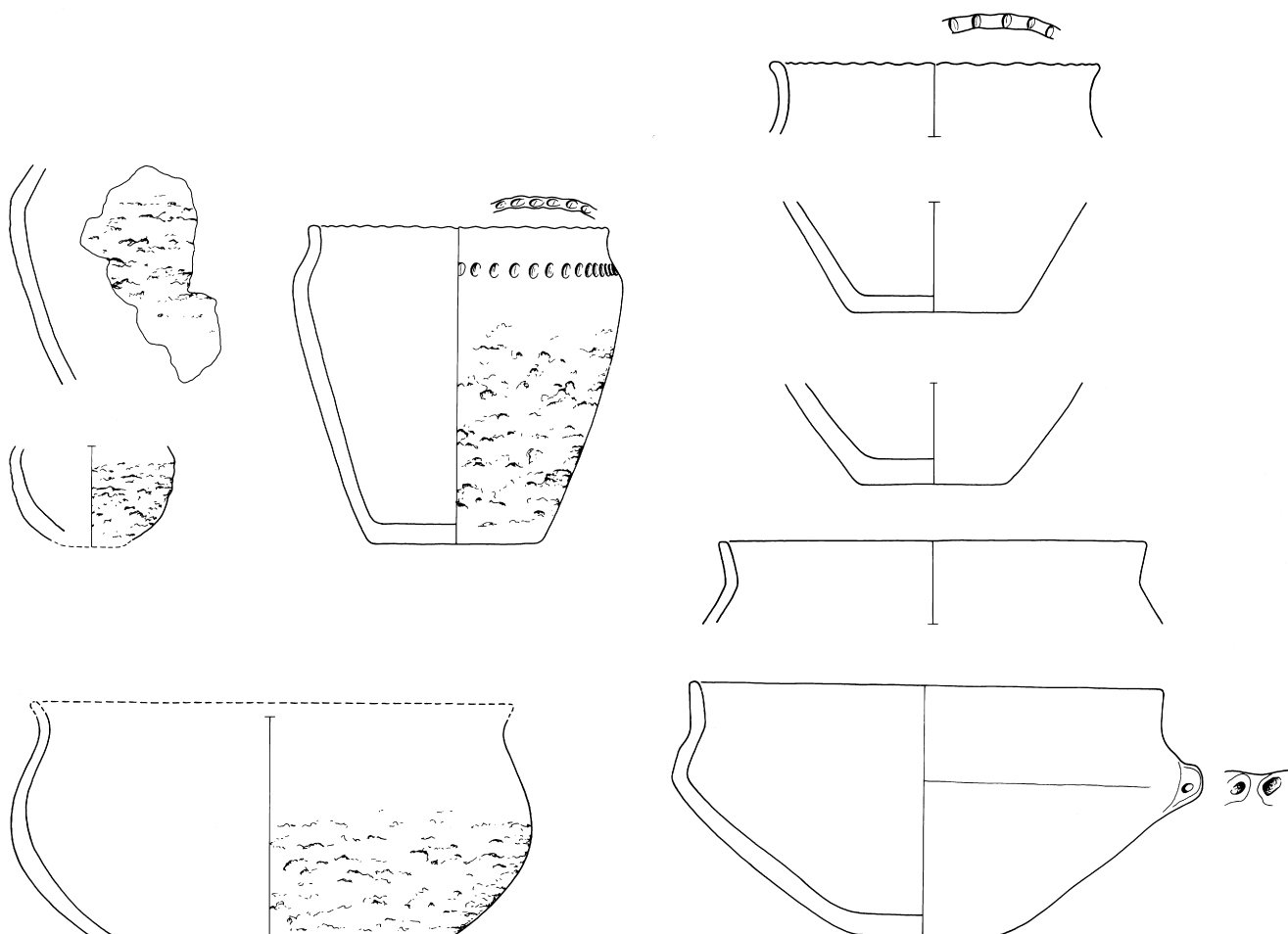
14 Mondelinge mededeling B. Bakels, Stichting Historisch Centrum Wassenaar.
15 Voor Huis Ter Weer zie Van Heeringen 1982; cf. Van Heeringen 1992, 54-55, vindplaats 30-O-1; *ibid.*, 56-57: 30-O-8 (Bos- en Gasthuispolder).

Afb. 9 Profiel van een kreek bij vindplaats 2.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

het leem, waarmee deze vlechtwanden werden dichtgesmeerd zijn eveneens gevonden. Enkele stukken hout zijn verkoold en zijn mogelijk afkomstig van een hardplaats.

5.3 Late IJzertijd (250 - 12 voor Chr.) en Romeinse tijd (12 v.Chr - 450 na Chr.)

Op tien vindplaatsen zijn scherven uit de Romeinse tijd verzameld (afb. 13, vindplaatsen 1, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15). Gezien de archeologische context kan mogelijk nog een vindplaats als Romeins aangemerkt worden (vindplaats 10). Op drie vindplaatsen (4, 5, 11) hebben zich waarschijnlijk nederzettingen bevonden. In de andere gevallen wijzen de vondsten op een nederzetting in de directe omgeving van

Afb. 11 Profiel van de resten van een woonplaats uit de vroege IJzertijd in het veen (vindplaats 2). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

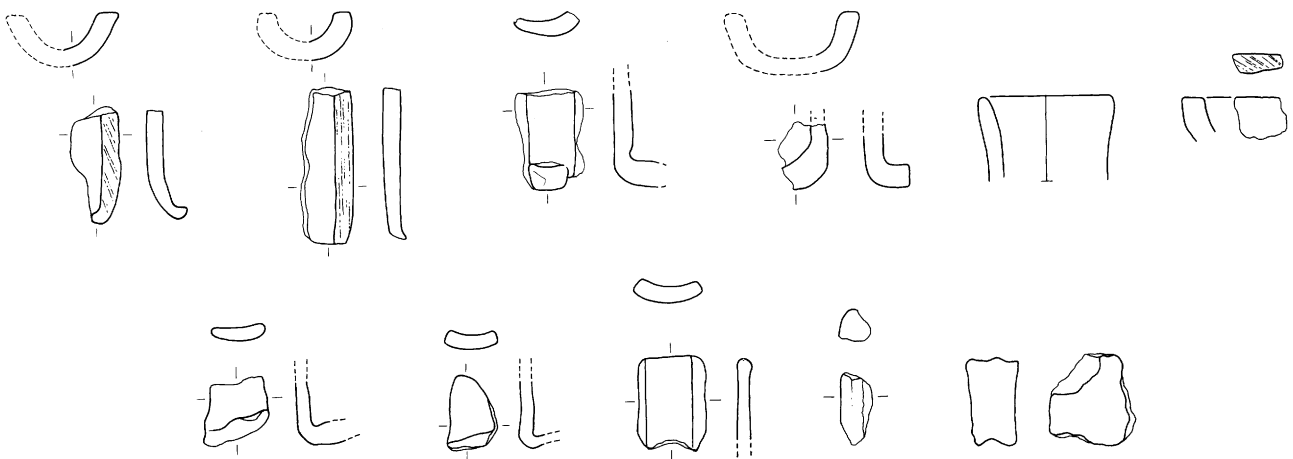
Legenda:

1 Zand (bouwvoor) 2 Zand (Jonge Duinafzetting) 3 Klei (Duinkerke III, geulafzetting) 4 Klei (Duinkerke I, geulafzetting) 5 Rietveen (Hollandveen) 6 Bosveen (Hollandveen) 7 Hout

de vindplaats (7, 8, 9, 10, 14) of betreft het een enkel fragment aardewerk (1, 13, 15). Op basis van de geologische situatie kunnen de vindplaatsen in twee groepen verdeeld worden. In de Romeinse tijd worden zowel de strandwallen in het duingebied (vindplaats 1, 4 en 5), als de hoger gelegen kreekkruggen en kleidekafzettingen in de venige strandvlakten (vindplaatsen 7-11 en 13-15) bewoond.

Het huidige Voorschoten is gelegen op de noordoostpunt van drie strandwallen met daarop Oude Duinafzettingen, die van Wateringen naar Voorschoten lopen: de meest oostelijke en oudste strandwal die ongeveer 5000 jaar geleden is gevormd en ten westen hiervan twee smallere strandwallen die ongeveer 4500 jaar oud zijn²¹ De vindplaatsen 1, 4 en 5 zijn gelegen op de middelste van deze drie. Vindplaats 1, in de Oranjepolder, heeft een fragment op de draaischijf vervaardigd, zogenoemd ruwwandig aardewerk opgeleverd. Grondsporen ontbreken. Deze vondst staat echter niet op zichzelf; op het nabijgelegen landgoed Duivenvoorde is eerder Romeins vondstmateriaal gemeld (zie Bijlage 2, vindplaats 31). De vindplaatsen 4 en 5 behoren tot dezelfde nederzetting. Op de top van het Oude Duin, over een afstand van meer dan 100 meter in de lengte en in de breedte zijn fragmenten handgevormd aardewerk aangetroffen. De fragmenten zijn vaak zeer klein en sterk verweerd. Naast het handgevormde materiaal is 1 fragment Romeins gedraaid ruwwandig aardewerk aangetroffen (vindplaats 4). Op de overgang van de westelijke helling van de strandwal naar het zich op de helling ontwikkelde veen is nog 1

Afb. 10 Oxiderend gebakken 'kustaardewerk' uit de vroege IJzertijd (vindplaats 2). Dit aardewerk is gebruikt voor opslag en mogelijk voor productie van zout. Schaal 1:4. Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

16 Het aardewerk komt sterk overeen met het aardewerk uit de vroege IJzertijd zoals dat in een grafveld bij Wijk bij Duurstede ('De Horden') is aangetroffen. Vergelijk afb. 8 met Hessing 1989, 316, Abb. 10c, vooral nr. 34 (met dank aan W. Hessing voor deze opmerking).

17 Over ontwatering van het veen en bewoning in de vroege en midden-IJzertijd zie Van Heeringen 1992, 222; Cf. Hallewas & Van Regteren Altena 1980; Vergelijk voor Assendelft: Therkorn et al. 1984; Louwe Kooijmans 1985, 103-105; Rond Bernisse en in Spijkenisse: Van Trierum 1986, 50-55; *ibid.* 1992, 35 en 56; Voor Midden-Delfland: Van den Broeke & Van Londen 1995; Bult 1983, 23.

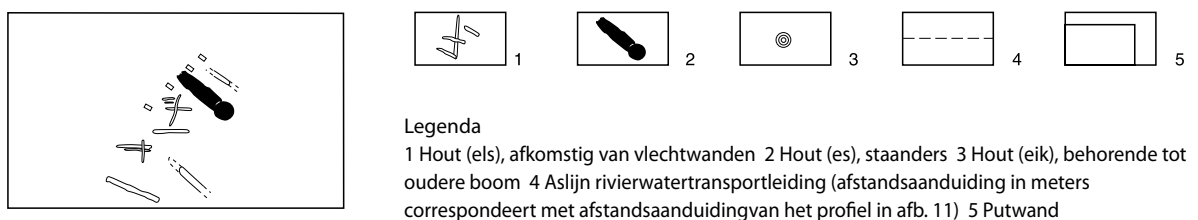
18 Dit stijgen van de grondwaterspiegel is bijvoorbeeld duidelijk vastgesteld voor de bewoningsgeschiedenis van de Romeinse nederzetting op het Marktveld te Valkenburg, zie Bult & Hallewas 1990, 25 vv; Cf. Bijlage 1, vindplaats 7 en Bijlage 2, vindplaats 74 en 76: 'Valkenburg De Woerd'.

fragment Romeins gedraaid gladwandig aardewerk gevonden (vindplaats 5). Er zijn geen grondsporen uit de Romeinse tijd meer aanwezig. De context is volledig verstoord door graafwerkzaamheden die in of na de late Middeleeuwen hebben plaatsgevonden (zie paragraaf 5.5).

Het handgevormde aardewerk is te fragmentarisch en te verveerd om uit-spraken op grond van vorm of decoratie van het aardewerk te kunnen doen. De kern van het aardewerk is grijs tot donkergrijs, de kleur van het oppervlak is alle tinten beige, oranje of rood, wat betekent dat het aardewerk in een reducerend (zuurstofarm) omgeving is gebakken en vervolgens in een oxiderend milieu (onder toevoeging van zuurstof) is afgestookt. De verschraling (materiaal dat aan de klei wordt toegevoegd om barsten tijdens het bakken te voorkomen) bestaat voor een derde (29,9%, N=77) uit een combinatie van organisch materiaal en fijn (duin)zand, een derde (36,4%) organisch materiaal en aardewerkgruis en een derde (32,5%) alleen organisch materiaal. Eén fragment met organische verschraling bevatte een stukje kiezel. Hoewel soortgelijk aardewerk reeds in de late IJzertijd voorkomt, wijst het voorkomen van zowel aardewerkgruis als een hoog percentage organisch materiaal in de verschraling op een datering in de Romeinse tijd.²² De enkele scherf Romeinse import behoort tot hetzelfde complex.

Zeer waarschijnlijk heeft zich hier een inheems-Romeinse nederzetting bevonden. Vanwege de vergraven toestand is het echter moeilijk om de aard en de datering van deze bewoning nader te bepalen. Ongeveer 500 meter naar het noordoosten, is tijdens opgravingen in 1986 en 1987 op de zogenoemde 'Donk', eveneens een concentratie van inheems en Romeins import materiaal gevonden, naast sporen uit het Neolithicum, de Bronstijd en de IJzertijd (zie Bijlage 2, vindplaats 55).²³ Op grond

Afb. 12 Plattegrond van de resten van een woonplaats uit de vroege IJzertijd in het veen (vindplaats 2). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

van een analyse van het aardewerk zijn bij de 'Donk' twee groepen onderscheiden. De eerste groep, met alleen inheems materiaal wordt gedateerd op de overgang van de late IJzertijd naar de Romeinse tijd, van ca. 150 voor tot 150 na Chr, met een voorkeur voor het jaar 0. De tweede groep bevat zowel inheems als Romeins import materiaal en wordt gedateerd tussen 150 en 260 na Chr. Deze verschillende fases zijn niet meer te onderscheiden bij vindplaats 4 en 5; Sporen van oudere bewoning zijn niet waargenomen. De datering van de vindplaatsen is niet nauwkeuriger vast te stellen dan tot op de eerste tot halverwege de derde eeuw na Chr. Een directe relatie tussen de inheems-Romeinse bewoningssporen van vindplaats 4 en 5 en de nederzetting op de 'Donk' is zeer waarschijnlijk.

In de IJzertijd en de Romeinse tijd heeft bewoning niet alleen plaatsgevonden op de Oude Duinen. Hoewel lange tijd het venige gebied van de strandvlakten, gelegen tussen de strandwallen, onbewoonbaar werd geacht, zijn in het gebied van het Rijnestuarium inmiddels sporen van bewoning daterend uit zowel de IJzertijd als de Romeinse tijd gemeld, zoals bijvoorbeeld in de Stevenshofjespolder en in de omgeving van het Valkenburgse meer (zie Bijlage 2, respectievelijk vindplaats 58 t/m 62 en 67 t/m 73).

De nieuwe Romeinse vindplaatsen in het klei-/veengebied van de Ruijgelaanse-, Zonneveldse en Ommedijksche polder lijken zich min of meer langs een lijn te bevinden. Dit wordt in de eerste plaats verklaard doordat de waarnemingen aan het tracé van de waterleiding gebonden zijn. Parallel aan het tracé bevindt zich de voortzetting van de Doollent, een deels natuurlijke en deels in de Middeleeuwen gegraven waterloop, waarvan men vermoedt dat dit een restgeul van een zijarm van de toenmalige Rijn is. Men vermoedt tevens dat de huidige Molensloot het relict van zo'n restgeul is²⁴. De Romeinse woonplaatsen in het klei-/veengebied lijken zich dus op de oeverwallen van deze restgeulen te bevinden en bevinden zich dus net als Romeinse woonplaatsen in het duingebied op de hoger gelegen punten in het landschap. Het beeld van de Romeinse vindplaatsen uit het waterleidingstracé is daarmee in overeenstemming met de bekende archeologische gegevens.

Uit geologisch onderzoek in de Stevenshofjespolder is op grond van de archeologische vondsten vastgesteld, dat de oeverwallen langs de zijarmen van de toenmalige Rijn, waarvan de Doollentsloot (waarlangs het merendeel van de bewoningssporen is aangetroffen) een restgeul is, gekenmerkt worden door een drietal in ouderdom verschillende bewoningsfasen (vroeg en midden-IJzertijd, late IJzertijd en Romeinse tijd).²⁵ De bewoningsmogelijkheden konden plaatselijk sterk verschillen en waren soms van korte duur.²⁶ Elke bewoningsfase is in een periode met verhoogde stormvloedactiviteit, waarin sedimentatie plaatsvond, afgebroken.

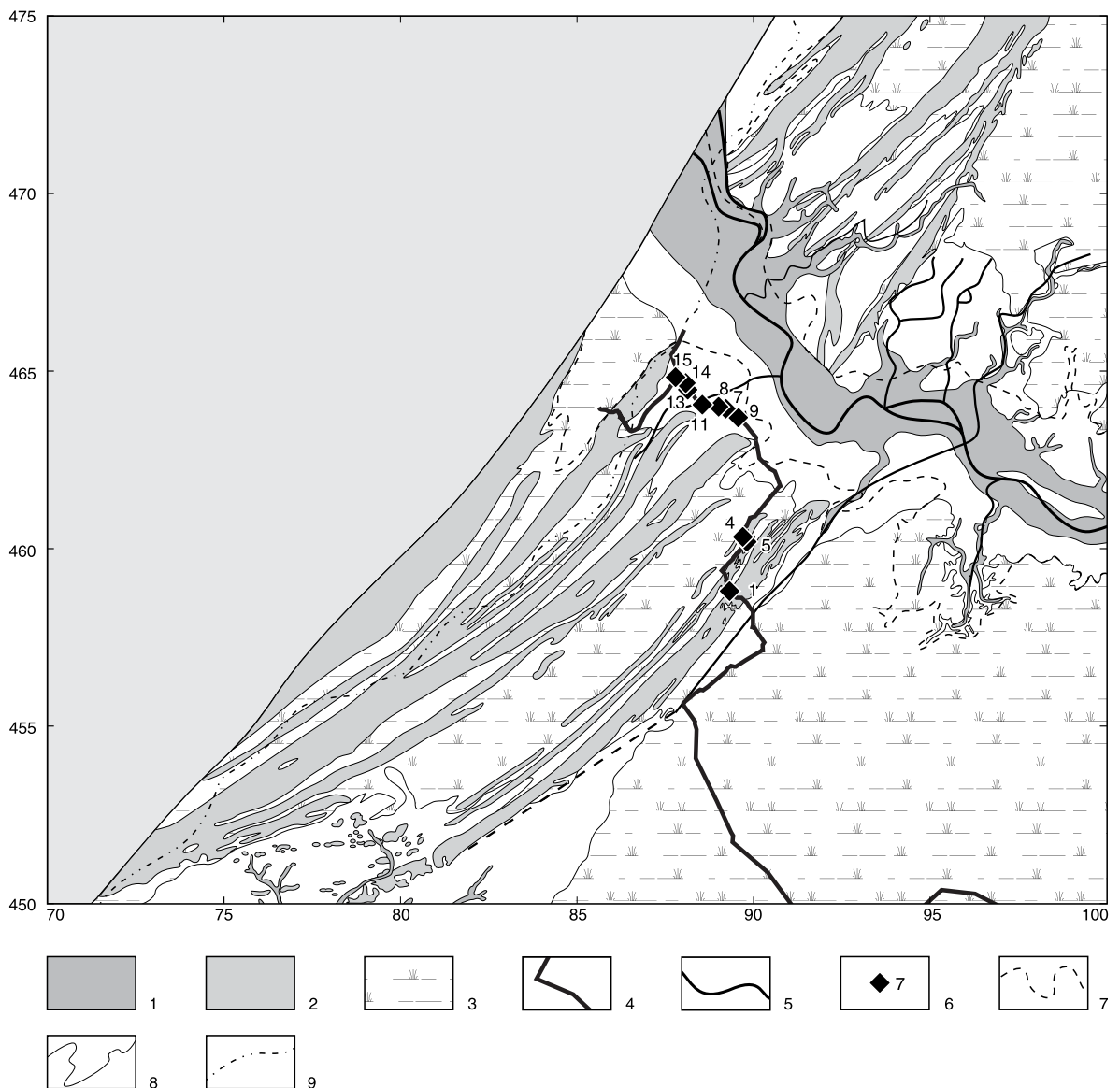
Een duidelijke relatie tussen de geologische geschiedenis en de bewonings-geschiedenis kon in dit gedeelte van het Rijnestuarium worden vastgesteld. In de ondergrond bevinden zich oude strandzandafzettingen met opduikingen van Oude Duinen. Deze zijn doorsneden door brede geulen uit de Calais IV-transgressiefase. Op sommige plaatsen heeft zich hierop veen gevormd (Hollandveen). Tijdens de Tiel 0-regressiefase, waarin de fluviatiele invloed van de Rijn toenam, is hierin een sterk vertakt geulenpatroon ontstaan, waardoor het rivierwater van de Rijn zijn uitweg vond naar de zee. Langs deze geulen is klei afgezet en zijn oeverwallen ontstaan, achter de oeverwallen is eveneens klei afgezet (komafzettingen) en vervolgens zijn de geulen zelf (gedeeltelijk) opgevuld met klei (geulafzettingen). De oeverwallen langs de restgeulen zijn vervolgens bewoond in de vroege en midden-IJzertijd²⁷. De ontwatering van het gebied geschiedde via natuurlijke veenwateringen die op de (nog open) geulen uitmondde. De bewoning is echter afgebroken door verschillende overstromingen als gevolg van de Duinkerke I transgressiefase. De Tiel 0 restgeulen zijn gedurende deze fase opnieuw gebruikt en daarbij is achter en op de oeverwallen klei en zand afgezet (dekafzettingen). De zandige oeverwallen langs de geulen zijn bewoond in de late IJzertijd en na een onderbreking ten gevolge van een nieuwe overstroming (eveneens Duinkerke I) waarbij een dun kleidek is afgezet, wederom in de Romeinse tijd²⁸. De geulen zijn vervolgens opgevuld met zand (geulafzettingen). In de derde eeuw na Chr. wordt de Romeinse bewoning onderbroken, waarschijnlijk onder invloed van de Duinkerke II transgressiefase²⁹. Hiervan zijn in de Stevenshofjespolder echter geen herkenbare afzettingen waargenomen. Tenslotte heeft in de 12 de eeuw opnieuw sedimentatie plaatsgevonden, tijdens de Duinkerke III-transgressiefase (dekafzetting).

Het hierboven geschetste beeld van een sterk vertakt geulenpatroon met bewoning direct bij de nog openliggende geulen of op de ontstane kreekkruggen

19 Voor zoutwinning zie bijvoorbeeld Van den Broeke 1986.

20 Het botmateriaal is nog niet nader onderzocht.

21 Pruijssers & De Gans 1988, 18.

Legenda

1 Duinkerke I, oever- en geulafzettingen 2 Oude Duinen en Strandwallen 3 Hollandveen 4 Tracé rivierwatertransportleiding 5 Oude Rijn (huidige loop) 6 Nieuwe vindplaats 7 Duinkerke 0-afzettingen (Oude Rijn estuarium) 8 Duinkerke I, dekafzettingen 9 Grens Jonge Duinen.

Afb. 13 Vindplaatsen late IJzertijd en Romeinse tijd (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

lijkt ook van toepassing te zijn op de nieuwe vindplaatsen uit de Romeinse tijd in de Ommedijsche, Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder (vindplaatsen 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15).³⁰ De Tiel 0-afzettingen lijken in het waterleidingtracé echter niet aanwezig te zijn³¹.

De vindplaatsen liggen op een zandige kreekrug (vindplaats 7 en 8) of op een kleiige afzetting vlak ernaast (vindplaats 9, 10, 11), waar in sommige gevallen duidelijk sprake is van bewoning op oeverwallen (vindplaats 13 en 14). Bij één vindplaats gaat het om een losse vondst die is aangetroffen op een zavelige dekafzetting uit de Duinkerke I transgressiefase op Oude Duinafzettingen (vindplaats 15).

Op grond van de geologische context en de ligging ten op zichte van elkaar zullen sommige vindplaatsen gezamenlijk besproken worden. Eerst zullen de vindplaatsen met enkele of losse vondsten besproken worden, vervolgens de vindplaatsen met grotere hoeveelheden materiaal.

In de Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder, ongeveer 300 meter ten oosten van de Katwijkse weg is na het afzetten van de teelaarde een concentratie handgevormd en gedraaid Romeins aardewerk aangetroffen (vindplaats 14). Hieronder bevonden zich 1 fragment Belgisch grijs (type Holwerda 160) en enkele fragmenten baksteen,

die mogelijk Romeins zijn. Onder de vondsten bevindt zich verder post-middeleeuws aardewerk en materiaal waarvan de datering niet zeker is zoals diverse fragmenten dierlijk bot (soms verbrand), metaal, ijzerslakken en stenen met brandsporen. Gesinterde steenfragmenten zijn overigens ook gevonden aan de oppervlakte bij vindplaats 7, waar zich echter voornamelijk (inheems-)Romeins materiaal bevond. Het Romeinse materiaal kan niet nader gedateerd worden dan van de eerste tot en met de derde eeuw na Chr. (zie ook hierboven bij vindplaats 4 en 5). De vondsten bevonden zich merendeels op een kleidek dat tijdens de Duinkerke I transgressiefase op reeds aanwezige oeverwallen is afgezet. Enkele fragmenten zijn gevonden in de afgezette teelaarde. Ongeveer 150 meter ten zuidwesten van deze concentratie is aan de oppervlakte één fragment Romeins ruwwandig aardewerk gevonden, vermoedelijk afkomstig van een kan type Niederbieber 96 (vindplaats 13). Mogelijkerwijs is het fragment inheems-Romeins aardewerk, dat ongeveer 250 meter ten westen op vindplaats 15 is aangetroffen ook nog in verband te brengen met de vondsten van vindplaats 14 (voor de beschrijving van vindplaats 14 en 15 zie Bijlage 1).

De geologische ligging van vindplaatsen 10 en 11, eveneens gelegen in de Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder op het terrein van het huidige vliegveld Valkenburg, is minder duidelijk. De geologische context van deze vindplaatsen is sterk verstoord doordat het terrein is opgehoogd of vergraven ten behoeve van de aanleg van kabels en leidingen. Toch zijn hier in een (op sommige plaatsen nog ongestoorde) zavelige afzetting enkele sporen waargenomen, die mogelijk uit de Romeinse tijd dateren (afb. 14). Deze zavelige laag is op deze locatie zandiger dan in de rest van de omgeving en het betreft waarschijnlijk een Duinkerke I dekafzetting. Nadere beschouwing van het geotechnische profiel leerde dat zich ongeveer 100 meter ten oosten de vindplaatsen 10 en 11 een geul heeft bevonden.

Bij vindplaats 10 tekende zich in het vlak direct onder de bouwvoor het onduidelijke spoor van een (waarschijnlijk gegraven) greppel of sloot af. In de coupe was zichtbaar dat de greppel, waarvan de onderste lagen uit humeuze zavel bestaan, langzaam is opgevuld met zand. De bovenste laag bevatte veel houtskoolvlekken. Mogelijk is de greppel beschoeid geweest. Vlak naast de greppel was een paalgat met daarin de restanten van een paal met rechte onderzijde zichtbaar. In een ander spoor naast de greppel waren de contouren van een aangepunte paal nog zichtbaar.

Er zijn geen andere vondsten gedaan die aanwijzingen kunnen geven omtrent de datering. Gezien de archeologische context (de reeds bekende inheems-Romeinse vindplaatsen uit de omgeving en de datering van de vondsten van de nabijgelegen vindplaats 11) wordt gedacht aan sporen van inheems-Romeinse bewoning. Vindplaats 11 bevindt zich ongeveer 50 meter ten westen van vindplaats 10. Hier is het spoor van een kuil gevonden (afb. 15). Misschien betreft het hier een afvalkuil. In de lichtgrijze, zandige vulling met houtskoolvlekken bevonden zich 2 sterk verweerde fragmenten handgevormd inheems-Romeins aardewerk. De datering van het aardewerk en daarmee van de sporen is niet nader vast te stellen dan op de eerste tot en met de derde eeuw na Chr.

Vindplaats 9 is gelegen in de Ommedijsche polder, ongeveer halverwege tussen de Wassenaarse en Korte Watering in. Tijdens veldverkenningen door de leden van de Stichting Historisch Centrum Wassenaar en tijdens de archeologische begeleiding is in de directe omgeving van deze locatie en binnen het leidingtracé inheems-Romeins en Romeins (import)materiaal gevonden (afb. 17). Eén fragment handgevormd aardewerk, gemagerd met kwarts, moet waarschijnlijk in de vroege IJzertijd gedateerd worden en behoort tot de bewoningsfase die in dit gebied heeft plaatsgevonden vóór de Duinkerke I transgressiefase. Deze vondst is waarschijnlijk te relateren aan vroege IJzertijdvindplaatsen die zich iets noordelijker (in de Steenhofjespolder) bevinden (zie paragraaf 5.2). Veel vondsten bevonden zich aan de oppervlakte of in de bouwvoor, enkele vondsten (alleen inheems materiaal) zijn in situ aangetroffen op een zavelige laag. Het betreft hier zeer waarschijnlijk de top van een geulafzetting uit de Duinkerke I transgressiefase op oudere geulafzettingen. Vindplaats 9 is op de westelijke rand van deze brede kreekrug gelegen. Dichtbij het Valkenburgse meer, op ca 200 m ten noordoosten van vindplaats 9 en waar-schijnlijk op dezelfde kreekrug, bevinden zich vier andere lokaties met sporen van bewoning uit de late IJzertijd en de Romeinse tijd (zie Bijlage 2: Catalogus van bekende vindplaatsen, vindplaats 68, 69, 70, 71).

Ongeveer 200 meter ten noordwesten van de Wassenaarsche Watering, werden tijdens de 'clean-up' fase, dus nadat de leiding reeds gelegd was, enkele

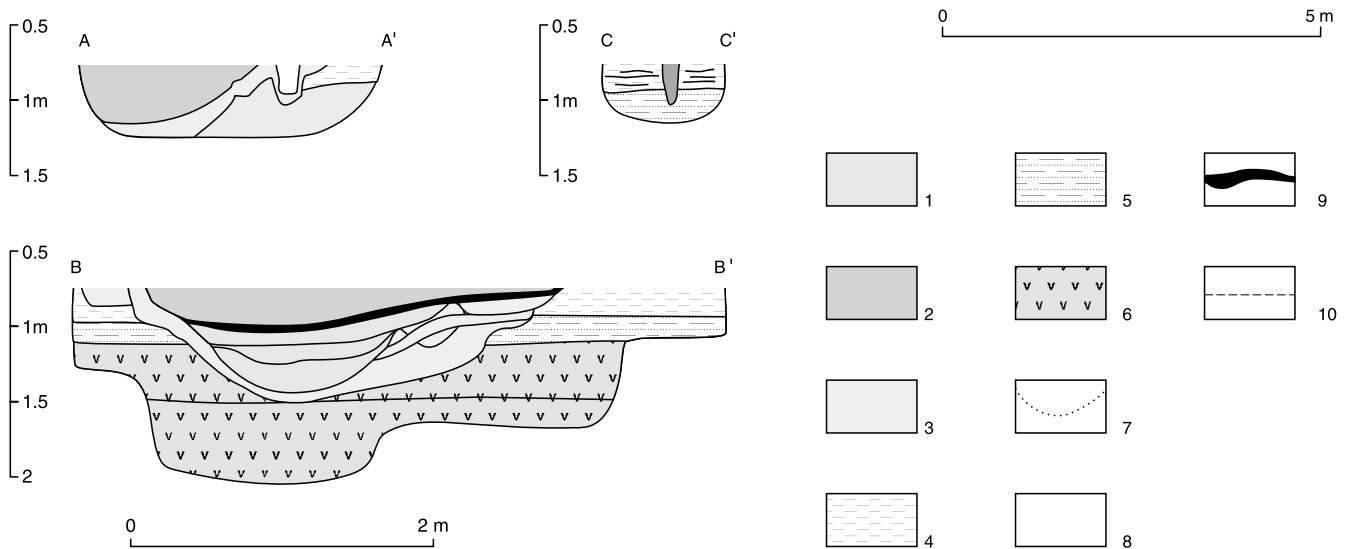
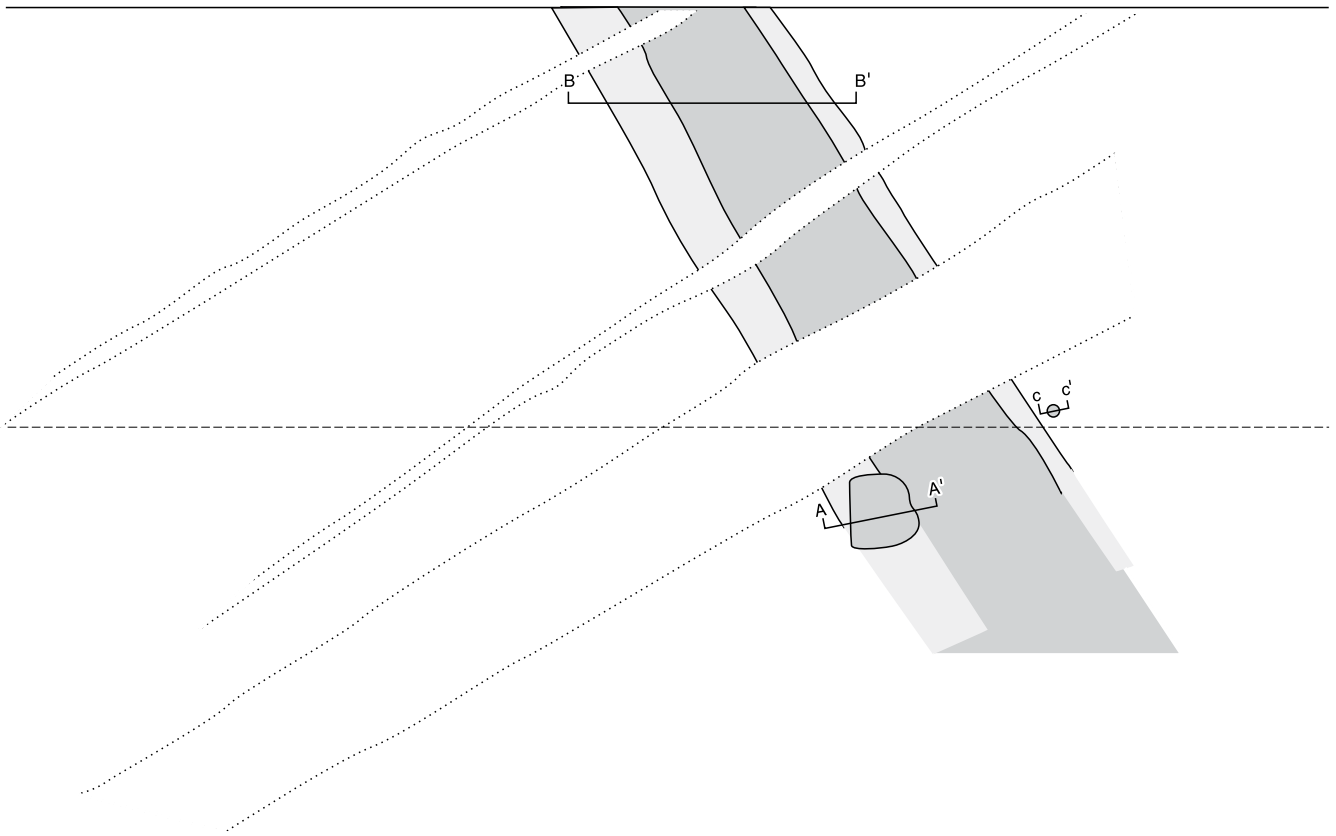
22 Stuurman 1988, 78-80; Van Heeringen 1984, passim.

23 Van Veen 1987; ibid. 1989, 84-87.

24 Bakels 1992; ibid. 1993.

25 Pruijssers & Vos 1984; Van Heeringen 1983; ibid. 1984; ibid. 1985; ibid. 1987.

26 Van Heeringen 1984, 159.

Legenda

- 1 Zand 2 Zand (vulling) 3 Zavel (humeus) 4 Coupes, (vgl. 8) Zavel (Afz. van Duinkerke I) 5 Zavel (Afz. van Duinkerke I) 6 Klei (Afz. van Calais) 7 Recente sporen of vergravingen 8 (vlak, vgl. 4) Zavel (Duinkerke I afz.) 9 Oxidatielaag 10 Aslijn rivierwatertransportleiding

Afb. 14 Sporen van inheems-Romeinse bewoning van vindplaats 10.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

fragmenten inheems-Romeins aardewerk gevonden. Deze fragmenten bevonden zich zowel aan de oppervlakte, als op een lichtbruingrijze laag zavel direct onder de bouwvoor. De resultaten van het geotechnische onderzoek deden de aanwezigheid van een geul vermoeden. Deze geul is ontstaan vóór de Romeinse tijd. De geul is, nadat hij opgevuld is geraakt, als kreekrug in het landschap herkenbaar gebleven en vervolgens in de Romeinse tijd bewoond. Door de aard, hoeveelheid en concentratie van het materiaal is besloten alsnog aanvullend onderzoek te doen om de herkomst en context van dit materiaal te kunnen vaststellen. Met behulp van een reeds aanwezige 'clean-up' kraan is vlak naast het leidingtracé een kleine proefsleuf aangelegd. De proefsleuf is zowel parallel aan het leidingtracé als parallel aan de tankgracht

27 Cf. Van Heeringen 1984, 160.

van het Vliegveld Valkenburg aangelegd. De grond, die destijds bij het graven van de tankgracht is vrijgekomen, is direct naast de tankgracht gelegd om een dijkje te vormen. In het profiel is het oude niveau van het maaiveld (op ca.-0.80 NAP) nog te zien (afb. 16). De oorspronkelijke bouwvoor met onderin ploegsporen is nog duidelijk herkenbaar. In de lagen opgeworpen grond boven het oorspronkelijke maaiveld bevindt zich inheems-Romeins materiaal, vermengd met recent materiaal. Onder het oorspronkelijke maaiveld en de laag met ploegsporen die de oorspronkelijke bouwvoor vertegenwoordigt, bevindt zich een laag bruingrijze humeuze zavel, die naar onderen toe meer gelaagd is, met afwisselend bruingrijze zavel en lichtgrijs zand. Deze laag bevindt zich in het gebied dus eigenlijk direct onder de bouwvoor, behalve daar waar het dijkje langs de tankgracht is opgeworpen. In deze laag bevindt zich inheems materiaal, dat gedateerd wordt in de eerste drie eeuwen na Chr. Het materiaal bevindt zich in verspoelde toestand. De oppervlaktevondsten van vindplaats 7 bestaan voor het grootste deel uit handgevormd inheems-Romeins aardewerk, maar omvatten ook gedraaid Romeins (import)materiaal (1x gladwandig, 1x geveerd (techniek B), 1x ruwwandig en mogelijk enkele fragmenten Romeinse baksteen). Tevens is er een fragment met potgruis verschaald aardewerk uit de midden- of late IJzertijd gevonden. De laag die afkomstig is uit de tankgracht en als dijkje is opgeworpen bevat hoofdzakelijk inheems-Romeins materiaal en een enkele recente baksteen, maar bevat geen Romeinse import. De (oorspronkelijke) laag met de verspoelde vondsten bevat uitsluitend inheems-Romeins materiaal en één fragment met een streepbandmotief dat mogelijk ook nog uit de late IJzertijd kan dateren. Mogelijk moeten hier dus meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden.

Voor de determinatie van het inheemse aardewerk heeft de typologie, zoals deze voor het materiaal van Rijswijk 'De Bult' is opgesteld het uitgangspunt gevormd (voor determinatie zie Bijlage 1).³² Daarnaast is gebruik gemaakt van de opmerkingen ten aanzien van het inheemse aardewerk dat gevonden in de Stevenshofjespolder en de vindplaats Het Geestje in Monster.³³

Het aardewerk van vindplaats 7 biedt de mogelijkheid meer systematisch onderzoek te verrichten. Daarbij is apart gekeken naar de laag met de verspoelde vondsten (A, N=23) en vervolgens naar het totaal van alle vondsten (TOT, N=112). Er is gelet op verschillende aspecten zoals de faktuur, de decoratie en de vorm. Bij de faktuur is gekeken naar hoe het aardewerk gebakken is, de samenstelling van de verschraling (toevoegingen aan de klei) en de bewerking van het oppervlak (gepolijst of besmeten). Er zijn duidelijk drie typen aardewerk te onderscheiden:

- Aardewerk van zeer goede kwaliteit: aardewerk dat in een reducerend milieu is afgebakken (zowel kern als oppervlak donkergrijs of zwart) (A: 28%, TOT 17%)
Dit aardewerk is gladwandig en veelal gepolijst (A: 43%, TOT: 26%).
Eén pot is aan de onderzijde besmeten (A: 14%, TOT: 5%).
De verschraling bestaat meestal uit organisch materiaal (A: 100%, TOT: 76%), soms een combinatie van organisch materiaal en potgruis (A: 0%, TOT: 18%) en in een enkel geval alleen potgruis (A: 0%, TOT: 6%).
- 'Gewoon' aardewerk: aardewerk dat in een reducerend milieu is gebakken en vervolgens in een oxiderend milieu is afgestookt (donkergrijze kern en beige, oranje of rood oppervlak) (A: 68%, TOT: 79%).
Dit aardewerk voelt ruwer aan. Soms is het glad afgewerkt of gepolijst (A: 18%, TOT: 4%).
Soms is de onderzijde besmeten (A: 14%, TOT: 3%).
De verschraling bestaat meestal uit organisch materiaal (A: 88%, TOT: 60%), soms een combinatie van organisch materiaal en potgruis (A: 12%, TOT: 38%) en in een enkel geval alleen potgruis (A: 0%, TOT: 1%).
- Zachtgebakken (in oxiderend milieu gebakken) aardewerk (zowel kern als oppervlak lichtgrijs tot wit) (A: 4%, TOT: 4%).
De verschraling bestaat uit alleen organisch materiaal.
Een hoog percentage potten met alleen organische verschraling of in combinatie met potgruis (alle typen A: 91% resp. 9%, TOT: 59% resp. 34%) wijst op een datering in de Romeinse tijd.
Wanneer gelet wordt op de decoratie van het aardewerk, dan valt op dat alleen een gedeelte van het 'gewone' aardewerk versierd is (A: 18% N=17, TOT: 6% N=90; afb. 5.3.d) De buik van de pot is versierd met een enkele (gekruiste) lijn (1x), met een (gekruiste) kamstreek (2x) of soms geveegd (2x). Op de overgang van de buik naar de hals komt soms een streepbandversiering voor (2x). Vingerafdrukken komen op de buitenzijde van de rand voor (3x) en ook op de hals (1x). Een potrand was licht gegolfd.
Voor zover het vastgesteld kon worden zijn alle potten drieledig. Oren ontbreken.

28 Cf. Van Heeringen 1984, 163.

29 Pruijssers & Vos 1984, 109.

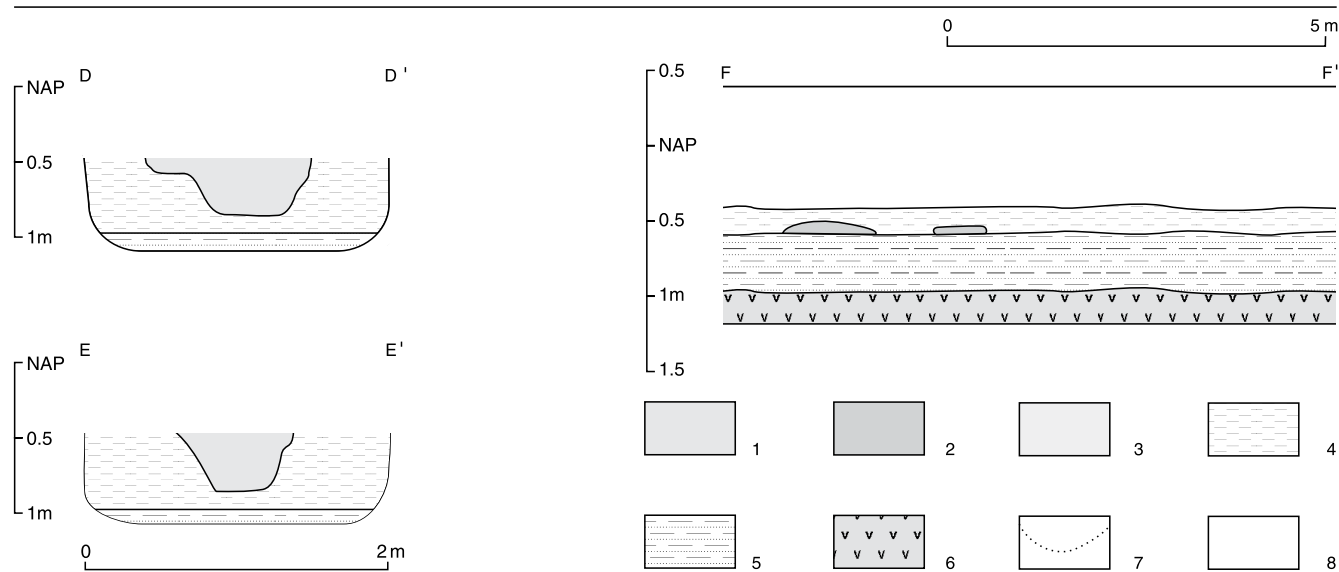
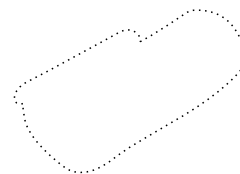
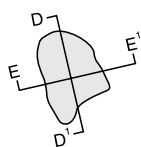
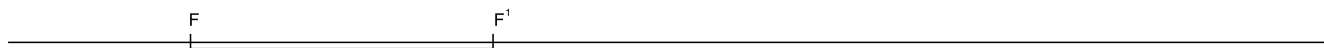
30 Met dank aan L. van der Valk, die mij inzicht heeft gegeven in de nog ongepubliceerde nieuwe versie van de Geologische kaart van Nederland 1:50.000, Kaartblad 30 Oost, 's Gravenhage door A.P Pruijssers & L. van der Valk, Rijks Geologische Dienst te Haarlem.

31 Dit beeld komt overeen met de verspreiding van de Tiel 0 afzettingen zoals weergegeven op Van Heeringen 1992, fig. 12 (map sheet 2).

Voornamelijk is op de randvorm gelet (gefacceteerd: A: 75%, TOT: 50%). Een hoog percentage gefacceteerde randen wijst op een datering in de Romeinse tijd. Naast randen en wanden van potten is één bijzonder fragment (lijkt op een voetje) inheems aardewerk van zeer goede kwaliteit gevonden (afb. 5.3.c-2)

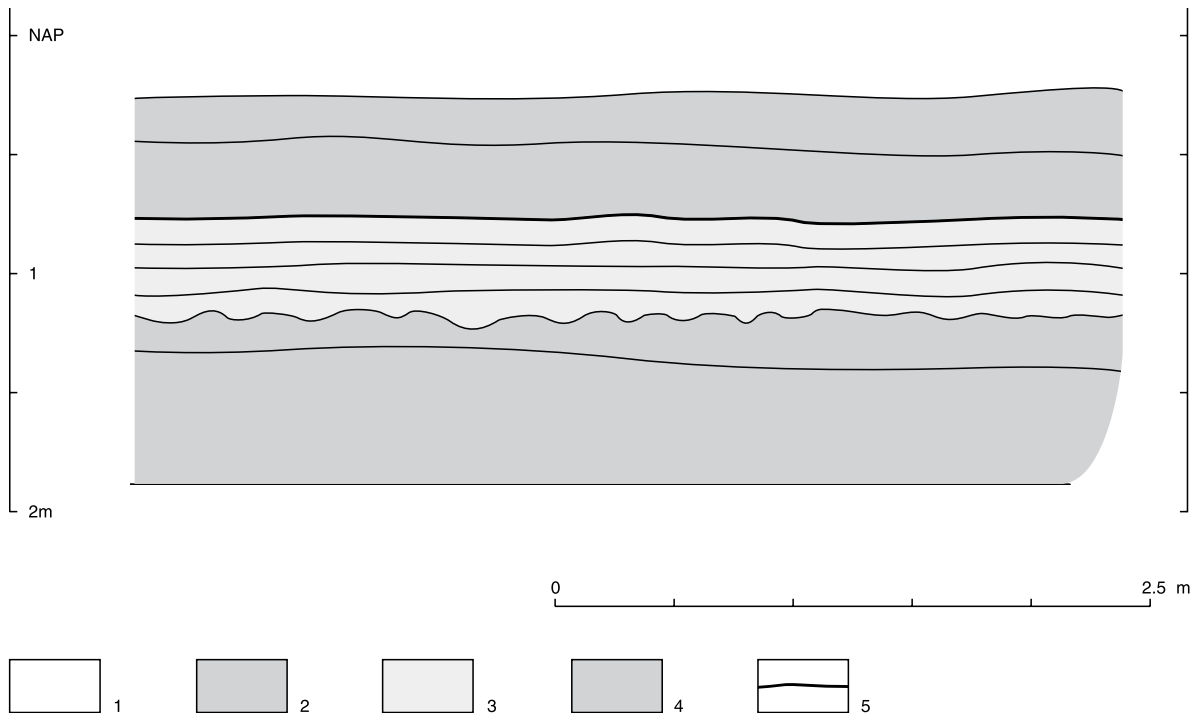
Enkele opmerkingen met betrekking tot de datering van deze vindplaats moeten in het achterhoofd gehouden worden. De (inheems-Romeinse) bewoning is blijkbaar onderbroken door een overstroming waarbij een kleidek is afgezet. Wanneer deze overstroming heeft plaatsgevonden, is niet met zekerheid vast te stellen. De geo-

Afb. 15 Sporen van inheems-Romeinse bewoning van vindplaats 11.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda

- 1 Zand met resten houtskool en aardewerk 2 Zavel 3 Zand (humeus) 4 Zand (Afz. Duinkerke I) 5 Zavel (Afz. Duinkerke I) 6 Klei (Afz. van Calais) 7 Recente sporen of vergravingen 8 (vlak): Zavel (Afz. van Duinkerke I); (coupe): Bouwvoor (mogelijk nog met restant Afz. van Duinkerke III)

Legenda

1 Klei (Huidige bouwvoor) 2 Klei (geroerd/opgebracht) 3 Klei(Oude Bouwvoor, restant Afz. van Duinkerke III) 4 Klei (Afz. van Duinkerke I) 5 Oxidatie laag

Afb. 16 Noordprofiel van de proefsleuf bij vindplaats 7 op ca. 14 m. ten noorden van de aslijn van het tracé. Het inheems aardewerk uit de Romeinse tijd bevond zich op ca. 1,50 -NAP. Tek. N.F. Mulder/H. de Kort.

logische context van het IJzertijd en inheems-Romeinse materiaal dat tot dusver in deze polders is gevonden is voor het grootste deel onbekend. Hoewel de kenmerken van het aardewerk in de richting van een datering in de Romeinse tijd wijzen (zie boven), is het niet geheel uit te sluiten dat de afzetting waarin zich de verspoelde vondsten bevinden alsnog behoort tot een late Duinkerke 1-fase. Dezelfde problematiek heeft zich eveneens voorgedaan in de Stevenshofjes polder.³⁴ Het aardewerk van verschillende vindplaatsen vertoonde kenmerken die zowel pleiten voor een datering in de IJzertijd, als een datering in de Romeinse tijd. Op grond van deze kenmerken kunnen de vindplaatsen gedateerd worden in de periode van 150 v. Chr tot 150 na Chr. met een voorkeur voor het jaar 0. Romeins importaardewerk ontbreekt en de vondsten bevonden zich in een Duinkerke I afzetting. Dit wordt verklaard door het feit dat de Duinkerke I transgressiefase in zijn laatste periode van activiteit het gebied in het midden van de eerste eeuw na Chr. onbewoonbaar heeft gemaakt en dat het gebied pas weer aan het eind van de eerste of in de tweede eeuw na Chr. voor bewoning geschikt was. Deze interpretatie wordt gesteund door de aanwezigheid van duidelijke ophogingslagen tussen de opeenvolgende eerste eeuwse castella van het nabije Valkenburg en de aanleg van een dijkje in de eerste eeuw op het latere nederzettingsterrein van Valkenburg de Woerd (zie Bijlage 2, vindplaats 74 en 76).³⁵ Daarnaast is in Valkenburg geconstateerd dat rond ca. 120 na Chr. opnieuw overstromingen hebben plaatsgevonden en misschien zijn het deze overstromingen die het omliggende gebied hebben bereikt³⁶. Het is goed mogelijk dat het verspoelde inheemse materiaal van vindplaats 7 afkomstig is van een nederzetting uit het eind van de eerste eeuw of begin van de tweede eeuw na Chr. Het feit, dat in de laag alleen inheems materiaal is aangetroffen (en geen Romeinse import) kan voor deze datering pleiten. Het Romeinse import materiaal wijst dan op een tweede bewoningsfase. De overstroming kan tot slot ook nog van latere datum zijn. Op meerdere vindplaatsen in dit gebied in de periferie van het Rijn-estuarium lijkt de inheems-Romeinse bewoning rond 250 n Chr. plotseling afgebroken te zijn door overstromingen die mogelijk het verband houden met de Duinkerke II transgressiefase (zie ook afb. 19).³⁷ Het is echter nog niet aangetoond dat zich in de Ruijgelaanse-, Zonneveldse- en Ommedijksche polder afzettingen uit de Duinkerke II fase

bevinden.

Tot dusver was de kennis over het gebied ten zuiden van het castellum en de burger-nederzetting te Valkenburg in de Romeinse tijd zeer gering. De ontdekking van de Romeinse vindplaatsen in dit gebied in het leidingtracé maakt duidelijk dat ook in de eerste eeuwen van de jaartelling het omliggende land ten zuiden van de inheemse nederzetting bij Valkenburg en het latere Romeinse Praetorium Agrippinae bewoond was.

5.4 Vroege Middeleeuwen (450 - 1050 na Chr.)

Uit de vroege Middeleeuwen zijn slechts een paar scherven gevonden. Archeologische vondsten uit de periode van de vijfde tot de 12 de eeuw zijn in het hele kustgebied tussen Rijn- en Maasmonding zeer schaars. De bewoning concentreerde zich langs de grote rivieren, terwijl het duingebied dun bevolkt bleef³⁸.

De vroeg-Middeleeuwse vondsten zijn afkomstig van vindplaats 1 en 15 (afb. 19). In beide gevallen is slechts één fragment aardewerk gevonden, waarvan de precieze datering moeilijk vast te stellen is. Grondsporen ontbreken en de betekenis van deze vroeg-Middeleeuwse vondsten is niet goed te bepalen.

Vindplaats 1 is gelegen op de strandwal in de Oranjepolder tussen het huidige Voorschoten en Leidschendam in. In 1986 zijn, tijdens werkzaamheden op het bouwplan Voorburgsche weg in Leidschendam, op dezelfde strandwal sporen van Merovingische en Karolingische bewoning aangetroffen³⁹. In Leidschendam waren dit echter de eerste vroeg-Middeleeuwse vondsten.

Vindplaats 15, gelegen langs de Katwijkse Weg in de Ruijgelaanse polder in Wassenaar, bevindt zich op de grens van de Oude Duin- en strandwalafzettingen en de oostelijk daarvan gelegen strandvlakte. De vroeg-Middeleeuwse vondst van vindplaats 15 kan afkomstig zijn van bewoning op de nabijgelegen strandwal. In de dorpskern van Wassenaar, gelegen op een strandwal, leverde een archeologisch onderzoek tijdens bouwwerkzaamheden in 1985 een grote hoeveelheid Karolingische en mogelijk laat-Merovingische scherven op⁴⁰.

In de strandvlakte was de venige ondergrond minder geschikt voor bewoning. De kreekruggen en opduikingen van Oude Duinafzettingen in deze strandvlakte werden in de Romeinse tijd tot in de derde eeuw na Chr. wél bewoond (zie paragraaf 5.3). Het gebied raakte daarna weer meer aan invloeden van de zee vanuit het nabij gelegen estuarium van de Oude Rijn onderhevig, maar het landschap onderging zeker tot de elfde eeuw geen ingrijpende veranderingen. De vraag blijft in hoeverre in de vroege Middeleeuwen bewoning op de kreekruggen nog mogelijk was. Tot dusver zijn slechts op enkele plaatsen ten zuiden van de Oude Rijn, zoals in Valkenburg (Bijlage 2, vindplaats 74 en 76) aanwijzingen voor vroeg-Middeleeuwse bewoning op deze gronden gevonden.⁴¹

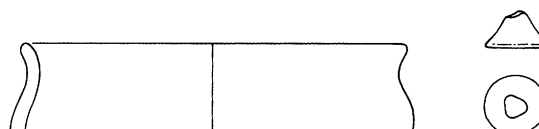
5.5 Late Middeleeuwen (1050 - 1500 na Chr.)

Er zijn zeker 8 en mogelijk 9 vindplaatsen uit de late Middeleeuwen geregistreerd (afb. 20, vindplaats 1, 4-7, 9, 12-13 en mogelijk 14). Vindplaats 1 kan misschien als huisplaats geïnterpreteerd worden. Enkele fragmenten bouw materiaal bevinden zich mogelijk nog in situ, de rest van de vindplaats is vergraven. Bij vindplaats 6 is weliswaar een ingeslagen houten paal aangetroffen, maar de samenhang met de overige laat-Middeleeuwse vondsten is onzeker. In de overige gevallen ontbreken grondsporen en gaat het om losse vondsten.

Het merendeel van de vindplaatsen kan reeds worden gedateerd in de 12de en 13de eeuw (zie Bijlage 3), dus in het begin van de late Middeleeuwen, waarbij de bewoning van een aantal mogelijk reeds begint aan het einde van de 11de eeuw (vindplaats 1, 4, 5, 6, 7 en 13). Op deze vindplaatsen is kogelpot-, Paffrath-, Pingsdorf- en Andenneaardwerk aangetroffen, een combinatie van aardewerk die men vaak op sites uit deze tijd vindt. In alle gevallen (wanneer men vindplaats 4 en 5 samen neemt) is tevens materiaal uit de 14de en 15de eeuw gevonden. De losse vondsten van twee vindplaatsen (9 en 12) dateren eveneens uit 14de of 15de eeuw. Eén vindplaats kan mogelijk aan het einde van de late Middeleeuwen gedateert worden, maar een datering in de Nieuwe tijd lijkt waarschijnlijker (vindplaats 14).

Afb. 17 Inheems-Romeins aardewerk van zeer goede kwaliteit (vindplaats 9).
Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

32 Bloemers 1978, 344-392.
33 Resp. Van Heeringen 1984, passim en
Stuurman 1988, passim.

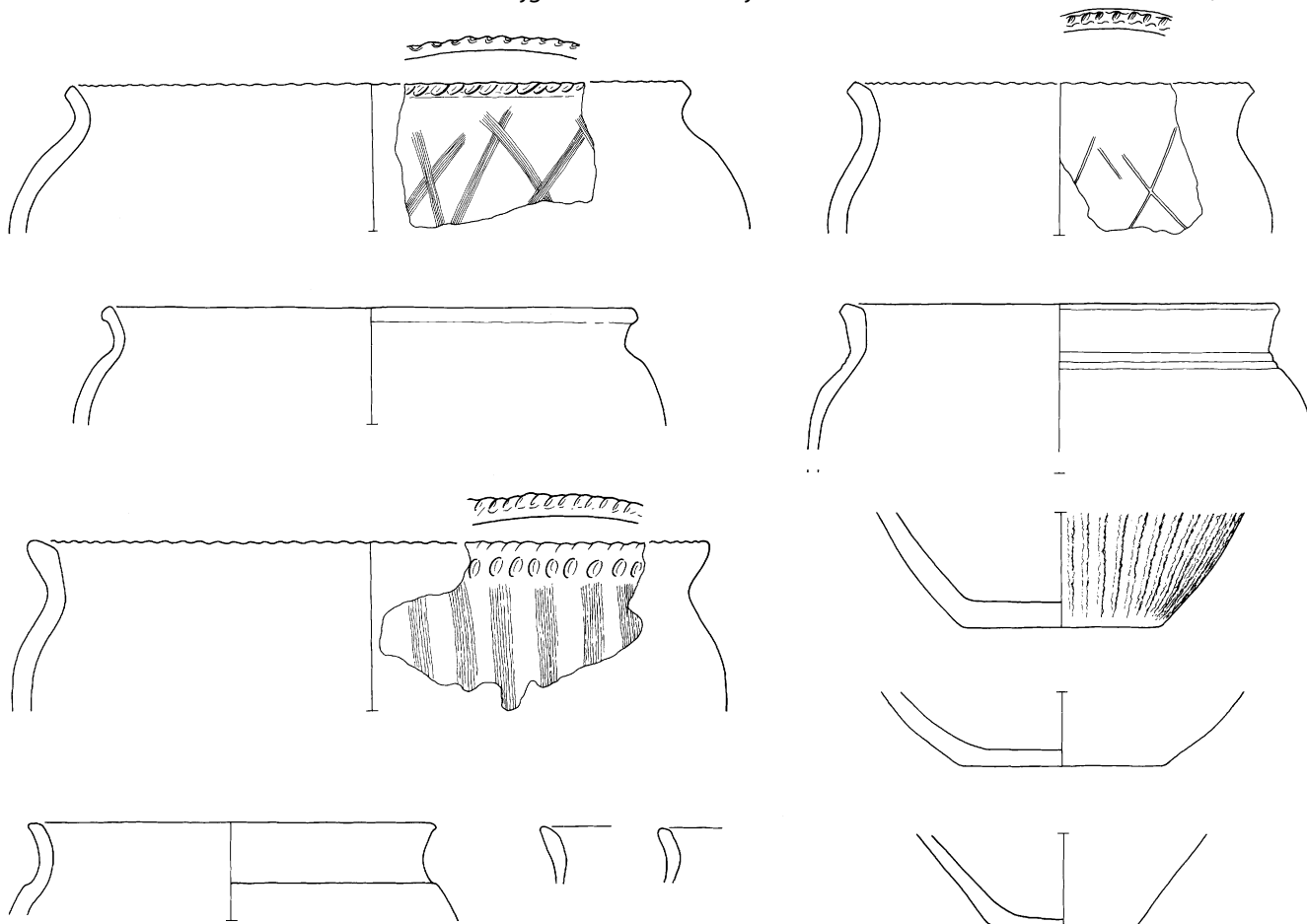
Vindplaats 1, 4, 5, 6 en 7 zullen hieronder besproken worden. Voor de beschrijving van de andere vindplaatsen wordt verwezen naar de catalogus (Bijlage 1).

In de Oranjepolder, ten westen van de Veurse weg en vlakbij de spoorlijn Den Haag-Leiden, zijn op het zand van de hier gelegen strandwal de restanten van laat-Middeleeuwse bewoning aangetroffen (vindplaats 1). Reeds eerder is hier bij een veldkartering materiaal uit de 12de of 13de eeuw gevonden (Bijlage 2, vindplaats 38). Op het vlak, dat was ontstaan na het afzetten van de teelaarde, bevond zich een concentratie van laat-Middeleeuws aardewerk. Ongeveer een derde van dit materiaal (Pingsdorf, Paffrath en eventueel Andenne) kan in de 11de en 12de eeuw gedateerd worden (afb. 5.5.a). Dit geeft aan dat laat-Middeleeuwse bewoning hier toen reeds plaatsvond. Eén vroeg-Middeleeuwse scherf (zie paragraaf 5.4) kan er op duiden dat hier op de strandwal mogelijk al sprake van bewoning is geweest sinds de vroege Middeleeuwen. De rest van het materiaal dateert uit de 14de en 15de eeuw en loopt door tot in de Nieuwe tijd.

In de noordelijke profielwand bevonden zich vlak onder de bouwvoor enkele fragmenten van kloostermoppen, waarschijnlijk 15de eeuws. Tijdens het leggen van de leiding was het mogelijk dit noordprofiel nader te bestuderen. Enkele fragmenten kloostermoppen bevonden zich boven een depressie in het Oude Duinzand. Laagjes veen, afgewisseld met laagjes stuifzand, hebben deze depressie langzamerhand opgevuld. Twee fragmenten roodbakkerend geglazuurd aardewerk (15de eeuws) bevonden zich nog onder de laatste (bovenste) stuifzandlaag. Hoewel er van een onderling verband geen sprake is, leek het of sommige kloostermoppen op elkaar waren gestapeld. De bouwfragmenten vormden misschien de resten van een fundering. Het is echter ook goed mogelijk dat het materiaal als afval in de depressie geraakt is. De werkelijke huisplaats is, gezien de concentratie van het materiaal waarschijnlijk vlakbij gelegen.

Vindplaats 1 ligt in de directe omgeving van drie laat-Middeleeuwse hofsteden: de hofstad Duivenvoorde, het kasteel Ter Horst en het huis Rozenburg (resp. bekende vindplaats 34, 35 en 39). De middeleeuwse hofsteden zijn allen op het hoge en droge zand van de Oude Duin- en Strandwalafzettingen gelegen. De laat-Middeleeuwse bewoningsresten van de nieuwe vindplaats 1 kunnen afkomstig zijn van een bijgebouw of boerderij dat tot een van deze hofsteden behoorde, maar

Afb. 18 Inheems-Romeins aardewerk van gewone kwaliteit (vindplaats 7).
Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

vormen misschien ook wel, mede gezien de ligging op de strandwal, een aanwijzing voor het bestaan van nog een hofstede.⁴²

De strandwallen waren in de late Middeleeuwen geliefde vestigingsplaatsen, zoals bevestigd wordt door de vondsten van vindplaats 4 en 5, die eveneens in de Oranjepolder gelegen zijn. Hier is, ten westen van de spoorlijn Den Haag-Leiden en ter hoogte van de Papenlaan en Station Voorschoten, de teelaarde ten behoeve van de werkzaamheden over een groot oppervlak afgezet. Het leidingtracé maakt een hoek van negentig graden: eerst verloopt het tracé noordwaarts in de lengterichting van de strandwal, om vervolgens naar het westen af te buigen en via de westelijke helling van de strandwal te verdwijnen in de met veen bedekte strandvlakte.

Naast het inheems-Romeinse aardewerk (zie hierboven onder paragraaf 5.3) zijn van hetzelfde vlak, dat zich direct onder de bouwvoor bevindt, enkele fragmenten laat-Middeleeuws aardewerk verzameld. Deze fragmenten dateren zowel uit de periode van 1050-1250 na Chr. (zoals Pingsdorf, Paffrath), als uit de periode 1250-1500 na Chr. (Langerwehe) of kunnen uit beide perioden dateren (Andenne, Proto-Steengoed). Over hetzelfde terrein, direct onder de bouwvoor, tekenden zich in het zand van het Oude Duin, donkerbruine, langgerekte sporen af (afb. 22). Deze sporen duiden op landbouwactiviteit en lijken te behoren tot een oudere, anders georiënteerde verkaveling, waarvan de datering echter niet duidelijk is. In de sporen waren de schopsteken of 'pootgaatjes' nog duidelijk zichtbaar. Andere, ogenschijnlijk dezelfde sporen staken dieper in de ondergrond en duiden waarschijnlijk op zandwinning. Een van deze putten bevatte geglazuurde aardewerkfragmenten, waarschijnlijk uit de periode 1500-1650 na Chr. (Nieuwe tijd A) of kort daarna. De ouderdom van deze sporen is niet nader te bepalen dan vanaf ca. 1600 na Chr.

In de Ommedijkse polder en de Zonneveldspolder bij Wassenaar bevonden zich in het tracé twee vondsconcentraties van laat-Middeleeuws aardewerk (vindplaats 6 en 7). De geologische omstandigheden in beide polders zijn vergelijkbaar en komen overeen met de geologische situatie zoals die meer naar het noorden voor de Stevenshofjespolder is beschreven.⁴³ De laag direct onder de bouwvoor wordt in het gehele gebied gevormd door een grijsbruine laag zavelige klei met oxidatievlekken. Deze kleilaag is waarschijnlijk afgezet gedurende de Duinkerke I transgressiefase. Hierop hebben zich mogelijk nog Duinkerke III-afzettingen bevonden, echter, de Duinkerke III-afzettingen hebben dit gebied mogelijk niet bereikt of deze kleiafzetting is afgegraven en de rest is in de bouwvoor opgenomen. In het stroomgebied van de Oude Rijn is in de loop der eeuwen op grote schaal klei afgegraven ten behoeve van de steen- en dakpanindustrie. Voor de Stevenshofjespolder is aangetoond dat in de zestiende eeuw deze ontgroningen op grote schaal plaatsvonden.⁴⁴

In het geval van vindplaats 6 bevindt zich direct onder de bouwvoor een laag geel zand. Dit zand is waarschijnlijk aangevoerd en diende als opvulling voor een depressie in het land of voor een gat dat was ontstaan door bijvoorbeeld het winnen van klei. Op deze zandlaag, en in de directe omgeving zijn fragmenten van laat-Middeleeuws aardewerk daterend uit de 11de tot en met de 15de eeuw gevonden, waaronder steengoed afkomstig uit Siegburg en aardewerk afkomstig uit Pingsdorf, Paffrath en Elmpt (afb. 5.5.b). Waarschijnlijk is dit aardewerk tegelijkertijd met het zand aangevoerd en bevindt het zich dus in secundaire positie. In de kleilagen onder de zandlagen is een met de hand aangepunte ingeslagen paal aangetroffen, maar de datering hiervan is niet bepaald. Bij vindplaats 7 is laat-Middeleeuws materiaal dat kan dateren van de 11de tot en met de 15de eeuw aan de oppervlakte gevonden (afb. 5.5.b). Hier waren echter geen duidelijke sporen van kleiwinning of anderzinds, die op aanvoer van het laat-Middeleeuws materiaal kunnen duiden, aanwezig.

5.6 Nieuwe tijd (1500-heden)

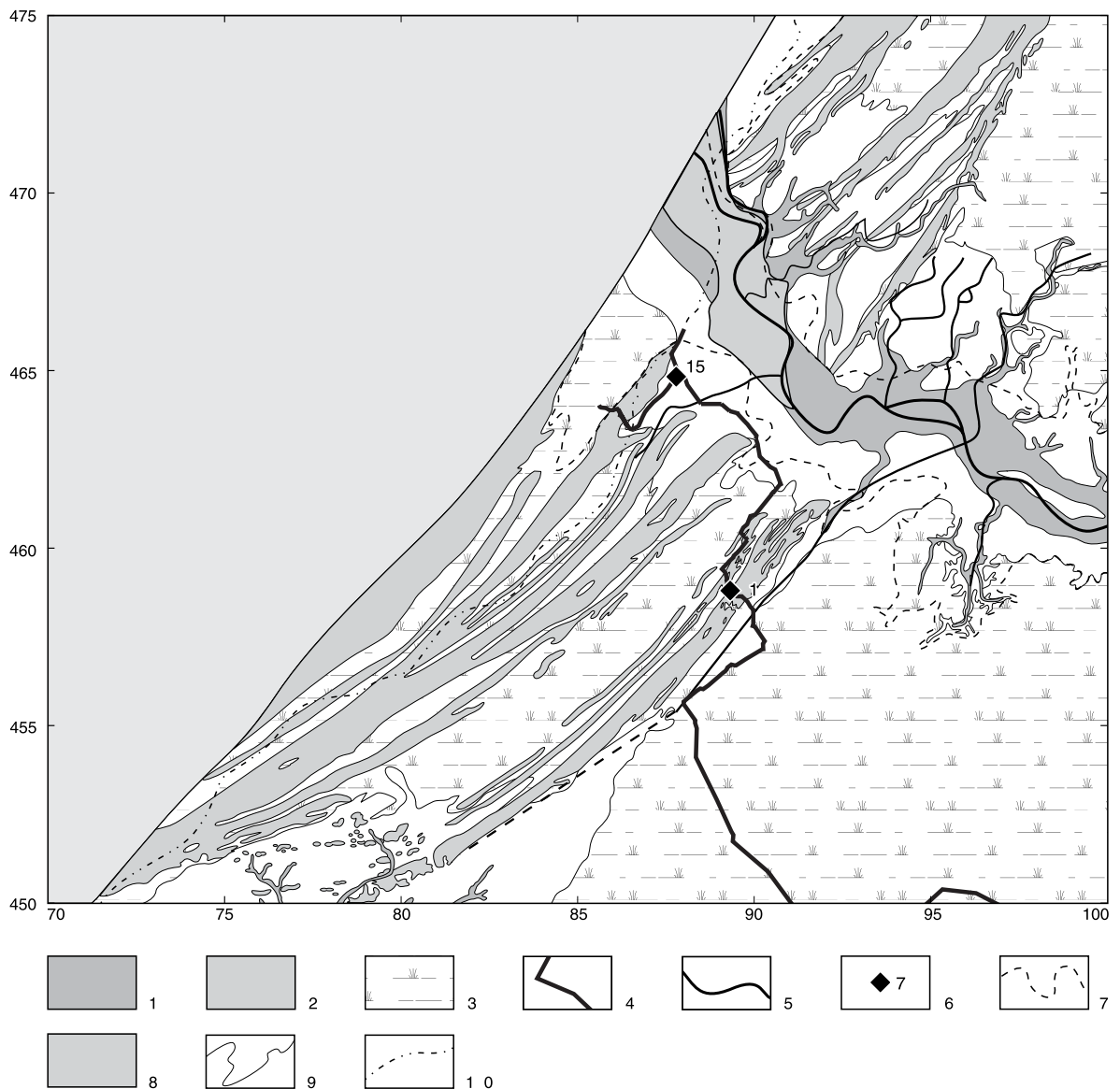
Vondsten daterend uit de Nieuwe tijd (na 1500 na Chr.) zijn alleen geregistreerd in gevallen waar oudere sporen (tot 1500 na Chr.) aanwezig waren. Dit was het geval bij 6 vindplaatsen (afb. 6, vindplaats 1,4,5,6,12? en 14). De vondsten uit de Nieuwe tijd zijn veelal al beschreven bij de betreffende paragraaf over de oudere periode.

34 Voor de Stevenshofjespolder zie Van Heeringen 1984, 160-163. Dit dateringsprobleem doet zich in het gehele kustgebied voor. De problematiek van het jaar "0" is voor het gebied van Den Haag samengevat door Stuurman (Stuurman 1969); zie ook Stuurman 1982 voor een bespreking van de resultaten van Rijswijk 'De Bult' en Stuurman 1988 voor 't Geestje in Monster.

35 Van Heeringen 1984, 163: verspreiding van 'fase 2'.

36 Van Dierendonck, Hallewas & Waugh 1993, 14.

37 Pruijssers & Vos 1984, 112, afbeelding 1: Hierop is de globale grens van deze Duinkerke II afzetting aangegeven. Vindplaats 7 ligt op de kaart net buiten deze grens, maar is mogelijk ten gevolge van de Duinkerke II transgressie toch overstromd geraakt; *ibid.*, 109 en 126: De uitbreiding van deze mariene invloed is in de sedimentatie-geschiedenis van de oostelijker gelegen Stevenshofjespolder niet herkenbaar. De achterliggende gebieden kregen steeds meer hinder van wateroverlast. Dit heeft in dit gebied tot ontvolking geleid.

Afb. 19 Vindplaatsen vroege Middeleeuwen (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 5).

Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda

1. Duinkerke I, oever- en geulafzettingen 2. Oude Duinen en Strandwallen 3. Hollandveen 4. Tracé rivierwatertransportleiding 5. Oude Rijn (huidige loop) 6. Nieuwe vindplaats 7. Duinkerke 0-afzettingen (Oude Rijn estuarium) 8. Duinkerke II-afzettingen 9. Duinkerke I, dekafzettingen 10. Grens Jonge Duinen.

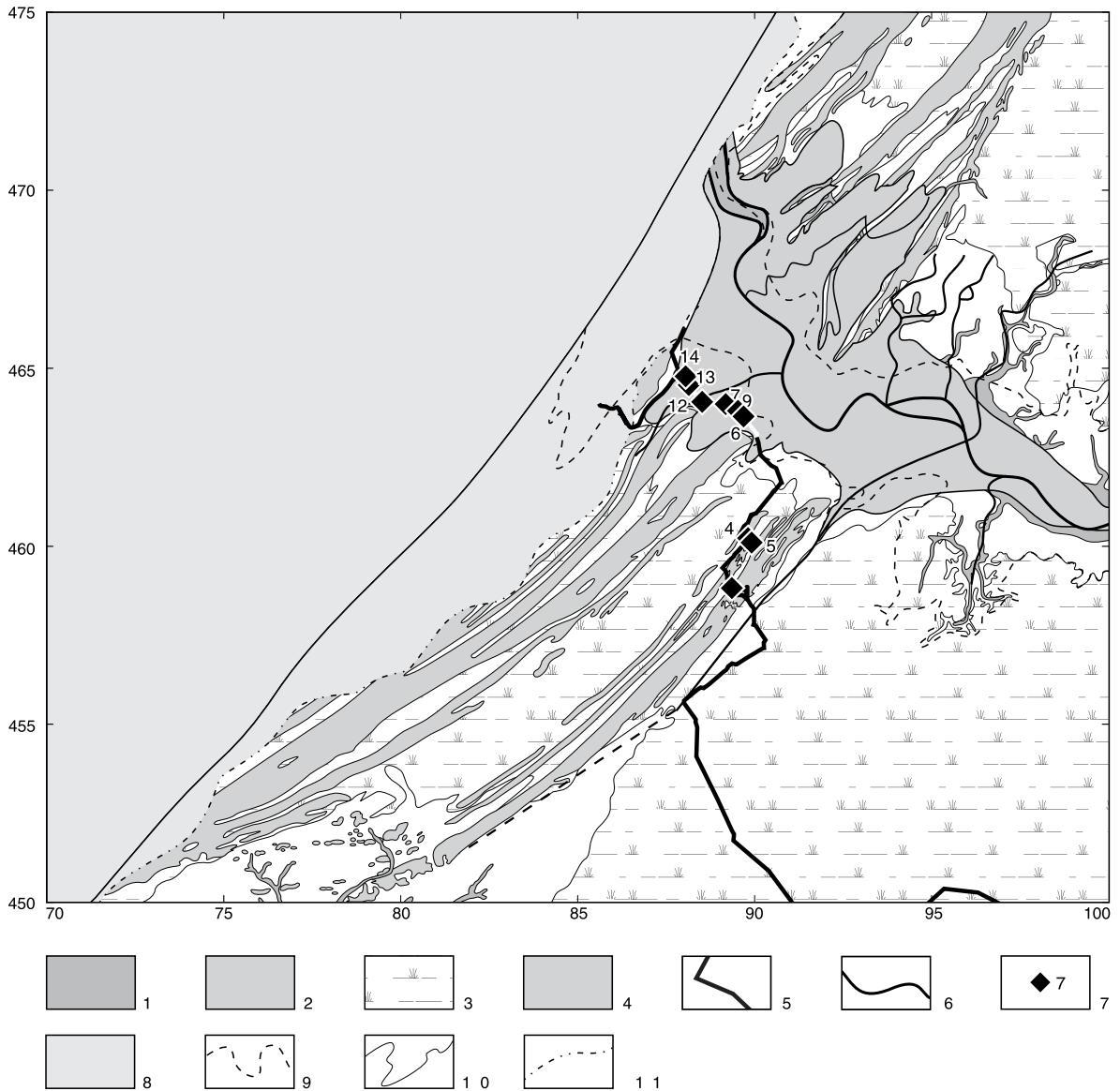
38 Van Veen 1988a, 34; Voor de Rijnmond zie Blok 1986 en Hallewas 1986a, 174-178; Recent onderzoek in Leiden en Katwijk heeft nieuwe informatie over de bewoning langs de Rijnmond in de vroege Middeleeuwen opgeleverd (mond. med. W. Hessing d.d. 22.10.96). In Leiden (opgraving te Roomburg), zijn naast het Romeinse castellum sporen van bewoning uit de zesde tot en met de negende eeuw aangetroffen. In Katwijk, bij de Zanderij Westerbaan, zijn sporen van bewoning uit zowel de eerste tot en met de derde eeuw (inheems-Romeins), als uit de zesde tot en met de achtste (vroeg- Middeleeuws) aangetroffen, zie Hessing 1994, 424; *ibid.* 1995, 396. Mogelijk is hier sprake van continuïteit in de bewoning. 39 Hallewas 1987, 339; Van Veen 1986.

In bijna alle gevallen gaat het om losse vondsten, behalve bij vindplaats 7, waar weliswaar het materiaal zich niet meer in situ bevond, maar wel in stratigrafische context werd aangetroffen. Op vier vindplaatsen (vindplaats 1, 4, 7, en 14) werd het materiaal uit de Nieuwe tijd samen met materiaal uit de Romeinse tijd aangetroffen en op twee vindplaatsen (vindplaats 1 en 6) samen met vroeg-Middeleeuws materiaal.

Met uitzondering van vindplaats 14, is op deze vindplaatsen altijd laat-Middeleeuws materiaal gevonden. De datering van het materiaal uit de Nieuwe tijd sluit niet altijd direct aan bij de datering van laat-Middeleeuwse vondsten, zodat geen conclusies met betrekking tot continuïteit in bewoning getrokken mogen worden.

5.7 Overige vindplaatsen

Er zijn twee vindplaatsen geregistreerd waarvan de datering niet zeker is (afb. 6, vindplaats 3 en 10).

Afb. 20 Vindplaatsen late Middeleeuwen (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 6). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda

- 1. Duinkerke I, oever- en geulafzettingen
- 2. Oude Duinen en Strandwallen
- 3. Hollandveen
- 4. Duinkerke III-afzettingen
- 5. Tracé rivierwatertransportleiding
- 6. Oude Rijn (huidige loop)
- 7. Nieuwe vindplaats
- 8. Jonge Duinen (afb. 6 en 20)
- 9. Duinkerke 0-afzettingen (Oude Rijn estuarium)
- 10. Duinkerke I, dekafzettingen
- 11. Grens Jonge Duinen (afb. 7, 13 en 19).

Vindplaats 3 bestaat uit twee grondsporen en het spoor van een natuurlijk kreekje in het Oude Duinzand. Bij een spoor zijn in de verkleuringen de rechte onderzijde van een paal en het bijbehorende paalgat duidelijk herkenbaar. Er zijn geen resten van hout meer aanwezig. Ook ander dateerbaar materiaal, zoals bot of aardewerk, ontbreekt. Geologische aanwijzingen voor de datering ontbreken eveneens, waardoor datering van deze vindplaats niet mogelijk is.

Bij vindplaats 10 zijn geen vondsten gedaan die aanwijzingen kunnen geven omtrent de datering. Gezien de archeologische context (de reeds bekende inheems-Romeinse vindplaatsen uit de omgeving en de datering van de vondsten van de nabijgelegen vindplaats 11) wordt gedacht aan sporen van inheems-Romeinse bewoning (zie paragraaf 5.3), maar een latere datering is niet uitgesloten. De vindplaats is zeer verstoord door de vele aanwezige kabels en leidingen.

40 'Wassenaar: Plein 2'; in Hallewas 1986b, 328; Bakels 1985.

41 Hallewas 1986a; Bult, Van Doesburg & Hallewas 1990.

6 CONCLUSIES

De archeologische begeleiding van de aanleg de Tweede Bergambachtleiding heeft veel nieuwe archeologische informatie opgeleverd. De in totaal 15 nieuwe vindplaatsen dateren van de vroege IJzertijd tot en met de late Middeleeuwen, dus over een periode van bijna 2500 jaar. Op enkele punten is de kennis van de bewoningsgeschiedenis van het gebied tussen Bergambacht en Wassenaar/ Katwijk in het bijzonder toegenomen.

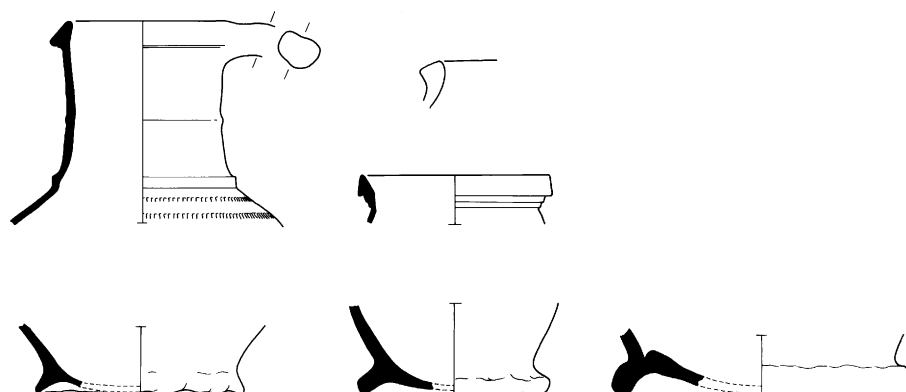
Verrassend bijvoorbeeld is de vondst van de woonplaats uit de vroege IJzertijd in het veen bij Voorschoten. Onderzoek heeft reeds eerder aangetoond, dat gedurende een periode van relatieve droogte tussen ca. 800-300 voor Chr. bewoning op het veen in de strandvlakten en achter de strandwallen mogelijk was. Tot dusver waren hiervan slechts enkele voorbeelden bekend, zoals in Noord-Holland bij Assendelft en in Zuid-Holland te Spijkenisse en vooral in het uitgebreid onderzochte Midden-Delfland gebied. Over de bewoning van het veen in de vroege en midden-IJzertijd in het tussen Assendelft en Midden-Delfland gelegen gebied de kennis echter vrijwel nihil. Het veen is in grote delen van dit gebied in de late Middeleeuwen afgegraven, maar blijkt ter hoogte van Leidschendam en Voorschoten direct ten oosten van de strandwal nog intact. Met de vondst van de woonplaats uit de vroege IJzertijd is duidelijk geworden dat ook hier het veen in deze periode bewoond is geweest. De kans dat zich in het veen nog meer bewoningssporen uit de IJzertijd bevinden wordt nu groot geacht.

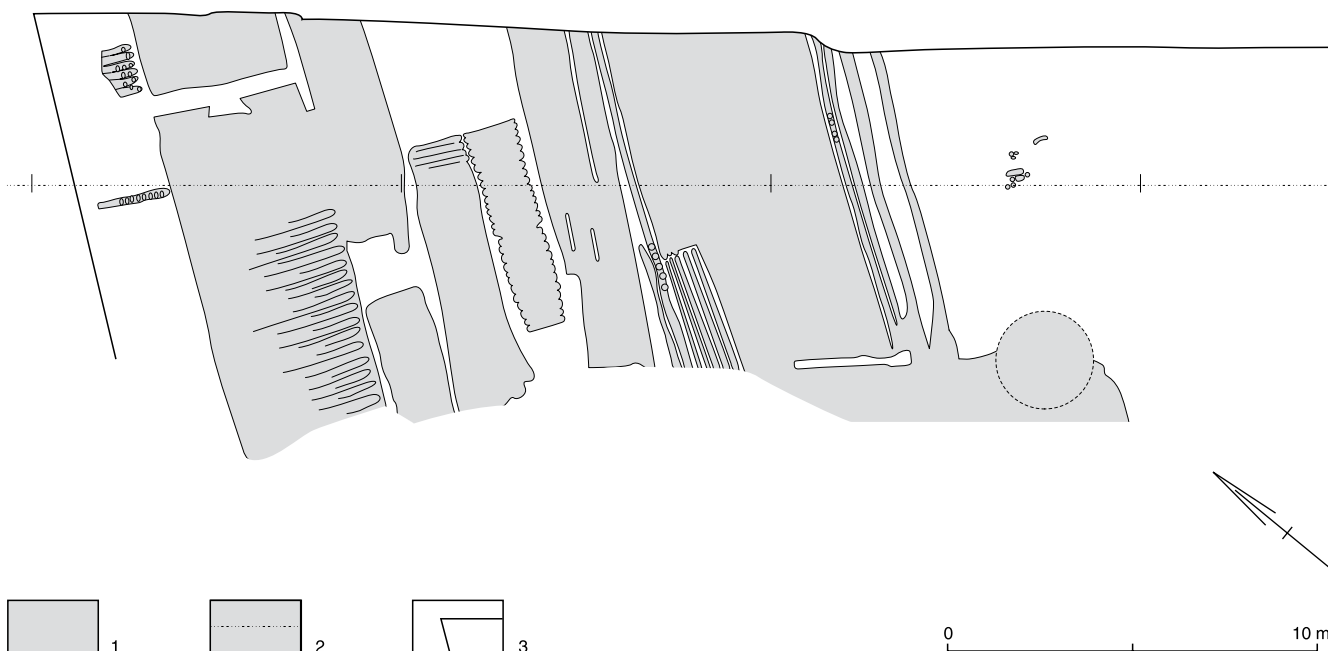
De vroege IJzertijd nederzetting is door stijging van de zeespiegel gedurende de Duinkerke I-transgressie fase gedeeltelijk overspoeld en in het veen weggezakt. Tijdens deze transgressiefase heeft een kreek zich in het veen ingesneden. Deze kreek, waarvan in het profiel drie opeenvolgende fases zijn waargenomen, loopt, zoals ook op een luchtfoto is te zien, ten oosten van en parallel aan de meest oostelijk strandwal. Mogelijk heeft deze kreek deel uit gemaakt van het kreenstelsel waar in de Romeinse tijd de gracht van Corbulo op aansloot. Aanwijzingen, zoals Romeinse vondsten of sporen, voor een interpretatie van deze kreek als de gracht zelf ontbraken. Zoals echter uit het geotechnisch profiel is gebleken zijn in de directe omgeving van de Knip geen andere natuurlijke waterlopen van een dergelijke omvang aanwezig. Indien de kreek inderdaad aansluit op de gracht van Corbulo, bevindt het punt waarop de gracht de Vliet kruist zich noordelijker dan De Knip (zie 4.3). Het exacte punt waar de gracht van Corbulo de Vliet kruist is nog steeds niet vastgesteld.

Nieuw licht is eveneens geworpen op het poldergebied ten zuiden van de Oude Rijnmond nabij Valkenburg. Een flink deel van het leidingtracé doorsnijdt dit gebied waar een venige ondergrond afgewisseld wordt door opduikingen van Oude Duin- en strandafzettingen en kreekkruggen. Het merendeel van de nieuwe vindplaatsen uit het leidingtracé bevindt zich juist in dit gebied. Het betreft in bijna alle gevallen sporen van inheemse bewoning uit de Romeinse tijd. Tot dusver was de kennis over het gebied ten zuiden van het castellum en de burgernederzetting te Valkenburg in de Romeinse tijd zeer gering. De ontdekking van de Romeinse vindplaatsen in dit gebied in het leidingtracé maakt tevens duidelijk dat ook het omliggende land ten zuiden van het Romeinse Praetorium Agrippinae bewoond was.

De nederzettingen bevinden zich op of vlakbij kreekoverwallen en kreekkruggen die gedurende de Duinkerke I transgressiefase zijn ontstaan. Dit beeld, dat reeds ontstaan was op basis van vindplaatsen in de Stevenshofjespolder, ten zuiden van

Afb. 21: Andenneaardewerk (randscherf en hals van met radstempel versierde kan met oor), Paffrathardewerk (randscherf), Pingsdorfaardewerk (bodemfragment) en Proto-Steengoed (twee bodemfragmenten) van vindplaats 1. Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 22 Sporen van landbouwactiviteit en zandwinning bij vindplaats 4 en 5 (na 1600 na Chr.).

Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Legenda

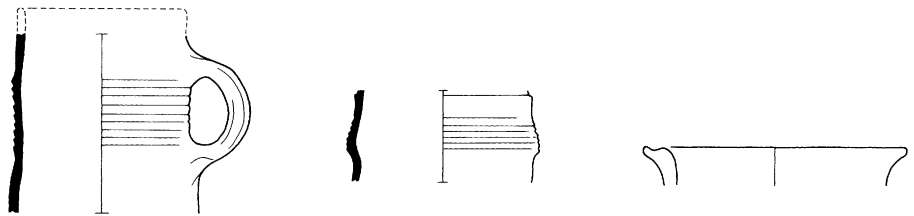
1. Zand, sporen van verkavelingssysteem of zandwinning 2. Aslijn rivierwatertransportleiding 3. Putwand.

Leiden en bij het Valkenburgse meer, wordt met de vondsten uit het leidingtracé bevestigd. In de Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder is het beeld echter nog genuanceerder. In een afzettingsslaag is inheems materiaal dat wordt gedateerd in de eerste drie eeuwen na Chr. aangetroffen. Het betreft alleen inheems materiaal, aan het oppervlak is wel Romeins importmateriaal gevonden. Mogelijk zijn hier dus meerdere fases in de Romeinse bewoning te onderscheiden. Het materiaal in de afzettingsslaag bevindt zich in verspoelde toestand. De (inheems-Romeinse) bewoning is blijkbaar onderbroken door een overstroming waarbij een kleidek is afgezet. Wanneer deze overstroming heeft plaatsgevonden, is niet met zekerheid vast te stellen. In het nabije Valkenburg is geconstateerd dat rond ca. 120 n. Chr. overstromingen hebben plaatsgevonden en misschien hebben deze overstromingen ook het omliggende gebied bereikt. Het feit, dat in de laag alleen inheems materiaal is aangetroffen (en geen Romeinse import) kan voor deze datering pleiten. De overstroming kan echter ook van latere datum zijn. Op meerdere vindplaatsen in dit gebied in de periferie van het Rijn-estuarium lijkt de inheems-Romeinse bewoning rond 250 na Chr. plotseling afgebroken te zijn door overstromingen die mogelijk het verband houden met de Duinkerke II-transgressiefase.

In de late IJzertijd en de Romeinse tijd vond bewoning dus plaats op de hoger gelegen gebieden in het landschap, namelijk op de oeverwallen van de Oude Rijn, de kreekruggen en op de zuidelijker gelegen strandwallen en Oude Duinen. Archeologisch onderzoek heeft veelvuldig aangetoond dat dit ook in eerdere perioden het geval was. In het leidingtracé zijn hiervan vrijwel geen sporen aangetroffen. Het aantal vindplaatsen vertegenwoordigt echter slechts een deel van wat er ooit aanwezig is geweest. Vooral in het Oude Duingebied zijn veel archeologische resten verloren gegaan. Dit is gebeurd door zowel natuurlijke processen, zoals overspoeling of zandverstuivingen als door menselijke activiteiten, zoals bijvoorbeeld afgravingen ten behoeve van de landbouw. Waar het leidingtracé het estuariene gebied ten zuiden van de Rijnmond doorsnijdt, ontbreken aanwijzingen van bewoning vóór de late IJzertijd. Wederom in de westelijker gelegen Stevenshofjespolder zijn deze sporen wel aangetroffen. Hier heeft in vroege en midden-IJzertijd bewoning op de perimariene geulafzettingen uit de Tiel 0-fase plaatsgevonden. Deze Tiel 0 afzettingen hebben het gebied van het leidingtracé echter net niet bereikt (afb. 7). Slechts op één plaats is een fragment aardewerk dat dateert uit de Bronstijd of vroege IJzertijd gevonden. Hier raakt het tracé mogelijk nog aan de Tiel 0 afzetting en misschien bestaat hier dus

42 Te denken valt aan het niet gelokaliseerde kasteel Leeuwenburg (mede met dank aan C. de Ruyter/ D. v.d. Kooij).

Afb. 23 Twee randscherven
Siegburgaardewerk van vindplaats 6 en
een randfragment van een Kogelpot met
dekselgeul van vindplaats 7. Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

een verband. Het venige gebied ten zuiden van de grens van de Tiel 0 afzettingen lijkt vóór de late IJzertijd ongeschikt voor bewoning te zijn geweest. Hoewel de laatste tijd meer vroeg-Middeleeuwse vondsten afkomstig uit het duingebied gemeld worden blijkt ook hier, uit het vrijwel ontbreken van dergelijke vondsten in het leidingtracé, dat zij toch schaars zijn. De visie, dat de bewoning zich concentreerde langs de grote rivieren, terwijl het duingebied dun bevolkt bleef, blijft gehandhaafd. Door overstuivingen in de 12de en 13de eeuw raakten in de kustreek grote gebieden ongeschikt voor bewoning. Als gevolg hiervan concentreert de bewoning in de late Middeleeuwen zich op de meest oostelijke strandwallen en Oude Duinen. Deze gehele duinstrook raakte dichtbevolkt, zoals ook blijkt uit de concentratie van laat-Middeleeuwse vondsten in het leidingtracé op de strandwal bij Voorschoten. Door bevolkingsgroei is men tevens gedwongen de venige gebieden ten oosten van de strandwallen te ontginnen. Het gebied ten noorden van de strandwallen, nabij de Rijnmond lijkt hiervoor echter minder geschikt te zijn geweest. Vooral ten gevolge van de Duinkerke III transgressie fase heeft dit gebied veel wateroverlast gekend. Vanaf de 16de eeuw is op grote schaal klei afgegraven ten behoeve van de dakpanindustrie, waarbij de eventuele laat-Middeleeuwse bewoningssporen sterk zijn verstoord. De diverse laat-Middeleeuwse vondsten binnen het leidingtracé lijken merendeels aangevoerd met het duinzand, dat is gebruikt om de vrijgekomen gaten op te vullen.

43 Pruijssers & Vos 1984, 109-134.

44 Pruijssers & Vos 1984, 128.

7 WAARDERING VAN DE VINDPLAATSEN

Het doel van waarden is een beoordeling te geven over de behoudenswaardigheid van een archeologische vindplaats. Mede op grond van de waardering vindt selectie plaats van terreinen die als behoudenswaardig aangemerkt kunnen worden, dan wel voor nader waarderingsonderzoek in aanmerking komen. Na een selectieprocedure wordt besloten welke vindplaatsen in aanmerking komen voor een opgraving of voor bescherming ingevolge de Monumentenwet 1988.

Voor de waardebeoordeling van niet-zichtbare archeologische vindplaatsen wordt primair gebruik gemaakt van het waarderingscriterium kwaliteit (gaafheid en conservering). Niet alle vindplaatsen zijn goed bewaard gebleven. Vele zijn door grondwerkzaamheden en natuurlijke processen geheel of gedeeltelijk verstoord. De kwaliteit van de vindplaatsen is daarnaast verminderd door de aanleg van de waterleiding. Er wordt gekeken naar de mate van versterking van de vindplaats zelf, maar ook naar aanwezige versterkingen (gebouwen, wegen, sloten, afgravingen, etc.) van het gebied rondom de vindplaats.

In afgeleide zin kunnen, bij kwalitatief laagwaardige terreinen, zeldzaamheid en (archeologische en landschappelijke) context bij de waardering een rol spelen. Hier wordt bijvoorbeeld gekeken naar de ouderdom en de aard van de sporen en naar plaats die een vindplaats inneemt in relatie tot andere archeologische sites in de regio. Ook wordt bepaald hoeveel van het oorspronkelijke landschap bewaard is gebleven. Belangrijk is bijvoorbeeld de aanwezigheid van 'natte contexten', zoals geulen, vennen en intact veen. Door de ROB wordt sinds 1995 het volgende waarderingsstelsel (puntensysteem) toegepast.⁴⁵

Vindplaatsen die op kwaliteitscriteria 1 en 2 samen boven-gemiddeld (vijf of zes scores) zijn in principe behoudenswaardig. Vindplaatsen die op kwaliteitscriteria gemiddeld laag (vier punten of minder) scores, maar bij een van de overige criteria (3, 4, en 5) wel scores zijn eveneens in principe behoudenswaardig.

8 AANBEVELINGEN

Op basis van de bevindingen tijdens de archeologische begeleiding en de in hoofdstuk 7 gegeven waarderingsscore wordt in het hiernavolgende per vindplaats een aanbeveling gegeven. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen vindplaatsen die in aanmerking komen voor behoud en vindplaatsen waar aanvullend archeologisch onderzoek nodig is om de waarde te kunnen bepalen. Tot slot zijn enkele algemene aanbevelingen geformuleerd.

8.1 Behoudenswaardige vindplaatsen

Vier vindplaatsen komen in aanmerking voor blijvend behoud of toekomstig wetenschappelijk onderzoek.

Vindplaats 2, de nederzetting uit de vroege IJzertijd op het veen, scoort op bijna alle criteria hoog. Ondanks dat een groot deel van de woonplaats door de aanleg van de waterleiding is verstoord en vlakbij een sloot is gegraven, is de verwachting dat zich hier nog archeologische resten in situ bevinden hoog. Door het relatief hoge grondwaterpeil is ook het organisch materiaal (hout, bot) uitstekend bewaard gebleven. De aanwezigheid van een grote hoeveelheid kustaardewerk in de vorm van cilinders wijst mogelijk op zoutwinning. Tot dusver was in de regio geen vroege IJzertijd woonplaats op het veen bekend. Daarnaast zijn tot op heden slechts enkele vindplaatsen dicht bij de kust (waar de zoutproductie plaatsvond) blootgelegd. Vooral de landschappelijke context is hier van belang. De relatie tussen de bewoningsgeschiedenis en de ontwikkeling van het landschap over zeker meer dan 3000 jaar is hier uit de verschillende (opvolgende) geologische afzettingen nog goed af te lezen. Het Hollandveen, waarvan de ontwikkeling zowel voor als na de vroege IJzertijd heeft plaatsgevonden is hier nog vrijwel onaangetast. De vindplaats is vlakbij de meest oostelijke strandwal gelegen, waardoor mogelijk een relatie tussen bewoning op de strandwal en bewoning in de veenvlakte bestaat. De latere kreek representeert de invloed die de Duinkerke I transgressiefase op het landschap heeft gehad.

Het behoud van de vindplaatsen 4 en 5, de inheems-Romeinse bewoningssporen op de smalle strandwal ten zuiden van Voorschoten is vooral van belang door de zeer waarschijnlijke relatie met de paar honderd meter noordelijker gelegen vindplaats 'De Donk', met bewoningssporen uit het laat-Neolithicum, de IJzertijd en de Romeinse tijd. Het is echter de vraag in hoeverre behoud nog mogelijk is, omdat de vindplaatsen voor een groot deel (ca 75 %) vergraven zijn. Ook de vindplaats 'De Donk' is door bouwactiviteiten en de daaraan voorafgaande opgraving grotendeels verdwenen. Een deel van het tussenliggende gebied is door de aanleg van een viaduct onder het spoor bij Station Voorschoten eveneens verdwenen. Voor bescherming zou in aanmerking komen het (bebouwde) gebied ten noorden van de viaduct en de westhelling van de strandwal, waar het Hollandveen nog deels intact is (toch nog minimaal 25 % van het geheel).

Vindplaats 7 is wellicht tot dusver de enige inheems-Romeinse site in de Ommedijsche, Ruigelaanse en Zonneveldspolder waar de geologische context goed bestudeerd kon worden. De landschappelijke context is hier nog onaangetast. Bewoning vond plaats op de hoger gelegen oeverwallen en kreekkruggen. Ook is hier af te lezen op welke wijze het gebied onderhevig was aan overstromingen vanuit de Oude Rijnmond. Een gedeelte van de vindplaats is zeker nog intact. Ernstige verstoring is wel opgetreden aan de zuidzijde door de aanleg van de waterleiding en in het verleden aan de noordzijde onder andere door aanleg van de tankgracht van het nabijgelegen vliegveld. De archeologische context van de vindplaats is hoog. In het gebied zijn diverse vindplaatsen met inheems-Romeins materiaal aangetroffen, vooral ook tijdens de archeologische begeleiding van de aanleg van de waterleiding. Met name de relatie met de inheemse nederzetting en het Romeinse castellum bij het nabijgelegen Valkenburg is hier van belang.

Voorgesteld wordt bovengenoemde vindplaatsen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de ROB op te nemen als terrein van hoge archeologische waarde en ze als zodanig weer te geven op de Archeologische Monumentenkaart Zuid-Holland.

8.2 Aanvullend Archeologisch Onderzoek en Aanvullende Archeologische Inventarisatie.

Prospectief of inventariserend archeologisch onderzoek kent verschillende fases: de Standaard Archeologische Inventarisatie (SAI), de Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) en het Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO).⁴⁶ Bij een SAI vindt geen veldwerk plaats. De inventarisatie van archeologische waardevolle terreinen vindt plaats aan de hand van direct toegankelijke documentatie in het Centraal Archeologisch Archief (CAA), het Centraal Monumenten Archief (CMA) en literatuur. De SAI, zoals deze heeft plaatsgevonden voorafgaand aan de aanleg van de Tweede Bergambachtleiding is beschreven in paragraaf 2.1. Hierop volgt (in de standaardprocedure) de Archeologische Aanvullende Inventarisatie (AAI). Het doel van de AAI is de aard, omvang en kwaliteit van het bodemarchief nauwkeuriger vast te stellen. Het gaat om gebiedsgericht onderzoek waarbij vindplaatsen worden gelocaliseerd en gewaardeerd. Binnen het kader van een AAI wordt in principe alleen non-destructief onderzoek verricht (oppervlaktewaarnemingen, boringen). Een AAI levert niet in alle situaties voldoende informatie op om te kunnen bepalen of een vindplaats behoudenswaardig is.

Het Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) is de laatste fase van het proces van inventarisatie. Hierbij vindt voor een afzonderlijke en reeds bekende vindplaats een intensief waarderingsonderzoek plaats (door middel van bijvoorbeeld een geïntensiveerd booronderzoek of het graven van proefsleuven). Vindplaatsen komen voor een AAO in aanmerking als een gefundeerd vermoeden bestaat dat ze behoudenswaardig zijn. Het doel van het AAO bestaat uit het verzamelen van aanvullende gegevens op grond waarvan een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid van een vindplaats kan worden gegeven.

Het onderzoek dat tijdens de archeologische begeleiding van de Tweede Bergambachtleiding heeft kunnen plaatsvinden komt in grote lijnen het inventariserend onderzoek dat tijdens de laatste twee fases van de standaardprocedure (dus zowel AAI als AAO) plaatsvindt. Echter, voor sommige vindplaatsen is aanvullende informatie nodig om de waarde te kunnen bepalen (zie ook hoofdstuk 7: Waardering).

Negen vindplaatsen komen in aanmerking voor een Aanvullend Archeologisch Onderzoek.

Hierbij wordt in eerste instantie gedacht aan een booronderzoek en eventueel het graven van proefsleuven om de omvang van de bewoningssporen en de relatie met de geologie vast te stellen.

De vindplaatsen 1 en 3 scoren met name voor het criterium landschappelijke context; beide vindplaatsen bevinden zich op de meest oostelijke strandwal. Daarnaast is voor de laat-Middeleeuwse vindplaats 1 de vraag naar de relatie met de omliggende laat-Middeleeuwse hofsteden van belang.

Zeven vindplaatsen met inheems-Romeins materiaal in de Ommedijsche, Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder komen voor aanvullend archeologisch onderzoek in aanmerking (de vindplaatsen 8 t/m 11 en 13 t/m 15). Dit onderzoek dient in hoofdzaak om de kwaliteit van de vindplaatsen nader vast te stellen.

De landschappelijke context van deze vindplaatsen is veelal bewaard gebleven. Bewoning heeft op of nabij oeverwallen en kreekruggen plaatsgevonden. Door de relatie met de behoudenswaardige vindplaats 7 en de inheemse en Romeinse bewoning bij Valkenburg hebben deze vindplaatsen ook een hoge archeologische contextuele waarde. Deze bevindingen leiden tot de conclusie dat het gehele gebied in aanmerking komt voor een Aanvullende Archeologische Inventarisatie waaruit verdere bescherming mogelijk kan voortkomen.

8.3 Overige aanbevelingen

Tot slot kunnen enkele aanbevelingen met een meer algemene strekking worden geformuleerd. Het betreft hier aanbevelingen zowel op het archeologische als organisatorische terrein.

Bij het leggen van leidingen vinden graafwerkzaamheden vaak op verschillende lokaties tegelijk plaats. De snelheid waarmee gewerkt wordt is bovendien zo hoog,

dat bij het archeologisch begeleiden een maximaal rendement alleen gehaald kan worden indien meer dan een enkele archeoloog wordt aangesteld, eventueel in deeltijd. Tevens is dan reeds tijdens de archeologische begeleiding meer tijd en arbeidskracht aanwezig voor de vondstverwerking, analyse, rapportage en overleg. Archeologische begeleiding kan dan op meer lokaties tegelijk plaatsvinden en indien nodig kunnen de aanwezige vindplaatsen sneller onderzocht worden. Niet altijd kan een beroep gedaan worden op vrijwilligers. Daarnaast is in het kader van de veiligheid (bijvoorbeeld werken op afgelegen plaatsen in nog openliggende sleuven of na afloop van de werkdag van de leidingleggers) het werken met minimaal twee personen aan te bevelen.

Bij het beschikbaar stellen van financiële middelen voor archeologische begeleiding van grondwerkzaamheden zou de post die voor analyse en rapportage van de resultaten is opgenomen, gekoppeld kunnen worden aan de uitkomsten van de begeleiding en daarom een ten dele een voorwaardelijke status kunnen hebben (zie paragraaf 2.5 voor een overzicht van de geplande en werkelijke tijdsbesteding). Het verdient verder aanbeveling de analyse en rapportage binnen de structuur van de ROB een zodanige inbedding te geven, dat de diverse werkzaamheden uitbesteed kunnen worden aan de betreffende afdelingen en daar in de planning kunnen worden opgenomen.

Een grootschalig project als de aanleg van een waterleiding hoeft niet in alle opzichten een volledige aantasting van het bodemarchief te vormen. Wanneer bij de planning van een tracé vroegtijdig overleg plaatsvindt tussen opdrachtgever (bij dit project was dat DZH) en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), kan bijvoorbeeld door aanpassingen rekening worden gehouden met waardevolle archeologische terreinen. Eventueel kan inventariserend archeologisch onderzoek plaatsvinden (SAI/AAI/AAO, zie hierboven, paragraaf 8.2). De ROB zal hierbij in de toekomst veelal een adviserende en aansturende rol vervullen, terwijl het inventariserende archeologisch onderzoek uitgevoerd zal worden door een hiertoe bevoegde instantie (bij dit project was dit de ROB zelf). Indien het tracé desondanks toch bekende waardevolle vindplaatsen moet doorsnijden en hier vooraf geen archeologisch onderzoek kan plaatsvinden, dan is archeologische begeleiding tijdens de aanleg de laatste noodgreep. Het bodemarchief wordt dan zeker bedreigd, aangezien de kans erg groot is dat door gebrek aan tijd belangrijke informatie verloren gaat. Het verdient dus aanbeveling in een vroeg stadium de ROB bij de planvorming te betrekken.

Archeologische begeleiding tijdens de werkzaamheden blijft echter noodzakelijk. Ook gebieden waar we vooraf niet over archeologische gegevens beschikken dienen aandacht te krijgen. Onze kennis van het archeologisch bodemarchief is

criteria	Scores		
	Hoog	Midden	Laag
kwaliteit:			
1. gaafheid	3	2	1
2. conservering	3	2	1
overige:			
3. zeldzaamheid	1	-	-
4. landschappelijke context	1	-	-
5. archeologische context	1	-	-

45 Procedure voor de registratie en het beheer van veldwerkgegevens. Derde herziene uitgave. Amersfoort, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 1996, H17-14; Over waardering van vindplaatsen naar aanleiding van prospectief of inventariserend onderzoek zie ook Groenewoudt 1994.

In het volgende overzicht wordt voor elke vindplaats per criterium de score gegeven:

criteria	vindplaatsen														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
kwaliteit:															
1. gaafheid	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1
2. conservering	1	3	1	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1
score kwaliteit	2	5	2	2	2	2	5	2	2	2	2	2	2	2	2
overige criteria:															
3. zeldzaamheid	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
4. landschappelijke context	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	1	-	1	1	1
5. archeologische context	1	?	-	1	1	-	1	1	1	1	1	-	1	1	1
score overige	2	2	1	2	2	-	3	1	1	1	1	-	1	1	1
waardering	A	B	A	B	B	-	B	A	A	A	A	-	A	A	A

A = Waarde nader te bepalen door Aanvullend Archeologisch Onderzoek
(zie hiervoor hoofdstuk 8: Aanbevelingen)

B = Behoudenswaardig

nog steeds fragmentarisch. Uit de praktijk van de Tweede Bergambachtleiding blijkt dat zich op onverwachte plaatsen belangrijke informatie over de bewoningsgeschiedenis kan bevinden, zoals bijvoorbeeld in het geval van de vindplaats met bewoningssporen uit de vroege IJzertijd bij Voorschoten. De aanleg van de Tweede Bergambachtleiding bood de kans over een grote afstand archeologische informatie te verzamelen. Naast het documenteren en verzamelen van vondsten is de aard, de omvang en de kwaliteit van de (gedeeltelijk) vernietigde vindplaatsen vastgesteld. Het archeologisch begeleiden van dergelijke projecten levert op deze wijze de informatie op, op basis waarvan in de toekomst bij nieuwe projecten een beleid gevoerd kan worden dat is gericht op behoud en beheer van archeologische monumenten.

DANKWOORD

Tijdens de archeologische begeleiding heb ik veelvuldig een beroep gedaan op de hulp van amateur-archeologen, archeologiestudenten, medewerkers van gemeenten en instituten en andere geïnteresseerden: P. van Alphen (St. Hist. Centrum Wassenaar), B. Bakels (St. Hist. Centrum Wassenaar), P. van den Broeke (IPL Leiden), P. Deunhouwer (vakgr. Archeologie, Leiden), D. Eisinga, P. de Geus (St. Hist. Centrum Wassenaar), O. Goubitz (ROB), A. de Haan (ROB), J.-K. Hagers (ROB), A. Haytsma (ROB), L. den Hollander (AWN Rijnstreek), F. Kleinhuis (ROB), M. Koenders (prov. Zuid-Holland), D. van der Kooij (AWN Rijnstreek), F. Laurentius (AWN Leidschendam), J. Lebbing (AWN Rijnstreek), R. de Man (ROB), A. van Meurs (AWN Rijnstreek), S. Nieuwenhuis (AWN Rijnstreek), H. van Nunen (Golda), G. Ottevanger (St. Oud Zevenhuizen/Moerkapelle), P. Peters (Golda), F. Schipper (gem. Den Bosch), K. Teszelszky (AWN Leidschendam), L. van der Valk (RGD Haarlem), M. van Veen (gem. Den Haag, afd. Archeologie), A. van Wieringen (AWN Leidschendam), R. Wiemer (ROB/ARCHIS). De tekeningen zijn vervaardigd in samenwerking met J. Hulst en H. de Kort (beiden ROB). De opmaak en het drukklaar maken van de tekst is verzorgd door B. van As en L. Verheijen. Bij de determinatie van het aardewerk zijn P. van den Broeke, R. van Heeringen (ROB) en W. Hessing (ROB) behulpzaam geweest. Tijdens mijn vakantie is de archeologische begeleiding waargenomen door J. Mioulet.

Niet in de laatste plaats is het archeologisch resultaat te danken aan de faciliteiten die door de NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland en de verschillende aannemers ter beschikking zijn gesteld (zoals kantooruimte, opslagruimte, bijgewerkte route- en geotechnische kaarten, kranen, bronbemaling, regenkleding, helmen etc.) en aan de inzet van de vele medewerkers van het project, zowel op kantoor als in het veld. Met name moeten worden genoemd: H. de Bakker, R. Cremers, L. van Hasselt, B. van der Holst, J. Kromhout, R. de Jong, H. van Oord, J. Oudeman, M. Poppelier, J. van der Ree, A. de Waal Malefijt (allen (gedetacheerd bij) DZH), G. Holthuis en C. Westdorp (HAK), E. Steinmeier, D. Vinks en C. van Vlimmeren (Verstoep/NBM), J. Blonk, F. Hemelaar, R. Nieuwenhuis, J. van Tilburg en W. Vreeke (VSH).

Voor de bijdragen van bovengenoemde personen spreek ik op deze plaats mijn welgemeende dank uit.

LITERATUUR

Archeologische Monumentenkaart Zuid-Holland, 1994. Uitgegeven door de Provincie Zuid-Holland. Samenstelling T. Hazenberg en W.A.M. Hessing. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 's-Gravenhage.

Bakels, A., 1985, Verslag van de werkzaamheden van de Werkgroep Archeologie over 1985, Stichting Historisch centrum Wassenaar, Jaarverslag 1985. Wassenaar.

Bakels, A., 1992, Verslag van de werkzaamheden van de Werkgroep Archeologie over 1991-92, Stichting Historisch centrum Wassenaar, Jaarverslag 1991-92. Wassenaar, 5-18.

Bakels, A., 1993, Verslag van de werkzaamheden van de Werkgroep Archeologie over 1993, Stichting Historisch centrum Wassenaar, Jaarverslag 1993. Wassenaar, 9-14.

Beek, H. van der & N.F. Mulder (in voorbereiding), Leidschenveen. Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), (Rapportages Archeologische Monumentenzorg). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Beek, H. van der & M. Sier, 1994, Oudheidkundig bodemonderzoek bij de aanleg van een aardgasleiding (Posterpresentatie tijdens de 24e Reuvensdagen op 17 november te Alphen aan den Rijn).

Bloemers, J.H.F., 1978, Rijswijk (Z.H.), 'De Bult': Eine Siedlung der Cananefaten, (Nederlandse Oudheden 8). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Bloemers, J.H.F., 1979, Rijswijk (Z.H.), 'De Bult'. Een nederzetting van de Cananefaten, (Archeologische Monumenten van Nederland 7). Bussum.

Blok, D.P., 1986, 'Het mondingsgebied van de Oude Rijn in de vroege Middeleeuwen', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), Rotterdam Papers. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology V. Rotterdam, 169-172.

Bosch, J.H.A. & A.P. Pruijssers 1979, 'De laatste 4500 jaar Rijn bij Leiden', Bodemonderzoek in Leiden 1. Jaarverslag 1978, 25-36.

Broeke, P.W. van den, 1986, 'Zeezout: een schakel tussen West- en Zuid-Nederland in de IJzertijd en de Romeinse tijd', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), Rotterdam Papers. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology V. Rotterdam, 91-114.

Broeke, P.W. van den & J.-K.A. Hagers, 1994, Gasleiding als aanleiding. Inventarisatie van archeologische waarden in het gasleidingtracé Monster-Gaag (Zuid-Holland), (Haagse Oudheidkundige Publicaties 1). Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, Afdeling Archeologie, Den Haag.

Broeke, P.W. van den & H. van Londen, 1995, 5000 jaar wonen op veen en klei. Archeologisch onderzoek in Midden-Delfland. Utrecht.

Bult, E.J., 1983, Midden-Delfland, een archeologische kartering; inventarisatie, waardering en bewoningsgeschiedenis. (Nederlandse Archeologische Rapporten 2). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort / Bureau van Uitvoering reconstructie van Midden-Delfland, Maasland.

Bult, E.J., J. van Doesburg & D.P. Hallewas (eds.), 1990, 'De opgravingscampagne in

de vroeg-Middeleeuwse nederzetting op de Woerd bij Valkenburg (ZH) in 1987 en 1988, in: Graven bij Valkenburg III: Het archeologisch onderzoek in 1987 en 1988, Delft, 146-166.

Bult, E.J. & D.P. Hallewas (eds.), 1986, Graven bij Valkenburg: Het archeologisch onderzoek in 1985, Delft.

Bult, E.J. & D.P. Hallewas (eds.), 1987, Graven bij Valkenburg II: Het archeologisch onderzoek in 1986, Delft.

Bult, E.J. & D.P. Hallewas (eds.), 1990, Graven bij Valkenburg III: Het archeologisch onderzoek in 1987 en 1988, Delft.

Buurman, F., 1994, 'Boerderij uit IJzertijd ontdekt in Voorschoten', Leidsch Dagblad, 2 november, 1 en 15.

Dierendonck, R.M. van, D.P. Hallewas & K.E. Waugh (eds.), 1993, The Valkenburg Excavations 1985-1988, (Nederlandse Oudheden 15/Valkenburg Project 1). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Es, W.A. van, H. Sarfatij & P.J. Woltering (red.), Archeologie in Nederland. De rijkdom van het Bodemarchief. Meulenhoff Informatief, Amsterdam / Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Geologische kaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Groep I Holoceen. 30 's-Gravenhage Kwartblad IV, 1925. Rijks Geologische Dienst, z.p.

Groenewoudt, B.J., 1994, Prospectie, waardering en selectie van archeologische vindplaatsen: een beleidsgerichte verkenning van middelen en mogelijkheden (Nederlandse Archeologische Rapporten 17). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Grote Provincie Atlas 1:25.000 Zuid-Holland, 1990. Topografische Dienst Emmen, Groningen.

Hagers, J.-K.A., J.M. Koot & M.M.A. van Veen, 1989, Herinrichtingsgebied Leidschendam - Nootdorp. Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering, z. uitg., Voorburg/Rijswijk/Leidschendam.

Hallewas, D.P., 1986a, 'Archeologische gegevens over de middeleeuwse bewoningsgeschiedenis van het mondingsgebied van de Oude Rijn en hun relatie tot het landschap', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), Rotterdam Papers. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology V. Rotterdam, 173-183.

Hallewas, D.P., 1986b, 'Archeologische kroniek van Holland over 1985. II Zuid-Holland', Holland 18, 304-330.

Hallewas, D.P., 1987, 'Archeologische kroniek van Holland over 1986. II Zuid-Holland', Holland 19, 311-341.

Hallewas, D.P. & J.F. van Regteren Altena, 1980, 'Bewoningsgeschiedenis en landschapsontwikkeling rond de Maasmond', in: A. Verhulst & M.K.E. Gottschalk (eds.), Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België. Gent, 155-207.

Heeringen, R.M. van, 1982, 'Wassenaar: Ter Weer', in: D.P. Hallewas, 'Archeologische kroniek van Holland over 1981, II Zuid-Holland', Holland 14, 269-273.

Heeringen, R.M. van, 1983, 'Een vondstcomplex uit de IJzertijd in de Stevens-

hofjespolder in Leiden', *Bodemonderzoek in Leiden 5. Jaarverslag 1982*, 77-88.

Heeringen, R.M. van, 1984, 'Bewoning uit de Midden en late IJzertijd en de Romeinse tijd in de Stevenshofjespolder in Leiden', *Bodemonderzoek in Leiden 6. Jaarverslag 1983*, 153-168.

Heeringen, R.M. van, 1985, 'Nogmaals de Stevenshofjespolder in Leiden', *Bodemonderzoek in Leiden 7. Jaarverslag 1984*, 57-62.

Heeringen, R.M. van, 1986, 'De Late Bronstijd en Vroege IJzertijd in de Nederlands Delta', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), *Rotterdam Papers. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology V*. Rotterdam, 27-48.

Heeringen, R.M. van, 1987, 'Een horde uit de late IJzertijd in de Stevenshofjespolder in Leiden', *Bodemonderzoek in Leiden 9. Jaarverslag 1986*, 67-73.

Heeringen, R.M. van, 1992, *The Iron Age in the Western Netherlands*, (Academisch proefschrift, VU Amsterdam). Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Heeringen, R.M. van & L. van der Valk, 1989, 'De mond van de Oude Rijn komt in beweging. IJzertijdvondsten uit het Katwijkse duingebied', *Westerheem 38* (1989), 198-203.

Hessing, W.A.M., 1989, 'Wijk bij Duurstede, De Horden'. *BROB 39*, 297-344.

Hessing, W.A.M., 1990, 'Leidschendam: Rietvink', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1989, II Zuid-Holland', *Holland 22*, 342.

Hessing, W.A.M., 1991, 'Leidschendam: Rietvink', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1990, II Zuid-Holland', *Holland 23*, 344.

Hessing, W.A.M., 1992, 'Leidschendam: Rietvink', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1991, II Zuid-Holland', *Holland 24*, 366-367.

Hessing, W.A.M., 1993, 'Leidschendam: Rietvink', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1992, II Zuid-Holland', *Holland 25*, 336-338.

Hessing, W.A.M., 1994, 'Katwijk', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1993, II Zuid-Holland', *Holland 27*, 424.

Hessing, W.A.M., 1995, 'Katwijk', in: 'Archeologische kroniek van Holland over 1994, II Zuid-Holland', *Holland 26*, 396.

Jungerius, E. & L. Smits, 1988, 'Een groepsbeschaving te Wassenaar', *Westerheem 37*, 71-74.

Kroon, H. van der, 1994, 'Archeologie is een puzzel met grote gaten', *Vigilate 5* (Personeelsblad van de provincie Zuid-Holland).

Louwe Kooijmans, L.P., 1985, *Sporen in het land. De Nederlandse delta in de prehistorie*. Amsterdam.

Mulder, N.F., 1994, In het spoor van de Tweede Bergambachtleiding. Archeologisch gebruik van de Monumentenkaart. (Lezing gehouden op de Themabijeenkomst Archeologie van de provincie Zuid-Holland op 15 december te Den Haag).

Mulder, N.F., 1995a, 'Bergambacht-Katwijk/Wassenaar: rivierwatertransportleiding', in: W.A.M. Hessing, 'Archeologische kroniek van Holland over 1994, II Zuid-Holland', Holland 27, 364-365.

Mulder, N.F., 1995b, 'In het spoor van de Tweede BAL. Het Nederlandse kustgebied van Steentijd tot Middeleeuwen', Duin & Water 1 (Uitgave van NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland), 4-5.

Mulder, N.F. & W.A.M. Hessing, 1996, 'Rivierwatertransportleiding van Bergambacht naar Wassenaar/Katwijk', in: Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek over 1994. Amersfoort.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Leidschendam (Z.H.); Westerheem 13/1 (1964), 29-30.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Leidschendam (Z.H.); Westerheem 13/2 (1964), 54.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Valkenburg (Z.H.); Westerheem 11/5-6 (1962), 63.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Voorschoten (Z.H.); Westerheem 13/5 (1964), 140.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Voorschoten (Z.H.); Westerheem 14/4 (1965), 114.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Voorschoten (Z.H.); Westerheem 15/3 (1966), 91-92.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Voorschoten (Z.H.); Westerheem 15/5 (1966), 155-156.

'Opgravings- en vondstberichten in het kort: Voorschoten (Z.H.); Westerheem 16/3 (1967), 130.

Procedure voor de registratie en het beheer van veldwerkgegevens. Derde herziende uitgave. Amersfoort, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 1996.

'Proefsleuf (55 kilometer) bij Zuid-Hollandse duinen. Archeologische begeleiding bij aanleg transportleiding rivierwater', Scarabee 15 (1995), 50.

Pruissers, A.P. & W. de Gans, 1988, 'De bodem van Leidschendam', in: F.H.C.M. Daams & J.D. de Kort (red.), Over, door en om de Leytsche Dam: geschiedenis van een gouden gemeente, Gemeente Leidschendam, Leidschendam, 11-26.

Pruissers, A.P. & H.H. Vos, 1982, 'Een Hollandse stad in doorsnee. Leiden in de geologische geschiedenis van de Rijnmonding', Bodemonderzoek in Leiden 4. Jaarverslag 1981, 69-81.

Pruissers, A.P. & H.H. Vos, 1984, 'De geologie van de Stevenshofjespolder in Leiden', Bodemonderzoek in Leiden 6. Jaarverslag 1983, 109-134.

'Resten houten boerderij uit IJzertijd blootgelegd', Zuid-Hollandse Post, week 52, 1994.

Staalduinen, C.J. van, 1979, Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland 1 : 50.000, Blad Rotterdam West (37 W). Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

Steehouwer, K.J. & A.H.C. Warringa (red.), 1985, Archeologie in de praktijk. Methoden en technieken voor de (amateur-) archeoloog. Weesp.

Stuurman, P., 1988, 'Graven in een recent verleden', Westerheem 37, 75-86.

Therkorn, L.L., R.W. Brandt, J.P. Pals & M. Taylor, 1984, 'An early Iron Age farmstead: Site Q of the Assendelver Polders Project', Proceedings of the Prehistoric Society 50, 351-373.

Trierum, M.C. van, 1986, 'Landschap en bewoning rond de Bernisse in de IJzertijd en de Romeinse Tijd', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), Rotterdam Papers. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology V. Rotterdam, 49-75.

Trierum, M.C. van, 1992, 'Nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd op Voorne-Putten, IJsselmonde en in een

deel van de Hoekse Waard', BOORbalans 2, 15-102.

Veen, M.M.A. van, 1986, 'Voorburgseweg Leidschendam', Kwadrant 3, 10-14.

Veen, M.M.A. van, 1987, 'Voorschoten', in: D.P. Hallewas, Archeologische kroniek van Holland over 1986, II Zuid-Holland', Holland 19, 315-316.

Veen, M.M.A. van, 1988a, 'Archeologie en de vroegste geschiedenis', in: F.H.C.M. Daams & J.D. de Kort (red.), Over, door en om de Leytsche Dam: geschiedenis van een gouden gemeente, Gemeente Leidschendam, Leidschendam, 27-44.

Veen, M.M.A. van, 1988b, 'Turfputten in Leidschendam', Westerheem 37 (1988), 150-152.

Veen, M.M.A. van, 1988c, 'Voorschotenf', in: D.P. Hallewas, Archeologische kroniek van Holland over 1987, II Zuid-Holland', Holland 20, 313-315.

Veen, M.M.A. van, 1989, Voorschoten - De Donk. Bewoning op de Oude Duinen, vanaf het late Neolithicum tot in de Romeinse tijd (doctoraalscriptie Instituut voor Pre- en Protohistorie Leiden).

Visscher, H.J.C., 1991, De Krimpenerwaard. Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering (RAAP Rapport 23). Stichting RAAP, Amsterdam.

Zagwijn, W.H., 1986, Geologie van Nederland, Deel I. Nederland in het Holoceen. Rijks geologische Dienst Haarlem, Haarlem/'s-Gravenhage.

ILLUSTRATIES

Het aardewerk is afgebeeld op schaal 1:4.

De tekeningen van het aardewerk zijn vervaardigd door J. Hulst en N.F. Mulder.

Kaarten, plattegronden en profielen zijn vervaardigd door H. de Kort en N.F. Mulder. De digitale weergave van het leidingtracé is verzorgd in samenwerking met R. Wiemer.

Nadere gegevens omtrent ligging van de meetlijnen en coördinaten zijn, indien niet weergegeven terug te vinden in de documentatie.

Afb. 1: Tracékaart van de rivierwatertransportleiding Bergambacht-Wassenaar/Katwijk.
(Topografische ondergrond ARCHIS).

Afb. 2: Geologisch profiel door het strandwallenlandschap en een gedeelte van het achterliggende gebied (naar Zagwijn 1986, fig 10 en naar Pruissers & De Gans 1988, fig. 5).

Afb. 3: Geologisch profiel door het mondingsgebied van de Oude Rijn, volgens een lijn die evenwijdig aan de kust loopt, juist ten oosten van de oudste strandwallen (naar Zagwijn 1986 en naar Pruissers & De Gans 1988, fig. 5.)

Afb. 4: Kaart van bekende vindplaatsen in de omgeving van het zuidelijk deel van het rivierwatertransportleidingtracé Bergambacht-Wassenaar/Katwijk (topografische ondergrond ARCHIS). Tek. N.F. Mulder/R. Wiemer/ H. de Kort

Afb. 5: Kaart van bekende vindplaatsen in de omgeving van het noordelijk deel van het rivierwatertransportleidingtracé Bergambacht-Wassenaar/Katwijk (topografische ondergrond ARCHIS).
Tek. N.F. Mulder/R. Wiemer/ H. de Kort

Afb. 6: Kaart van nieuwe vindplaatsen in het rivierwatertransportleidingtracé Bergambacht-Wassenaar/Katwijk (ondergrond naar van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 6). Tek. N.F. Mulder /H. de Kort

Afb. 7: Vindplaatsen late Bronstijd, vroege en midden-IJzertijd (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 8: Reducerend gebakken aardewerk uit de vroege IJzertijd (vindplaats 2). Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 9: Profiel van een kreek bij vindplaats 2.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 10: Oxiderend gebakken "kustaardewerk" uit de vroege IJzertijd (vindplaats 2).
Dit aardewerk is gebruikt voor opslag en mogelijk voor productie van zout. Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 11: Profiel van de resten van een woonplaats uit de vroege IJzertijd in het veen (vindplaats 2). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 12: Plattegrond van de resten van een woonplaats uit de vroege IJzertijd in het veen (vindplaats 2).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 13: Vindplaatsen late IJzertijd en Romeinse tijd (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 14: Sporen van inheems-Romeinse bewoning van vindplaats 10.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 15: Sporen van inheems-Romeinse bewoning van vindplaats 11.
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 16: Noordprofiel van de proefsleuf bij vindplaats 7 op ca. 14 m. ten noorden van de aslijn van het tracé. Het inheems aardewerk uit de Romeinse tijd bevond zich op ca. 1,50 -NAP. Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 17: Inheems-Romeins aardewerk van zeer goede kwaliteit (vindplaats 7). Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 18: Inheems-Romeins aardewerk van gewone kwaliteit (vindplaats 7). Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 19: Vindplaatsen vroege Middeleeuwen (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 5). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 20: Vindplaatsen late Middeleeuwen (ondergrond naar Van Heeringen 1992, map sheet 2 en naar Hallewas 1986a, fig. 6). Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 21: Andenneaardewerk (randscherf en hals van met radstempel versierde kan met oor), Paffrathaardewerk (randscherf), Pingsdorfaardewerk (bodemfragment) en Proto-Steengoed (twee bodemfragmenten) van vindplaats 1.
Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Afb. 22: Sporen van landbouwactiviteit en zandwinning bij vindplaats 4 en 5 (na 1600 na Chr.).
Tek. N.F. Mulder/H. de Kort

Afb. 23: Twee randscherven Siegburgaardewerk van vindplaats 6 en een randfragment van een Kogelpot met dekselgeul van vindplaats 7. Schaal 1:4.
Tek. N.F. Mulder/J. Hulst

Toelichting bij de catalogus

De codering van de vindplaatsen is gebaseerd op de door de NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland gehanteerde tracé-verdeling in 62 gedeelten, die overeenkomen met de zgn. routekaarten (schaal 1:2000). Elke vindplaatscode (bv. WBW94 42/2) bestaat dan ook uit de projectcode (WBW94), gevolgd door een routekaartnummer (42) en een volgnummer binnen dat kaartblad (2).

De CAA Objectcode en het ARBASE-nummer geven de code aan waaronder de vindplaats bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek is geregistreerd binnen het registratiesysteem van respectievelijk het Centraal Archeologisch Archief en ARCHIS.

De gegeven coördinaten geven per vindplaats het centrum van de vondsten binnen het tracé aan.

Gebruikte afkortingen:

Bijvoorbeeld:

XIIA en XIIB = respectievelijk eerste en tweede helft van de 12de eeuw

XIIa, XIIb, XIIc, XIId = respectievelijk eerste, tweede, derde en vierde kwart van de 12de eeuw

Datering van de aangetroffen sporen per vindplaats

VINDPLAATS 1

Vindplaatscode: WBW94 42/2
CAA Objectcode: 30G-52N
Waarnemingsnr.: 264001
Kaartblad: 30G
Coördinaten: 89.205 / 458.833
NAP maaiveld: 1.00
Gemeente: VOORSCHOTEN
Plaats: VOORSCHOTEN
Toponiem: ORANJEPOLDER

Geologische situatie: Top van Oude Duinen op strandwal

Archeologische context: Uit dit gebied stammen reeds zeer oude bewoningssporen, onder andere van de Vlaardingens-, Standvoetbeker- en Klokbekercultuur uit Neolithicum (vindplaatsen 31, 34, 40, 41, 42, 46, (53), 54, 55). Ook zijn er vondsten uit Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse tijd aangetroffen (vindplaats 31, 32, 50, 56, 57).

In de Starrenburger-, Oranje- en Raaphorstpolder liggen tevens een aantal laat middeleeuwse hofsteden (vindplaats 33 t/m 39, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 52), waarvan sommige plaatsen tot in de Nieuwe tijd bewoond zijn gebleven (vindplaats 34, 39, 48, 49, 52). Voor de genoemde vindplaatsen zie Bijlage 2, Catalogus van bekende vindplaatsen.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na het afzetten van de A-grond (teelaarde), gevolgd door profielwaarneming in leidingsleuf

Vondstmateriaal: aardewerk (156x), baksteen (6x), steen (1x)

Datering: Romeinse tijd (1x), vroege Middeleeuwen (1x), late Middeleeuwen XI-XV en Nieuwe tijd XVI/XVII

Afmetingen: 50 x 10 m
Toestand vindplaats: Deels verstoord
Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in
aanmerking

Beschrijving:

Restanten van een laat-Middeleeuwse huisplaats, mogelijk in secundaire positie. Enkele fragmenten bouwmetaal (kloostermoppen, 15de eeuws) bevinden zich, min of meer gestapeld, boven een depressie, die zich in het Oude Duinzand bevindt. Laagjes veen, afgewisseld met laagjes stuifzand, hebben deze depressie langzamerhand opgevuld. Twee fragmenten roodbakend geglazuurd aardewerk (15de eeuws) bevinden zich nog onder de laatste (bovenste) stuifzandlaag (zie hieronder bij 'determinatie van het vondstmetaal': 14). De overige aardewerkfragmenten zijn in de directe omgeving direct onder de bouwvoor aangetroffen in en op een laag vuil zand, die waarschijnlijk behoort tot de opduiking van het Oude Duin. Meer naar het westen, waar de Oude Duinafzetting onder veen verdwijnt, is duidelijk te zien dat zich op dit veen weer een laag zand bevindt. Dit zand lijkt na de Middeleeuwen te zijn opgebracht. Niet vastgesteld kon worden of hierbij tevens de laat-Middeleeuwse vindplaats gedeeltelijk met het opgebrachte zand bedekt is. De enkele Romeinse en vroeg-Middeleeuwse scherf kunnen reeds voor de laat-Middeleeuwse bewoning op het Oude Duin aanwezig zijn geweest, maar kunnen ook mogelijk met zand van elders zijn aangevoerd.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Ruwwandig aardewerk, gedraaid
(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondst omgeving laat-Middeleeuwse huisplaats.
 - 2 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, niet te determineren
(Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak lichtgrijze sliblaag, donkergrijze kern; Vlakvondst omgeving laat-Middeleeuwse huisplaats.
 - 3 1 Fragment(en) Keramiek Proto-steengoed
(Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondsten omgeving.
 - 4 3 Fragment(en) Keramiek Pingsdorf geelwitbakkend
(Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.).
Bijzonderheden: Decoratie: verfvlekken (ijzeroxide); vlakvondsten omgeving.
 - 5 26 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geflazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Decoratie: spatglazuur; vlakvondsten omgeving.
 - 6 2 Fragment(en) Keramiek Witbakkend geflazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: 2x aangeknepen standring; vlakvondsten omgeving.
 - 7 1 Fragment(en) Keramiek Vuurstolp grijsbakkend ronde vorm
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondst omgeving.
 - 8 3 Fragment(en) Keramiek Steengoed Langerwehe
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Loodglazuur; vlakvondst omgeving.
-
- 9 16 Fragment(en) Keramiek Steengoed Siegburgs
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).

DI = Duinkerke I

vindplaatsen:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
late Bronstijd									?						
Vroege IJzertijd		+					?		+						
Midden IJzertijd		+					?								
Late IJzertijd							?								
Romeinse tijd	+			+	+		+	+	+	?	+		+	+	+
vroege Middeleeuwen	+					?									+
late middeleeuwen	+			+	+	+	+		+			+	+	?	
Nieuwe tijd	+			+		+	+					?		+	
onzeker			+							+					
nederzetting (vermoedelijk)	X	X		X	X	?	X		X	?	X			X	

- Bijzonderheden: vlakvondsten omgeving.
- 10 6 Fragment(en) Keramiek Paffrath
(Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondsten omgeving.
- 11 2 Fragment(en) Keramiek Steengoed
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: zoutglazuur; vlakvondsten omgeving.
- 12 15 Fragment(en) Keramiek Andenne
(Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondsten omgeving.
- 13 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, niet te determineren
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: vlakvondsten omgeving; Typologische determinatie: BLAUWGRIJS.
- 14 2 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: In laag in NO profiel ingemeten.
In stratigrafische laag 2.
- 15 2 Fragment(en) Keramiek Steengoed Keuls
(Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).
Bijzonderheden: Frechen/Keulen; vlakvondsten omgeving huisplaats.
- 16 74 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondsten omgeving huisplaats.
- 17 6 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: In NO profiel ingemeten vondsten;
In stratigrafische laag 2.
- 18 1 Fragment(en) Steen Bouwmateriaal
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: In NO profiel ingemeten;
In stratigrafische laag 5.

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zavel	Bouwvoor
2	0.34	J	Zand	Jonge duin-/strandafz.: F. Westland
3	0.46	J	Zand	Jonge duin-/strandafz.: F. Westland
4	0.54	J	Zand	Jonge duin-/strandafz.: F. Westland
5	0.68	J	Veen	Hollandveen: F. Westland
6	1.02	J	Zand	Oude duin-/strandafz.: F. Westland
7	8.60	N	Klei	Zeebodemaafzetting: F. Westland onbepaald

VINDPLAATS 2

Vindplaatscode: WBW94 42/3
CAA Objectcode: 30G-53N
Waarnemingsnr.: 264002
Kaartblad: 30G
Coördinaten: 89.777 / 458.361
NAP maaiveld: -0.44
Gemeente: VOORSCHOTEN
Plaats: VOORSCHOTEN
Toponiem: STARRENBURGERPOLDER

Geologische situatie: (Ontgonnen) veenvlakte ten oosten van dichtbij gelegen strandwal
Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder
Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 1. Tot dusver waren er echter voor de directe omgeving in deze geologische situatie geen sporen van bewoning uit de vroege IJzertijd bekend.
Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland
Bijzonderheden
m.b.t. de waarneming: Noodopgraving voorafgaand aan de werkzaamheden voor de leiding in een proefsleuf binnen het bereik van het tracé

Vondstmateriaal: aardewerk (88x), bot (26x), hout (105x), steen (3x), wandleem (2x)
Datering: vroege IJzertijd en midden-IJzertijd (2x)
Afmetingen: 50 x 10 m
Toestand vindplaats: Deels verstoord
Aanbeveling: Behoudenswaardig, komt in aanmerking voor blijvend behoud of toekomstig wetenschappelijk onderzoek. [Eventueel: Wettelijk te beschermen terrein (monument)]

Beschrijving:

Het betreft een woonplaats op het veen uit de vroege IJzertijd. Mogelijk bevond zich hier een boerderij (woonstalhuis), maar er kan ook gedacht worden aan een tijdelijke verblijfplaats voor het weiden van vee of het winnen van zout. Behalve een enkel fragment aardewerk uit de midden-IJzertijd in de vulling van de kreek, is er geen materiaal uit perioden na de vroege IJzertijd aangetroffen. Aangezien er geen vondsten uit de perioden na de vroege IJzertijd zijn aangetroffen, is de woonplaats waarschijnlijk aan het einde van de vroege IJzertijd weer verlaten. De oorzaak hiervoor kan zijn geweest dat het veen onbewoonbaar werd door een stijgend niveau van het grondwater. Het stijgende grondwater is een gevolg van het stijgen van de zeespiegel tijdens de Duinkerke I transgressiefase, die inzet rond 500 voor Chr. (het einde van de vroege IJzertijd en het begin van de midden-IJzertijd). Vlak langs de woonplaats bevindt zich een kreek of geul die zeer waarschijnlijk eveneens tijdens de Duinkerke 1-fase is ontstaan. In de vulling van deze geul bevonden zich enkele fragmenten aardewerk uit de midden-IJzertijd. De loop van deze geul is zeker twee keer veranderd. De eerste fase van deze geul heeft een deel van het veen, waarin zich de resten van de vroege IJzertijd bevonden, verslagen. Over het veen met de resterende resten is tegelijkertijd een kleilaag (venig) afgezet. Vervolgens is de geul waarschijnlijk langzaam opgevuld geraakt, terwijl op de kleilaag boven de resten van de IJzertijdbewoning weer veen ontwikkelde. Tot slot is zowel de opgevulde geul, als het oppervlak op het veen ernaast overdekt door een kleiafzetting, waarschijnlijk tijdens de Duinkerke III-fase. Als gevolg van het stijgende grondwater zijn de resten van bewoning in het veen gezakt. Dit maakt het lastiger het oude bewoningsniveau aan te geven. Er zijn geen grondsporen

aangetroffen. Al het aanwezige aardewerk is met de hand gevormd. Het merendeel is volledig reducerend gebakken en verschaald met kwarts en potgruis. Daarnaast zijn er vele fragmenten van het zachtere, oxiderend gebakken "kustaardewerk", dat veelal gebruikt werd voor het bewaren van zout. Misschien bestaat er een verband met zoutwinning.

De natte omstandigheden hebben er voor gezorgd dat behalve aardewerk ook organische resten als hout en dierenbotten goed bewaard zijn gebleven. Sommige botten vertonen snijsporen (waarschijnlijk slachtafval van de maaltijden). Van het (mogelijke) woonstalhuis zijn twee staanders (es) aangetroffen. De boomschors van deze staanders is niet meer aanwezig. Een van de staanders bevond zich in situ en is gedateerd met behulp van de C14-methode (GrN-21278: 2540 +/- 20 BP). Een derde boomstam (eik) met dezelfde dikte als de twee staanders en in verticale positie is aangetroffen, kan niet in verband met de vroege IJzertijd woonplaats gebracht worden. Dat alle resten uit de vroege IJzertijd in het veen zijn gezakt heeft de interpretatie van deze boomstam bemoeilijkt. Bij een nadere beschouwing blijkt de boomschors nog aanwezig en de C14 datering valt vier eeuwen vroeger uit (GrN-21277:2940 +/- 20 BP). Deze boomstam bevond zich in het veen voor de IJzertijd-bewoning. In de 400 jaar voorafgaand aan de vroege IJzertijd bewoning heeft zich blijkbaar dus nog veenvorming voorgedaan. Veel hout (voornamelijk els) behoort tot het bouw materiaal en is afkomstig van vlechtwanden. Dit hout heeft kapsporen en de schors is vaak nog aanwezig. Zowel de dikkere verticale staanders van het raamwerk, als de dunneren delen van het vlechtwerk zijn aanwezig. Resten van het leem, waarmee deze vlechtwanden werden dichtgesmeerd zijn eveneens gevonden. Enkele stukken hout zijn verkoold. Wellicht zijn deze stukken afkomstig van een haardplaats, maar de verbrande houtresten kunnen ook een aanwijzing zijn voor brand.

Stratigrafie

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd midden: 500 - 250 voor Chr.).
Bijzonderheden: In vulling DI kreek; Modificatie: weinig aangetast; Oppervlak: gepolijst/engobe; Verschraling: geen kwarts. Bevindt zich in volgnummer 27;
In stratigrafische laag 9.
- 2 1 Fragment(en) Bot, dierlijk Onbekend (IJzertijd midden: 500 - 250 voor Chr.).
Bijzonderheden: In vulling DI kreek; in relatie met volgnr 1 en 3 gedateerd. Bevindt zich in volgnummer 27;
In stratigrafische laag 9.
- 3 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd: 800 - 12 voor Chr.).
Bijzonderheden: In vulling DI kreek; M:roet/etensresten buitenzijde; mogelijk vroege IJzertijd. Bevindt zich in volgnummer 27;
In stratigrafische laag 10.
- 4 18 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Betreft zogenoemd "kustaardewerk/algemeen" Verschraling: organisch (plant);
In stratigrafische laag 8.
- 5 8 Fragment(en) Keramiek Zoutgoot (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Zogen."kustaardewerk"/zoutgoot; 5x opstaand uiteinde; Verschraling: organisch (plant);
In stratigrafische laag 8.
- 6 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Betreft zgn. "kustaardewerk/staaf"; zoutproductie? Verschraling: organisch (plant);
In stratigrafische laag 8.
- 7 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: veel kwarts en aardewerkgruis; Oppervlak: gepolijst.;
In stratigrafische laag 8.
- 8 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: 2x bodem met wand/waarschijnlijk meerledige potten; Verschraling: kwarts+aardewerkgruis
Oppervlak:gepolijst(stokje).;

- In stratigrafische laag 8.
- 9 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:2-ledig profiel
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: kwarts+aardewerkgruis; Oppervlak:bovenkant gepolijst, onderkant besmeten;
In stratigrafische laag 8.
 - 10 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: kwarts(veel)/max. 3 mm en aardewerkgruis; Oppervlak:gepolijst;
In stratigrafische laag 8.
 - 11 41 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: Aardewerkgruis/soms licht kwarts; Oppervlak:soms besmeten of gepolijst;
In stratigrafische laag 8.
 - 12 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:1-ledig lage vorm
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: 2x type met schenktuit Verschraling: Aardewerkgruis/soms licht kwarts;
In stratigrafische laag 8.
 - 13 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:2-ledig profiel
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: Aardewerkgruis/licht kwarts; Oppervlak:onderzijde besmeten; Nota bene: kan ook 3-ledig zijn;
In stratigrafische laag 8.
 - 14 3 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig lage vorm
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: Aardewerkgruis/licht kwarts; Oppervlak:gepolijst;
In stratigrafische laag 8.
 - 15 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig hoge vorm
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: Aardewerkgruis/licht kwarts; Oppervlak:onderzijde besmeten;
Decoratie:rand/schouder: nagelindruk;
In stratigrafische laag 8.
 - 16 3 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Verschraling: aardewerkgruis/licht kwarts; Decoratie: 1x pot met nagelindrukken op rand;
In stratigrafische laag 8.
 - 17 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: dikwandig aardewerk (kookpot?); M:aankoeksel;
In stratigrafische laag 8.
 - 18 25 Fragment(en) Bot, dierlijk Afval
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: M: op sommige botten misschien snijsporen zichtbaar;
In stratigrafische laag 8.
 - 19 3 Fragment(en) Steen Onbekend
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: relatie met vondsten uit de IJzertijd niet duidelijk;
In stratigrafische laag 8.
 - 20 2 Fragment(en) Wandleem
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Wandleem ongebakken aangekleefd aan onderdelen vlechtwand;
In stratigrafische laag 8.
 - 21 1 Fragment(en) Hout Onbekend
(Bronstijd midden B: 1500 - 1100 voor Chr. tot Bronstijd laat: 1100 - 800 voor Chr.). Absolute datering
(cal. BC): -1200 tot -1071
Bijzonderheden: Kenmerken:eik/schors/geen bewerkingssporen; Onzeker relatie met vondsten vroege IJzertijd;
In stratigrafische laag 8.
 - 22 2 Fragment(en) Hout Paal
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.). Absolute datering (cal. BC): -792 tot -599

Bijzonderheden: Kenmerken:Es/M:geen schors/geen waarneembare kasporen; 1x paal datering C14;
In stratigrafische laag 8.

- 23 46 Fragment(en) Hout Vlechtwerk
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Kenmerken: els/ M: kasporen (zijtakjes weggekapt);
In stratigrafische laag 8.

- 24 50 Fragment(en) Hout Vlechtwerk
(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Kenmerken: els/geen waarneembare kasporen;
In stratigrafische laag 8.

- 25 1 Fragment(en) Hout Onbekend

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Bouwvoor
2	0.26	N	Zand	Jonge duin-/strandafz.: F. Westland
3	0.35	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke III: F. Westland
4	0.40	N	Zavel	Mariene afz. Duinkerke III: F. Westland
5	0.44	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke III: F. Westland
6	0.70	N	Veen	Hollandveen: F. Westland
7	1.20	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F. Westland
8	1.54	J	Veen	Hollandveen: F. Westland
Kreek:				
9	0.85	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F. Westland
10	1.04	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F. Westland

(IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).

Bijzonderheden: Aan vier zijden bewerkt; lijkt een steel;
In stratigrafische laag 8.

- 26 5 Fragment(en) Hout Onbekend (IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: M: verbrand hout (betreft mogelijk els);
In stratigrafische laag 8.

- 27 1 Fragment(en) van een Geul/kreek/priel
(IJzertijd midden: 500 - 250 voor Chr. tot IJzertijd laat: 250 - 12 voor Chr.).
Bijzonderheden: Drie fases van een (vermoedelijk) kreek/geul van de Duinkerke I transgressiefase.

VINDPLAATS 3

Vindplaatscode: WBW94 42/4
CAA Objectcode: 30G-54N
Waarnemingsnr.: 264003
Kaartblad: 30G
Coördinaten: 89.675 / 458.529
NAP maaiveld: 0.34
Gemeente: VOORSCHOTEN
Plaats: VOORSCHOTEN
Toponiem: VOORSCHOTEN "BOEZEMLAND"

Geologische situatie: Top van Oude Duinen op strandwal
Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 1.
Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland
Bijzonderheden
m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek (tekenen en couperen van sporen)

Vondstmateriaal: alleen grondsporen
Datering: Onbekend
Afmetingen: 50 x 20 m
Toestand vindplaats: Deels verstoord
Aanbeveling: Geen aanbeveling of: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch
Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

Twee grondsporen en het spoor van een natuurlijk kreekje in het Oude Duinzand. Bij een spoor zijn in de verkleuringen de rechte onderzijde van een paal en het bijbehorende paalgat duidelijk herkenbaar. Er zijn geen resten van hout meer aanwezig. Ook ander dateerbaar materiaal, zoals bot of aardewerk, ontbreekt. Geologische aanwijzingen voor de datering ontbreken eveneens, waardoor datering van deze vindplaats niet mogelijk is.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 2 Fragment(en) van een Paalgat/paalkuil
(Datering onbekend).
Bijzonderheden: Verkleuringen/alleen onderste deel van palen zichtbaar; geen datering.;
In stratigrafische laag 2.
- 2 1 Fragment(en) van een Geul/kreek/priel
(Datering onbekend).
Bijzonderheden: Complex: waarschijnlijk natuurlijk kreekje in zand; niet te dateren.;
In stratigrafische laag 2.

VINDPLAATS 4

Vindplaatscode: WBW94 44/1
CAA Objectcode: 30G-55N
Waarnemingsnr.: 264004
Kaartblad: 30G
Coördinaten: 89.685 / 460.243
NAP maaiveld: 0.08
Gemeente: VOORSCHOTEN
Plaats: VOORSCHOTEN
Toponiem: ORANJEPOLDER PAPENLAAN-WEST

Geologische situatie: Top van Oude Duinen op strandwal
Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 1.
Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland
Bijzonderheden
m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek (tekenen en couperen van sporen)

Vondstmateriaal: Aardewerk (140x)
Datering: Romeinse tijd, late Middeleeuwen en Nieuwe tijd
Afmetingen: 100 x 100 m
Toestand vindplaats: Volledig verstoord
Aanbeveling: Behoudenswaardig, komt in aanmerking voor blijvend behoud of toekomstig wetenschappelijk onderzoek (zie ook vindplaats 5)

Beschrijving:

Resten van een vermoedelijk Inheems-romeinse nederzetting, die was gelegen op de Oude Duinafzetting op de hier gelegen strandwal. De context is volledig verstoord. Over een afstand van meer dan 100 meter in de lengte en in de breedte zijn fragmenten handgevormd aardewerk aangetroffen. De fragmenten zijn vaak zeer klein en sterk verweerd. Daarnaast is 1 fragment van Romeins gedraaid ruwwandig aardewerk aangetroffen (niet nader te dateren). Er zijn geen grondsporen uit de Romeinse tijd meer aanwezig. Naast het Romeinse aardewerk zijn van hetzelfde vlak, dat zich direct onder de bouwvoor bevindt, nog enkele fragmenten Laat-middeleeuws aardewerk verzameld. Deze fragmenten dateren zowel uit de periode van 1050-1250 na Chr. (zoals Pingsdorf, Paffrath), als uit de periode 1250-1500 na Chr. (Langerwehe) of kunnen uit beide perioden dateren (Andenne, Proto-Steengoed). Over hetzelfde terrein, direct onder de bouwvoor, tekenen zich in het zand van het Oude Duin, donkerbruine, langgerekte sporen af. Deze sporen duiden op landbouwactiviteit en lijken te behoren tot een oudere, anders georiënteerde verkaveling, waarvan de datering niet duidelijk is. In de sporen zijn de schopsteken of 'pootgatjes' nog duidelijk zichtbaar. Andere, ogenschijnlijk dezelfde sporen steken dieper in de ondergrond en duiden waarschijnlijk op zandwinning. Een van deze putten bevatte geglazuurde aardewerkfragmenten, waarschijnlijk uit de periode 1500-1650 na Chr. (Nieuwe tijd A) of kort daarna. De ouderdom van deze sporen is dus niet nader te bepalen dan vanaf ca. 1600 na Chr..

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 123 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: M: sterk verweerd/materiaal niet meer in context.;
In stratigrafische laag 2.
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Ruwwandig aardewerk, gedraaid (Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: vermoedelijke relatie met Inheems-Romeins materiaal.;
In stratigrafische laag 2.
- 3 2 Fragment(en) Keramiek Andenne (Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Periode onzeker, vermoedelijk Late Middeleeuwen A/Late Middeleeuwen B.;
In stratigrafische laag 2.
- 4 2 Fragment(en) Keramiek Pingsdorf geelwitbakkend

- (Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.).
 Bijzonderheden: Periode onzeker, vermoedelijk Late Middeleeuwen A;
 In stratigrafische laag 2.
- 5 2 Fragment(en) Keramiek Paffrath
 (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.);
 In stratigrafische laag 2.
- 6 1 Fragment(en) Keramiek Proto-steengoed
 (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
 Bijzonderheden: Periode onzeker, vermoedelijk Late Middeleeuwen A;
 In stratigrafische laag 2.
- 7 1 Fragment(en) Keramiek Steengoed Langerwehe
 (Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.);
 In stratigrafische laag 2.
- 8 2 Fragment(en) Keramiek Steengoed Frechen
 (Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).
 Bijzonderheden: Herkomst: Frechen/Keulen;
 In stratigrafische laag 2.
- 9 5 Fragment(en) Keramiek Steengoed geglazuurd
 (Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr. tot Nieuwe tijd B: 1650 - 1850 na Chr.).
 Bijzonderheden: Periode onzeker, mogelijk Nieuwe tijd A;
 In stratigrafische laag 2.
- 10 1 Fragment(en) Keramiek Steengoed geglazuurd
 (Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr. tot Nieuwe tijd B: 1650 - 1850 na Chr.).
 Bijzonderheden: Periode onzeker, Mogelijk Nieuwe tijd A;
 In stratigrafische laag 2.

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Bouwvoor
2	0.34	J	Zand	Oude duin-/strandafz.: F. Westland

VINDPLAATS 5

Vindplaatscode: WBW94 45/1
 CAA Objectcode: 30G-56N
 Waarnemingsnr.: 264005
 Kaartblad: 30G
 Coördinaten: 89.606 / 460.342
 NAP maaiveld: -0.15
 Gemeente: VOORSCHOTEN
 Plaats: VOORSCHOTEN
 Toponiem: ORANJEPOLDER PAPENLAAN-WEST

Geologische situatie: Helling van Oude Duinen op strandwal op overgang naar veenvlakte
 Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder
 Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 1.
 Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden
m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde)

Vondstmateriaal: Aardewerk (2x)
 Datering: Romeinse tijd en late Middeleeuwen XI-XII
 Afmetingen: 50 x 25 m
 Toestand vindplaats: Volledig verstoord
 Aanbeveling: Behoudenswaardig, komt in aanmerking voor blijvend behoud of toekomstig wetenschappelijk onderzoek (zie ook vindplaats 4)

Beschrijving:

Op de overgang van de westelijke helling van de strandwal naar het zich op de helling ontwikkelde veen is een fragment Romeins gedraaid gladwandig aardewerk gevonden. Behoort zeer waarschijnlijk tot het materiaal van de(Inheems-)romeinse nederzetting van vindplaats 4 (ARBASE-code: 264004). Tevens is een fragment Laat-middeleeuws aardewerk gevonden (Paffrath, 1050-1250 na Chr.), dat in verband te brengen is met de Laat-middeleeuwse vondsten van vindplaats 4 (Arbase-code: 264004)

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Gladwandig aardewerk, gedraaid (Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Overgang veen/helling strandwal.;
In stratigrafische laag 2.
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Paffrath (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.);
In stratigrafische laag 2.

VINDPLAATS 6

Vindplaatscode: WBW94 48/1
 CAA Objectcode: 30E-45Z
 Waarnemingsnr.: 264006
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 89.537 / 463.654
 NAP maaiveld: -0.55
 Gemeente: WASSENAAR
 Plaats: WASSENAAR
 Toponiem: OMMEDIJKSEPOLDER (MOLENSLOOT)

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op (mogelijk afzettingen van Tiel 0 op) afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duin-afzettingen en kreekruggen.

Archeologische context: In de Stevenshofespolder zijn zeker vijf bewoningsplaatsen uit de IJzertijd (vindplaats 58 t/m 62) en enkele uit de Romeinse tijd (vindplaats 62) aan getroffen op geulafzettingen in de ondergrond. Op de Oude Duinafzettingen en kreekruggen is intensief gewoond in met name de Bronstijd

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Bouwvoor
2	0.30	J	Zand	Oude duin-/strandafz.: F. Westland

(vindplaats 67) en woon- de Romeinse tijd. Langs de zuidoever van het Valkenburgse Meer zijn vele plaatsen uit de late IJzertijd (vindplaats [67], 68, 69) en de Romeinse tijd (vindplaats 70, 71, [72?], 73) aangetroffen. Mogelijk zijn deze Romeinse vindplaatsen in verband te brengen met het gelijktijdige castellum Praetorium Agrippinae en de nederzetting die in Valkenburg zijn opgegraven (vindplaats 74, 76). Daarnaast zijn in de omgeving vele sporen aangetroffen uit het Neolithicum (vindplaats 66), de IJzertijd (vindplaats 64, 65, 66), de vroege Middeleeuwen (vindplaats 64, 67, 74, 76), de late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd (vindplaats 63, 64, 66, 67, 75, 76). Voor de genoemde vindplaatsen zie Bijlage 2, Catalogus van bekende vindplaatsen.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden m.b.t. de waarneming: Oppervlaktewaarneming (van het maaiveld), vlakwaarnemingen na het afzetten van de A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek door het graven van proefsleuven over de as van het tracé

Vondstmateriaal: Aardewerk (16x), hout (1x), ijzerslak (2x)

Datering: Mogelijk vroege Middeleeuwen X (2x?), late Middeleeuwen en Nieuwe tijd

Afmetingen: 300 x 15 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

De bovenste laag, direct onder de bouwvoor, wordt in het gehele gebied, waarin deze vindplaats is gelegen, gevormd door een grijsbruine laag zavelige klei met oxidatievlekken. Deze kleilaag is waarschijnlijk afgezet gedurende de Duinkerke I transgressiefase (Nota bene: Mogelijk behoort een restant van deze kleilaag toch tot de Duinkerke III-afzettingen; echter, de Duinkerke III klei is in de bouwvoor opgenomen of afgegraven). In het geval van deze vindplaats echter, bevindt zich direct onder de bouwvoor een laag geel zand. Dit zand is waarschijnlijk aangevoerd en diende als opvulling voor een depressie in het land of voor een gat dat was ontstaan door bijvoorbeeld het winnen van klei. Op deze zandlaag en in de directe omgeving zijn fragmenten van Laat-middeleeuws aardewerk gevonden, waaronder Steengoed afkomstig uit Siegburg en aardewerk afkomstig uit Pingsdorf, Paffrath en Elmpt. Waarschijnlijk is dit aardewerk tegelijkertijd met het zand aangevoerd en bevindt het zich dus in secundaire positie. In de kleilagen onder de zandlagen is de onderzijde van een aangepunte ingeslagen paal aangetroffen (datering onzeker).

Determinatie van het vondstmateriaal:

- 1 3 Fragment(en) Keramiek Andenne (Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst laag 3; Periode onzeker, zeer waarschijnlijk Late Middeleeuwen A.
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Pingsdorf geelwitbakkend (Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst laag 2; Periode onzeker, zeer waarschijnlijk Late Middeleeuwen A.
- 3 1 Fragment(en) Keramiek Paffrath (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst laag 2.
- 4 2 Fragment(en) Keramiek Steengoed Siegburgs (Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst laag 2; Periode onzeker, zeer waarschijnlijk Late Middeleeuwen B.
- 5 2 Fragment(en) Keramiek Elmpt (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondsten laag 2; Periode onzeker, kan gezien context zowel Late Middeleeuwen A als late Middeleeuwen B zijn.
- 6 1 Fragment(en) Hout Paal (Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).
Bijzonderheden: Paalpunt (eik?)/M:aangepunt; ingeslagen in laag 3 en 4; Periode onzeker, niet bepaald.
- 7 2 Fragment(en) IJzer Slak (Onbekend).
Bijzonderheden: In profiel op overgang laag 3/4; Periode onzeker, niet bepaald, mogelijk toch late

Middeleeuwen A?.

- 8 7 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, gedraaid geglazuurd
(Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr. tot Nieuwe tijd B: 1650 - 1850 na Chr.).

Bijzonderheden: Periode onzeker, waarschijnlijk alles Nieuwe tijd B, geen relatie met laat-Middeleeuwse nederzetting.

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Bouwvoor
2	0.45	J	Veen	Hollandveen: F. Westland

VINDPLAATS 7

Vindplaatscode: WBW94 49/1
CAA Objectcode: 30E-46Z
Waarnemingsnr.: 264007
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 89.059 / 463.997
NAP maaiveld: 0.20 (-0.56)
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR

Toponiem:	ZONNEVELDSPOLDER
Geologische situatie:	In vulling van (mogelijk Duinkerke II) kreek (waarschijnlijk), deel uitmakend van getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op (misschien Duinkerke II op) Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruigen.
Archeologische context:	Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.
Huidig gebruik terrein:	Grasland/weideland
Bijzonderheden	
m.b.t. de waarneming:	Oppervlaktewaarneming tijdens de 'clean-up' fase, nadat de werkzaamheden voor de leiding reeds hadden plaatsgevonden, gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek door het graven van een proefsleuf vlak direct naast het tracé
Vondstmateriaal:	Aardewerk (135x), baksteen (24x), bot (4x), hout (1x), houtskool (3x), steen (5x), schelp (4x)
Datering:	Mogelijk midden- of late IJzertijd (1x?), overgang late IJzertijd/Romeinse tijd (1x), Romeinse tijd, late Middeleeuwen en
Nieuwe tijd	
Afmetingen:	150 x 30 m
Toestand vindplaats:	Deels verstoord
Aanbeveling:	Behoudenswaardig, komt in aanmerking voor blijvend behoud of toekomstig wetenschappelijk onderzoek

Beschrijving:

Een hoge concentratie materiaal afkomstig van een Inheems-Romeinse nederzetting uit de directe omgeving. Een gedeelte van het materiaal is na het leggen van de waterleiding aan het oppervlak in de bouwvoor aangetroffen. De resultaten van het grootschalige geotechnische onderzoek, dat voorafgaand aan het leggen van de waterleiding heeft plaatsgevonden, doen de aanwezigheid van een geul vóór de Romeinse tijd vermoeden. Deze geul is, nadat hij opgevoerd is geraakt, als kreekrug in het landschap herkenbaar gebleven en vervolgens in de Romeinse tijd bewoond. Deze bewoning is onderbroken door een overstroming waarbij een kleidek is afgezet.

In het profiel van een kleine proefsleuf is geconstateerd dat dit materiaal zich op twee manieren in secundaire positie bevindt. De proefsleuf is parallel aan de tankgracht van het Vliegveld Valkenburg aangelegd. De grond, die destijds bij het graven van de tankgracht is vrijgekomen, is direct naast de tankgracht gelegd om een dijkje te vormen. In het profiel is het oude niveau van het maaiveld (Bovenzijde laag 4 op ca.-0.80 NAP) nog te zien. In laag 6 is de oorspronkelijke bouwvoor met onderin ploegsporen nog duidelijk herkenbaar. In de lagen opgeworpen grond boven het oorspronkelijke maaiveld bevindt zich Inheems-romeins materiaal, vermengd met recent materiaal. Het Inheems-romeinse materiaal dat zich in de onderste (beschreven) laag 7 bevindt lijkt verspoeld te zijn. Deze laag bevindt zich dus direct onder de bouwvoor, behalve waar het dijkje langs de tankgracht is opgeworpen. In laag 7 worden laagjes klei afgewisseld met laagjes zand. Het kan zijn dat deze laag behoort tot een afzetting als gevolg van een overstroming, die in het nabije Valkenburg is vastgesteld en gedateerd wordt in ca. 120 n. Chr. Een andere mogelijkheid is dat de laag behoort tot een afzetting als gevolg van de Duinkerke II transgressiefase. Op meerdere vindplaatsen in dit gebied in de periferie van het Rijn-estuarium lijkt de (Inheems)-Romeinse bewoning in de derde eeuw plotseling afgebroken te zijn door overstromingen die het gevolg waren van deze transgressiefase.

De oppervlaktevondsten bestaan voor het grootste deel uit handgevoerd Inheems-Romeins aardewerk, maar omvatten ook gedraaid Romeins (import)materiaal (1x gladwandig, 1x geveerd (techniek B), 1x ruwwandig en mogelijk enkele fragmenten Romeinse baksteen). Tevens is er een fragment met potgruis verschaald aardewerk uit de midden- of late IJzertijd gevonden. Verder zijn er drie fragmenten Laat-middeleeuws aardewerk gevonden (2x kogelpot, 1x Andenne). Alleen hier, waar de stratigrafie is beschreven, ligt het maaiveld op 0.20 m NAP (ophoging langs de tankgracht). De hoogte van het maaiveld in de omgeving bevindt zich op -0.56 m NAP.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevoerd (IJzertijd: 800 - 12 voor Chr., waarschijnlijk midden-/late IJzertijd).
Bijzonderheden: Oppervlak: gepolijst Verschraling: potgruis (losse oppervlaktevondst na clean-up).
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Streepband-aardewerk:3-ledig, hoge vorm

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Klei	Bouwvoor, restant Duinkerke III?
2	0.40	J	Zand	antropogeen, aangevoerd duinzand
3	0.56	J	Zavel	Mariene afz. Duinkerke III: F.Westland
4	0.80	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
5	1.12	N	Klei	F.Westland onbepaald: mogelijk Tiel 0, anders Calais.

(IJzertijd laat: 250 - 12 voor Chr. tot Romeinse tijd midden: 70 - 270 na Chr.).

- Bijzonderheden: Decoratie: rand flauwe indrukken; horizontaal 'streepband' motief op hals; lijkt op Van Heeringen 1992, Santpoort I/II;
In stratigrafische laag 7.
- 3 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.). Absolute datering (cal. BC): 200 tot 300
Bijzonderheden: 'Gewoon' aardewerk: oppervlak beige/kern zwart; mogelijk Bloemers 1978 TYPE I.E.(2d); Verschraling: potgruis+organisch
vlakvondst (direct onder bouwvoor) op lbr. zavel = (stratigrafisch) laag 7.
- 4 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: 'Gewoon' aardewerk; gefacetteerde overgang buik/hals; komt goed overeen met Bloemers 1978 IV.A.1.2.2b.;
In stratigrafische laag 3.
- 5 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: besmeten; 'Gewoon' aardewerk; waarschijnlijk 3-ledig; Bloemers 1978 IV (mogelijk Groep 1);
In stratigrafische laag 3.
- 6 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel kamstreekversiering
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; Decoratie:rand/hals vingerindrukken, buik verticale kamstreek; Bloemers 1978 IV.A.2.1.2d (Groep 2);
In stratigrafische laag 3.
- 7 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel kamstreekversiering
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; Decoratie:rand vingerindrukken, buik gekruiste kamstreek; Bloemers 1978 IV.A.1.2.2a (Groep 1);
In stratigrafische laag 3.
- 8 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; gefacetteerde rand; Decoratie:horizontale lijnen overgang buik/hals; Oppervlak:buik extra klei; Bloemers 1978 IV.A.1.1.2b.;
In stratigrafische laag 7.
- 9 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.). tot 200
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; gefacetteerde rand; Decoratie:rand vingerindrukken+buik gekruiste lijn; Bloemers 1978 IV.A.1.2.2b of I.F.2b.;
In stratigrafische laag 7.
- 10 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; 2x bodem+wand van 2- mogelijk 3-ledige pot.;
In stratigrafische laag 7.
- 11 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.). tot 200
Bijzonderheden: Oppervlak: gepolijst; volledig gereduceerd Bloemers 1978 I.D.3.
vlakvondst (onder bouwvoor op lichtbruine zavel = (stratigrafisch) laag 7)
- 12 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd:3-ledig profiel

- (Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.). Absolute datering (cal. BC): 200 tot 300
- Bijzonderheden: losse vondst 'Gewoon' aardewerk.; mogelijk Bloemers 1978 I.E.2d.
- 13 7 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: gepolijst, volledig gereduceerd; Bloemers 1978 TYPE I goede kwaliteit;
Verschraling: potgruis.
vlakvondst direct onder bouwvoor op lbr. zavel = (stratigrafisch) laag 7.
- 14 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: gepolijst; Volledig gereduceerd Bloemers 1978 TYPE I Goede kwaliteit;
In stratigrafische laag 3.
- 15 4 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: gepolijst; Volledig gereduceerd, Bloemers 1978 TYPE I Goede kwaliteit;
In stratigrafische laag 7.
- 16 26 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: oppervlakte vondsten; Gewoon aardewerk (oppervlak beige/kern zwart).
- 17 15 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; Verschraling: 12 keer organisch+potgruis, 3 keer organisch+zand (dun)
vlakvondst (direct onder bouwvoor) op lbr. zavel = (stratigrafisch) laag 7.
- 18 20 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk;
In stratigrafische laag 3.
- 19 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk;
In stratigrafische laag 6.
- 20 13 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk;
In stratigrafische laag 7.
- 21 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk; Oppervlakte behandeling/Decoratie geveegd;
In stratigrafische laag 7.
- 22 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr.).
Bijzonderheden: Gewoon aardewerk.; Oppervlaktebehandeling/Decoratie: rode engobe;
In stratigrafische laag 3.
- 23 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Voetje/handvat?; Oppervlaktevondst; Aardewerk-techniek (gepolijst/gered.) als Bloemers 1978 TYP I.
- 24 3 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Leem/Zachtgebakken aardewerk (Bloemers 1978 TYPE XI);
In stratigrafische laag 3.
- 25 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Leem/Zachtgebakken aardewerk. (Bloemers 1978 TYPE XI);
In stratigrafische laag 7.
- 26 1 Fragment(en) Keramiek Geveerd/gevernist aardewerk, gedraaid techniek b:zwart op wit
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.
- 27 2 Fragment(en) Keramiek Gladwandig aardewerk, gedraaid

(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.

- 28 1 Fragment(en) Keramiek Ruwwandig aardewerk, gedraaid

(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Huidige bouwvoor
2	0.44	N	Zand	Antropogeen
3	0.68	J	Zand	Antropogeen
4	0.95	J	Zavel	Antropogeen
5	1.08	J	Zavel	Antropogeen
6	1.20	N	Klei	Oude bouwvoor (restant Duinkerke III)
7	1.34	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I (laat) of II: F.Westland

- 29 1 Fragment(en) Keramiek Andenne
(Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.

- 30 1 Fragment(en) Keramiek Kogelpot:geprofileerde rand/dekselgeul
(Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst;

- 31 1 Fragment(en) Keramiek Kogelpot
(Middeleeuwen vroeg C: 725 - 900 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.

- 32 13 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondsten.

- 33 2 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden);
In stratigrafische laag 4.

- 34 1 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Bijzonderheden: Decoratie: loodglazuur + koperoxide;

In stratigrafische laag 6.

- 35 1 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk met slib versierd
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd C: 1850 - heden);

In stratigrafische laag 6.

- 36 1 Fragment(en) Keramiek Witbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd C: 1850 - heden);

In stratigrafische laag 4.

- 37 1 Fragment(en) Keramiek Majolica:lood- en tingeglazuurd
(Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr. tot Nieuwe tijd B: 1650 - 1850 na Chr.);

In stratigrafische laag 4.

- 38 6 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr.);

In stratigrafische laag 3.

- 39 2 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.

- 40 2 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Nieuwe tijd: 1500 - heden);

In stratigrafische laag 3.

- 41 10 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Nieuwe tijd: 1500 - heden);
In stratigrafische laag 4.
- 42 4 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Nieuwe tijd: 1500 - heden);
In stratigrafische laag 6.
- 43 1 Fragment(en) Bot, dierlijk Onbekend
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.);
In stratigrafische laag 7.
- 44 3 Fragment(en) Bot, dierlijk Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: 1 x verbrand?;
In stratigrafische laag 3.
- 45 1 Fragment(en) Hout Onbekend
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.);
In stratigrafische laag 7.
- 46 2 Fragment(en) Houtskool Onbekend
(Onbekend).;
In stratigrafische laag 3.
- 47 1 Fragment(en) Houtskool Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Oppervlakte vondst.
- 48 5 Compleet Steen Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Oppervlakte vondsten.
- 49 1 Fragment(en) Metaal Onbekend
(Onbekend). .
- 50 1 Fragment(en) Metaal Onbekend
(Onbekend). .
- 51 3 Compleet Schelp Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Waarschijnlijk natuurlijk.
- 52 1 Compleet Schelp Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Waarschijnlijk natuurlijk.

VINDPLAATS 8

Vindplaatscode: WBW94 49/2
CAA Objectcode: 30E-47N
Waarnemingsnr.: 264008
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 88.860 / 464.065
NAP maaiveld: -0.39
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR
Toponiem: ZONNEVELDSPOLDER

Geologische situatie: In vulling van (mogelijk Duinkerke II) kreek (waarschijnlijk), deel uitmakend van getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op (mogelijk Duinkerke II op) Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekkruggen.
Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.
Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland
Bijzonderheden
m.b.t. de waarneming: Oppervlaktewaarneming tijdens de 'clean-up' fase, nadat de werkzaamheden voor de leiding reeds hadden plaatsgevonden

Vondstmateriaal: Aardewerk (2x)
Datering: Romeinse tijd
Afmetingen: 200 x 20 m
Toestand vindplaats: Deels verstoord
Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:
Een fragment Inheems-romeins aardewerk gevonden aan het oppervlak, maar mogelijk net als bij vindplaats 7 afkomstig uit een Duinkerke II dekafzetting.

Stratigrafie: -

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlakte vondsten; 'Gewoon' aardewerk. (oppervlak:beige/kern:donkergrijs).

VINDPLAATS 9

Vindplaatscode: WBW94 49/3
CAA Objectcode: 30E-48Z
Waarnemingsnr.: 264009
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 89.383 / 463.813
NAP maaiveld: -0.55
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR
Toponiem: OMMEDIJKSEPOLDER

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op (mogelijk afzettingen van Tiel 0) op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude

Duinafzettingen en kreekkruggen.

Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder

Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Oppervlaktewaarneming (van het maaiveld), vlakwaarnemingen na het afzetten van de A-grond (teelaarde)

Vondstmateriaal: Aardewerk (7x)
Datering: Overgang late Bronstijd?/vroeg IJzertijd (1x), Romeinse tijd en late middeleeuwen (1x)
Afmetingen: 100 x 20 m
Toestand vindplaats: Deels verstoord
Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

Sporen van Late Bronstijd of Vroege IJzertijd bewoning en sporen van Inheems-romeinse bewoning. Bijna alle vondsten zijn aangetroffen aan het oppervlak of in de bouwvoor (=stratigrafische laag 1) voordat graafwerkzaamheden voor de waterleiding hadden plaatsgevonden. Enkele vondsten bevonden zich direct boven een zavelige laag die waarschijnlijk is afgezet tijdens de Duinkerke I transgressiefase (=stratigrafische laag 2). Een fragment handgevormd aardewerk, gemagerd met kwarts, moet waarschijnlijk in de Vroege IJzertijd gedateerd worden en behoort tot de bewoningsfase die in dit gebied heeft plaatsgevonden voor de Duinkerke I transgressiefase. Deze vondst is waarschijnlijk te relateren aan vroege IJzertijdvindplaatsen die zich iets noordelijker (in de Stevenhofjespolder) bevinden. De meeste vondsten zijn handgevormd Inheems-romeins aardewerk. Een fragment is direct op laag 2 aangetroffen. Onder de vondsten bevindt zich verder een fragment gedraaid Romeins aardewerk (Belgisch grijs van een slechte kwaliteit). Deze Inheems-romeinse vondsten hebben zeer waarschijnlijk een directe relatie met een vlakbij gelegen reeds bekende vindplaats van Inheems-romeins materiaal. Een oppervlaktevondst dateert uit de late Middeleeuwen.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: M:sterk verweerd; Bloemers 1978 TYPE I (volledig gereduceerd); Op/in laag 2
(lichtbruine zavel+ oxidatievlekken).
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: lichtbruin slib; M:afgesleten; Bloemers 1978 TYP I (volledig gereduceerd);
boven laag 2,;
In stratigrafische laag 1.
- 3 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Bronstijd laat: 1100 - 800 voor Chr. tot IJzertijd vroeg: 800 - 500 voor Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: licht oranje./kern:grijs; Verschraling: kwarts+schelp.;Oppervlak: ingekraste lijn?;
In stratigrafische laag 1.
- 4 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: Dun aardewerk (goede kwaliteit); Oppervlak: licht oranje/kern:donkergrijs bouwvoor;
In stratigrafische laag 1.
- 5 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg B: 25 - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: Bloemers TYPE I (volledig gereduceerd); In bouwvoor;
In stratigrafische laag 1.
- 6 1 Fragment(en) Keramiek Belgisch grijs:pot/kookpot/voorraadpot Holwerda 140-142/Brunsting 7
(Romeinse tijd midden A: 70 - 150 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Decoratie: vingerindrukken op rand; Slechte kwal.: Datering mogelijk laat IIB-III.;
In stratigrafische laag 1.
- 7 1 Fragment(en) Keramiek Grijsbakkend gedraaid aardewerk
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Oppervlak: ruw (zand?);
In stratigrafische laag 1.

VINDPLAATS 10

Vindplaatscode: WBW94 50/1
 CAA Objectcode: 30E-49Z
 Waarnemingsnr.: 264010
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 88.214 / 464.068
 NAP maaiveld: -0.02
 Gemeente: WASSENAAR
 Plaats: WASSENAAR
 Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER (VLIEGVELD)

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruggen.

Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Secundair/opgebrachte grond

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek (tekenen en couperen van sporen)

Vondstmateriaal: Hout (1x) en grondsporen (3x)

Datering: Onzeker, mogelijk Romeinse tijd

Afmetingen: 50 x 20 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

In de zavelige laag direct onder de bouwvoor was het onduidelijke spoor van een (waarschijnlijk gegraven) greppel of sloot zichtbaar. In de coupe was duidelijk te zien dat deze greppel tot in de stratigrafische laag 4 (vermoedelijk behorende tot de afzettingen van Calais) de bodemlagen doorsneed. De greppel, waarvan de onderste lagen uit humeuze zavel bestaan, is langzaam opgevuld geraakt met zand. De bovenste laag bevatte veel houtskoolvlekken. Mogelijk is de greppel beschoeid geweest. Vlak naast de greppel was een paalgat met daarin de restanten van een paal met rechter onderzijde zichtbaar. In een ander spoor naast de greppel waren de contouren van een aangepunte paal nog zichtbaar. Er zijn geen andere vondsten gedaan die aanwijzingen kunnen geven omtrent de datering. Gezien de archeologische context (de reeds bekende Inheems-romeinse vindplaatsen uit de omgeving en de datering van de vondsten van de nabijgelegen vindplaats 11) wordt gedacht aan sporen van Inheems-romeinse bewoning. Een later datering is echter niet uitgesloten. De vindplaats is zeer verstoord door de vele aanwezige kabels en leidingen.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) van een Greppel/sloot
 (Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).
 Bijzonderheden: Greppel, doorsnijdt laag 2,3 en 4; Gezien context mogelijk (Inheems-)Romeins.
- 2 1 Fragment(en) van een Paalgat/paalkuil
 (Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		J	Klei	Bouwvoor (mogelijk restant Duinkerke III)
2	0.35	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
3	0.70	N	Klei	F. Westland onbepaald, mogelijk Tiel 0
4	1.05	N	Zand	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland

Bijzonderheden: Doorsnijdt laag 2,3,4;In profiel naast volgnr 1;Gezien context mogelijk Inheems-Romeins.

3 1 Fragment(en) Hout Paal

(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Bijzonderheden: Paalspoor met onderin hout; Gezien context mogelijk Inheems-Romeins; Bevindt zich in volgnummer 2.

4 1 Fragment(en) van een Paalgat/paalkuil

(Romeinse tijd: 12 voor Chr. - 450 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden).

Bijzonderheden: Alleen paalspoor; Gezien context mogelijk Inheems-Romeins; Doorsnijdt laag 2,3,4.

VINDPLAATS 11

Vindplaatscode: WBW94 50/2
 CAA Objectcode: 30E-50Z
 Waarnemingsnr.: 264011
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 88.258 / 464.068
 NAP maaiveld: 0.11
 Gemeente: WASSENAAR
 Plaats: WASSENAAR
 Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER (VLIEGVELD)

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekkruggen.

Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Secundair/opgebrachte grond

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek (tekenen en couperen van sporen)

Vondstmateriaal: Aardewerk (2x) en grondspoor (1x)

Datering: Romeinse tijd

Afmetingen: 50 x 20 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

De laag 2, direct onder de bouwvoor is op deze locatie iets zandiger dan in de rest van de omgeving, maar de grond lijkt ongestoord en tot een geologische, mogelijk Duinkerke I (dek?)afzetting te behoren. In deze laag is het spoor van een kuil gevonden. Misschien betreft het hier een afvalkuil. In de lichtgrijze, zandige vulling met houtskoolvlekken bevonden zich 2 sterk verweerde fragmenten handgevormd Inheems-romeins aardewerk. Dit spoor heeft mogelijk een relatie met de sporen van vindplaats 10.

Determinatie van het vondstmateriaal

1 1 Complete kuil

(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd laat B: 350 - 450 na Chr.).

Bijzonderheden: Mogelijk Inheems-Romeinse afvalkuil; bevat sporen houtskool/aardewerk.;

In stratigrafische laag 2.

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Onbekend	Bouwvoor (mogelijk restant Duinkerke III)
2	0.49	J	Zavel	Mariene afz. Duinkerke I F.Westland
3	0.95	N	Zavel	Mariene afz. Duinkerke I F.Westland
4	1.35	N	Klei	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland

- 2 2 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd
(Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd laat B: 350 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: M: sterk verweerd (zand); Bevindt zich in volgnummer 1.

VINDPLAATS 12

Vindplaatscode: WBW94 50/3
 CAA Objectcode: 30E-51Z
 Waarnemingsnr.: 264012
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 88.384 / 464.067
 NAP maaiveld: -0.18
 Gemeente: WASSENAAR
 Plaats: WASSENAAR
 Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER (VLIEGVELD)

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruggen.
 Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.
 Huidig gebruik terrein: Secundair/opgebrachte grond
 Bijzonderheden m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde)

Vondstmateriaal: Aardewerk (1x)
 Datering: late Middeleeuwen
 Afmetingen: 50 x 20 m
 Toestand vindplaats: Deels verstoord
 Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:
 Losse vondst aan de oppervlakte

Stratigrafie: -

Determinatie van het vondstmateriaal

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Onbekend	Bouwvoor (mogelijk restant Duinkerke III)
2	0.78	J	Zand	Mariene afz. Duinkerke I F.Westland
3	0.98	N	Zavel	Mariene afz. Duinkerke I F.Westland
4	1.38	N	Klei	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Steengoed Siegburgs (Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.).
 Bijzonderheden: -

VINDPLAATS 13

Vindplaatscode: WBW94 50/4
CAA Objectcode: 30E-52Z
Waarnemingsnr.: 264013
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 88.020 / 464.548
NAP maaiveld: -0.29
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR
Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op Duinkerke I op afzettingen van Calais; kom- en dekafzettingen, afgewisseld door opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruggen.

Archeologische context: Voor de reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie hierboven onder Nieuwe archeologische gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Losse vondsten aangetroffen in de stort van de afgezette A-grond (teelaarde)

Vondstmateriaal: Aardewerk (3x)

Datering: Romeinse tijd en late Middeleeuwen

Afmetingen: 100 x 20 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

Losse vondsten aangetroffen in de stort van de afgezette teelaarde uit de omgeving.

Stratigrafie: -

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Ruwwandig aardewerk, gedraaid (Romeinse tijd vroeg A: 12 voor Chr. - 25 na Chr. tot Romeinse tijd laat B: 350 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Losse vondst (dep. boorspecie); Decoratie: 1X horizontale lijn; Niederbieber 96 (kan)?.
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Grijsbakkend gedraaid aardewerk (Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Losse vondst (depot boorspecie); voetje; M: binnenzijde verweerd.
- 3 1 Fragment(en) Keramiek Andenne (Middeleeuwen vroeg D: 900 - 1050 na Chr. tot Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr.).
Bijzonderheden: Losse vondst (dep. boorspecie); Decoratie/Oppervlak: deels geglaazuurd.

VINDPLAATS 14

Vindplaatscode: WBW94 50/5
CAA Objectcode: 30E-53Z
Waarnemingsnr.: 264014
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 87.975 / 464.672
NAP maaiveld: -0.30
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR
Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op geul- en dekafzettingen van Duinkerke I op Hollandveen op afzettingen van Calais op opduikingen van Oude Duinafzettingen. Vlakbij bevindt zich tevens de voormalige grens tussen deze getijafzettingenvlakte en het Jonge Duingebied. Een gedeelte van de voet van deze Jonge Duinen is echter afgegraven ten behoeve van landbouw.

Archeologische context: In de omgeving zijn onder de afzettingen van de Jonge Duinen sporen van bewoning uit de prehistorie tot in de middeleeuwen (tot ca. 1300) aangetroffen (vindplaats 77 t/m 80). Deze bewoningsplaatsen op de westelijke strandwallen met daarop de Oude Duinen, zijn in de 12 de en 13 de eeuw tijdens de

vorming van de Jonge Duinen overstoven. Voor andere reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie verder hierboven onder Nieuwe archeologische

gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde), gevolgd door Aanvullend Archeologisch Onderzoek (tekenen en couperen van sporen)

Vondstmateriaal: Aardewerk (17x), leigriffel (1x), baksteen (1x), bot (15x), metaal (3x), steen (14x), houtskool (4x), glas (2x)

Datering: Romeinse tijd, (mogelijk late Middeleeuwen) en Nieuwe tijd

Afmetingen: 50 x 20 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

Op de kleilaag (laag 2) direct onder de bouwvoor is een hoge concentratie van laat- of post-middeleeuws materiaal (waarschijnlijk na 1500 n. Chr.) aangetroffen, zoals roodbakkerd aardewerk, geglazuurd steengoed, 1 leigriffel, glas, kleipijpen, ovenslakken en stukken steen met brandsporen. Hiertussen zijn op het vlak (1x in situ) en in de stort enkele scherven handgevormd (Inheems-)romeins aardewerk en gedraaid Romeins importmateriaal gevonden, waaronder 1 fragment Belgisch grijs (type Holwerda 160). Het Romeinse materiaal kan niet nader gedateerd worden dan van de eerste tot en met de derde eeuw n. Chr. Onder de vondsten bevinden zich ook enkele fragmenten baksteen, mogelijk Romeins, en diverse fragmenten dierlijk bot (soms verbrand) en metaal waarvan de datering niet is vastgesteld. Gesinterde steenfragmenten zijn overigens ook gevonden aan de oppervlakte bij vindplaats 7, waar zich echter voornamelijk (Inheems-)romeins materiaal bevond.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 4 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat: 270 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; 'Gewoon' aardewerk. (Oppervlak: beige/kern: donkergrijs).
- 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat: 270 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; 'Goede kwal.' aardewerk (Bloemers 1978, TYPE 1) = volledig gereduceerd.
- 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgevormd (Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat: 270 - 450 na Chr.).

Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Zeer hard (volledig gereduceerd Bloemers 1978 TYPE I?) of secundair verbrand?.

- 4 1 Fragment(en) Keramiek Belgisch grijs:bord Holwerda 160
(Romeinse tijd midden A: 70 - 150 na Chr. tot Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2.
- 5 1 Fragment(en) Keramiek Gladwandig aardewerk, gedraaid
(Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat: 270 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Oppervlak: laagje slib van zelfde klei.
- 6 1 Fragment(en) Keramiek Belgisch grijs/terra nigra-achtig aardewerk.
(Romeinse tijd midden B: 150 - 270 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2.
- 7 5 Fragment(en) Keramiek Roodbakkend geglazuurd aardewerk
(Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Nieuwe tijd C: 1850 - heden).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2;.
- 8 1 Fragment(en) Keramiek Baksteen
(Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat: 270 - 450 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Mogelijk Romeinse dakpan.
- 9 3 Fragment(en) Metaal Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2;.
- 10 15 Fragment(en) Bot, dierlijk Onbekend
(Onbekend).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Mogelijk verband met (Inheems-Romeinse vondsten); M: 14x Verbrand.
- 11 14 Fragment(en) Steen Onbekend
(Nieuwe tijd: 1500 - heden).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Gesinterd?.
- 12 3 Fragment(en) IJzer Slak
(Nieuwe tijd: 1500 - heden).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2;.
- 13 3 Fragment(en) Houtskool
(Nieuwe tijd: 1500 - heden).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2;.
- 14 1 Fragment(en) Houtskool
(Onbekend).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2; Mogelijk verband met Inheems-Romeinse vondsten.
- 15 2 Fragment(en) Glas Onbekend
(Nieuwe tijd: 1500 - heden).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2.
- 16 1 Fragment(en) Leisteen Griffel
(Middeleeuwen laat A: 1050 - 1250 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden). .
- 17 2 Fragment(en) Keramiek Pijp/pijpekop/pijpesteel
(Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr. tot Nieuwe tijd C: 1850 - heden). .
- 18 1 Fragment(en) Keramiek Steengoed geglazuurd
(Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 na Chr. tot Nieuwe tijd: 1500 - heden). .

Stratigrafie

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1	N		Klei	Bouwvoor (mogelijk restant Duinkerke III)
2	-0.45	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
3	-0.70	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
4	-1.45	N	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
5	-1.65	N	Veen	Hollandveen: F. Westland
6	-2.10	N	Klei	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland
7	-3.50	N	Zand	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland

VINDPLAATS 15

Vindplaatscode: WBW94 51/1
CAA Objectcode: 30E-54Z
Waarnemingsnr.: 264015
Kaartblad: 30E
Coördinaten: 87.714 / 464.856
NAP maaiveld: -0.33
Gemeente: WASSENAAR
Plaats: WASSENAAR
Toponiem: RUIJGELAANSEPOLDER

Geologische situatie: Getijafzettingenvlakte, afzettingen van Duinkerke III (gedeeltelijk afgegraven) op geul- en dekafzettingen van Duinkerke I op Hollandveen op afzettingen van Calais op opduikingen van Oude Duinafzettingen. Vlakbij bevindt zich tevens de voormalige grens tussen deze getijafzettingenvlakte en het Jonge Duingebied. Een gedeelte van de voet van deze Jonge Duinen is echter afgegraven ten behoeve van landbouw.

Archeologische context: In de omgeving zijn onder de afzettingen van de Jonge Duinen sporen van bewoning uit de prehistorie tot in de middeleeuwen (tot ca. 1300) aangetroffen (vindplaats 77 t/m 80). Deze bewoningsplaatsen op de westelijke strandwallen met daarop de Oude Duinen, zijn in de 12 de en 13 de eeuw tijdens de

vorming van de Jonge Duinen overstoven. Voor andere reeds bekende vindplaatsen in de omgeving zie verder hierboven onder Nieuwe archeologische

gegevens, vindplaats 6.

Huidig gebruik terrein: Grasland/weideland

Bijzonderheden

m.b.t. de waarneming: Vlakwaarneming na afzetten A-grond (teelaarde)

Vondstmateriaal: Aardewerk (2x)

Datering: Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen

Afmetingen: 100 x 20 m

Toestand vindplaats: Deels verstoord

Aanbeveling: Attentiegebied, komt voor Aanvullend Archeologisch Onderzoek in aanmerking

Beschrijving:

Een fragment handgevormd (inheems-)romeins aardewerk en een fragment gedraaid vroegmiddeleeuws gladwandig aardewerk gevonden op laag 2 (direct onder de bouwvoor). De vondsten bevinden zich in secundaire positie, omdat een groot deel van deze laag 2 is verstoord. Dit hangt mogelijk samen met graafwerkzaamheden die in het verleden aan de nabijgelegen Katwijkse weg en het fietspad hebben plaatsgevonden. Alleen het onderste gedeelte is nog ongestoord. Zoals in de omgeving is geconstateerd heeft zich hier een Duinkerke III afzetting op een Duinkerke I afzetting bevonden. Tevens is hieronder plaatselijk veen aanwezig (laag 3). Hieronder bevindt zich weer een afzetting waarvan niet duidelijk is of deze tot de afzettingen van Calais of tot de afzettingen van Duinkerke behoort (laag 4). Daaronder bevinden zich Oude Duinafzettingen (laag 5 en 6), die zich ter hoogte van de vindplaats in vergelijking met de omgeving nog vrij dicht

onder de oppervlakte bevinden. Het fragment Inheems-romeins aardewerk wijst op bewoning in die periode. Vermoedelijk heeft deze bewoning in de directe omgeving plaatsgevonden. De Oude Duinen waren in de Romeinse tijd waarschijnlijk reeds overdekt door verschillende afzettingen (zie boven), maar hebben mogelijk toch voor een goede, relatief droger gelegen, ondergrond gezorgd. Daarnaast kan bewoning op de eveneens aanwezige kreekruigen (ontstaan tijdens de Duinkerke I transgressiefase) hebben plaatsgevonden. Het fragment vroegmiddeleeuws aardewerk is een zeldzame vondst en kan een aanwijzing zijn voor vroeg-Middeleeuwse bewoning in dit gebied waarin zich in die tijd nog steeds opduikingen van Oude Duinafzettingen en kreekruigen bevonden.

Determinatie van het vondstmateriaal

- 1 1 Fragment(en) Keramiek Aardewerk, handgeformd
(Romeinse tijd vroeg: 12 voor Chr. - 70 na Chr. tot Romeinse tijd laat A: 270 - 350 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2;.
- 2 1 Fragment(en) Keramiek Gladwandig aardewerk, gedraaid
(Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.).
Bijzonderheden: Vlakvondst op/in laag 2.

Stratigrafie:

Laag	Diepte t.o.v. maaiv.	Vondst(en)	Textuur	Geologie
1		N	Zand	Bouwvoor, restant Jonge Duin-/strandafz. en mogelijk restant Duinkerke III
2	0.45	J	Klei	Mariene afz. Duinkerke I: F.Westland
3	0.98	N	Veen	Hollandveen: F. Westland
4	1.52	N	Klei	Mariene afz. Calais onbepaald: F.Westland
5	2.40	N	Zand	Oude duin-/strandafz.: F. Westland
6	3.40	N	Zand	Oude duin-/strandafz.: F. Westland

Vindplaats: 1
 CMA-nr: 38B-121
 CAA-nr: -
 Kaartblad: 38B (zuid)
 Coördinaten: 113.38/437.94
 Gemeente: Bergambacht
 Plaats: Bergambacht
 Toponiem: Provinciale Weg

Beschrijving: donk met sporen van bewoning
 Datering: mesolithicum: 8800-4900 vC en/of Neolithicum: 5300-2000 vC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
 te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 2
 CMA-nr: 38B-120
 CAA-nr: -
 Kaartblad: 38B (zuid)
 Coördinaten: 113.44/438.30
 Gemeente: Bergambacht
 Plaats: Bergambacht
 Toponiem: Centrum; Hoofdstraat; Huisstraat

Beschrijving: donk met sporen van bewoning
 Datering: mesolithicum: 8800-4900 vC en/of Neolithicum: 5300-2000 vC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
 te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 3
 CMA-nr: 38B-119
 CAA-nr: -
 Kaartblad: 38B (zuid)
 Coördinaten: 113.30/438.65
 Gemeente: Bergambacht
 Plaats: Bergambacht
 Toponiem: Molenpad; Den Arend

Beschrijving: donk met sporen van bewoning
 Datering: mesolithicum: 8800-4900 vC en/of Neolithicum: 5300-2000 vC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
 te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 4
 CMA-nr: 38B-001
 CAA-nr: -
 Kaartblad: 38B (zuid)

Coördinaten: 113.46/438.12
Gemeente: Bergambacht
Plaats: Bergambacht
Toponiem: 't Slot; 's-Heer Aartsberg'

Beschrijving: 1) resten van het kasteel 's-Heer Aartsberg';
2) resten van een huis

Datering: 1) late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
2) Nieuwe tijd: 1500 nC - heden

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde, bouwkundig beschermd ex artikel 3 van de
Monumentenwet 1988 (RDMZ), archeologisch te beschermen in de zin van de Monumentenwet 1988

Vindplaats: 5
CMA-nr: -
CAA-nr: -
Kaartblad: 38B (zuid)
Coördinaten: 111.63/438.92
Gemeente: Bergambacht
Plaats: Benedenberg
Toponiem: Benedenbergse weg

Beschrijving: sporen van bewoning aangetroffen tijdens archeologische inventarisatie (RAAP-objectnummer KRIO06); object is
onderdeel van een laat middeleeuws en nog bestaand bewoningslint langs de Benedenbergse weg; laat-
Middeleeuwse bewoningssporen bevinden zich vermoedelijk onder huidige bewoning
Datering: einde vroege Middeleeuwen D tot en met nieuwe tijd C: 1000 nC-heden

Status: -

Vindplaats: 6
CMA-nr: -
CAA-nr: -
Kaartblad: 38B (zuid)
Coördinaten: 110.92/438.76
Gemeente: Bergambacht
Plaats: Benedenberg
Toponiem: Benedenbergse weg

Beschrijving: sporen van bewoning aangetroffen tijdens archeologische inventarisatie (RAAP-objectnummer KRIO01); object is
onderdeel van een laat middeleeuws en nog bestaand bewoningslint langs de Benedenbergse weg; laat-
Middeleeuwse bewoningssporen bevinden zich vermoedelijk onder huidige bewoning
Datering: einde vroege Middeleeuwen D tot en met nieuwe tijd C: 1000 nC-heden

Status: -

Vindplaats: 7
CMA-nr: -
CAA-nr: -
Kaartblad: 38A (zuid)
Coördinaten: 109.63/438.19
Gemeente: Nederlek
Plaats: Nederlek
Toponiem: Polder den Hoek, C.G. Roosweg

Beschrijving: vondsten bij archeologische inventarisatie (RAAP-objectnummer KRKZ09); object is onderdeel van
het laat-Middeleeuwse bewoningslint ten zuiden van het veenstroompje de Loet; geen herkenbare bewoningssporen; vermoedelijk
(gedeeltelijk) verstoord door aanleg provinciale weg
Datering: einde vroege Middeleeuwen D tot en met einde late middeleeuwen B: 1000-1500 nC

Status: -

Vindplaats: 8
CMA-nr: -
CAA-nr: -
Kaartblad: 38A (zuid)
Coördinaten: 109.48/438.16

Bijlage 2

Catalogus van bekende vindplaatsen (zie afbeelding 4/5)

CMA = Centraal Monumenten Archief (deze vindplaatsen zijn weergegeven op de Archeologische Monumentenkaart Zuid-Holland)

CAA = Centraal Archeologisch Archief (= ROB Object nummer)

Gemeente:	Nederlek	Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, te beschermen ex artikel 3 van de Monumentenwet 1988
Plaats:	Nederlek		
Toponiem:	Polder den Hoek, C.G. Roosweg		
Beschrijving:	vondsten bij archeologische inventarisatie (RAAP-objectnummers KRKZ03 en KRKZ04); object is onderdeel van het laat-Middeleeuwse bewoningslint ten zuiden van het veenstroompje de Loet; geen herkenbare bewoningssporen; vermoedelijk (gedeeltelijk) verstoord door aanleg provinciale weg	Vindplaats:	12
Datering:	einde vroege Middeleeuwen D tot en met begin late middeleeuwen B: 1000-1300 nC	CMA-nr:	38A-005
Status:	-	CAA-nr:	-
		Kaartblad:	38A (zuid)
		Coördinaten:	107.97/437.97
		Gemeente:	Nederlek
		Plaats:	Lekkerkerk
		Toponiem:	Polder den Hoek; Loetbos
Vindplaats:	9	Beschrijving:	twee huisterpen
CMA-nr:	38A-008	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
CAA-nr:	-	Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, te beschermen ex artikel 3 van de Monumentenwet 1988
Kaartblad:	38A (zuid)		
Coördinaten:	108.860/437.720		
Gemeente:	Nederlek		
Plaats:	Lekkerkerk	Vindplaats:	13
Toponiem:	Polder den Hoek; C.G. Roosweg	CMA-nr:	38A-027
Beschrijving:	huisterp	CAA-nr:	-
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC	Kaartblad:	38A (zuid)
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Coördinaten:	109.38/440.87
		Gemeente:	Vlist
		Plaats:	Benedenheul
		Toponiem:	Benedenheulseweg
Vindplaats:	10	Beschrijving:	huisterp
CMA-nr:	38A-007	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden
CAA-nr:	-	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Kaartblad:	38A (zuid)		
Coördinaten:	108.16/438.09		
Gemeente:	Nederlek		
Plaats:	Lekkerkerk	Vindplaats:	14
Toponiem:	Polder den Hoek; Loetbos	CMA-nr:	38A-026
Beschrijving:	huisterp	CAA-nr:	-
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC	Kaartblad:	38A (zuid)
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Coördinaten:	109.50/440.96
		Gemeente:	Vlist
		Plaats:	Benedenheul
		Toponiem:	Benedenheulseweg
Vindplaats:	11	Beschrijving:	huisterp
CMA-nr:	38A-006	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden
CAA-nr:	-	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Kaartblad:	38A (zuid)		
Coördinaten:	108.04/438.02		
Gemeente:	Nederlek	Vindplaats:	15
Plaats:	Lekkerkerk	CMA-nr:	38A-025
Toponiem:	Polder den Hoek; Loetbos	CAA-nr:	-
Beschrijving:	huisterp	Kaartblad:	38A (zuid)
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC		

Coördinaten:	109.69/441.09	CMA-nr:	38A-021
Gemeente:	Vlist	CAA-nr:	-
Plaats:	Benedenheul	Kaartblad:	38A (zuid)
Toponiem:	Benedenheulseweg	Coördinaten:	109.99/441.29
Beschrijving:	huisterp	Gemeente:	Vlist
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden	Plaats:	Benedenheul
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Toponiem:	Benedenheulseweg
		Beschrijving:	huisterp
		Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden
		Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Vindplaats:	16	Vindplaats:	20
CMA-nr:	38A-024	CMA-nr:	38A-004
CAA-nr:	-	CAA-nr:	-
Kaartblad:	38A (zuid)	Kaartblad:	38A (zuid)
Coördinaten:	109.85/441.22	Coördinaten:	106.40/440.18
Gemeente:	Vlist	Gemeente:	Bergambacht
Plaats:	Benedenheul	Plaats:	Berkenwoude
Toponiem:	Benedenheulseweg	Toponiem:	Ouderkerkse Landscheiding
Beschrijving:	huisterp	Beschrijving:	huisterp
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Vindplaats:	17	Vindplaats:	21
CMA-nr:	38A-023	CMA-nr:	38A-003
CAA-nr:	-	CAA-nr:	-
Kaartblad:	38A (zuid)	Kaartblad:	38A (zuid)
Coördinaten:	109.91/441.23	Coördinaten:	106.46/440.34
Gemeente:	Vlist	Gemeente:	Bergambacht
Plaats:	Benedenheul	Plaats:	Berkenwoude
Toponiem:	Benedenheulseweg	Toponiem:	Ouderkerkse Landscheiding
Beschrijving:	huisterp	Beschrijving:	huisterp
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Vindplaats:	18	Vindplaats:	22
CMA-nr:	38A-022	CMA-nr:	38A-002
CAA-nr:	-	CAA-nr:	-
Kaartblad:	38A (zuid)	Kaartblad:	38A (zuid)
Coördinaten:	110.00/441.22	Coördinaten:	106.42/441.08
Gemeente:	Vlist	Gemeente:	Bergambacht
Plaats:	Benedenheul	Plaats:	Achterbroek
Toponiem:	Benedenheulseweg	Toponiem:	Ouderkerkse Landscheiding
Beschrijving:	huisterp	Beschrijving:	huisterp
Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
Vindplaats:	19		

Vindplaats: 23
CMA-nr: 38A-001
CAA-nr: -
Kaartblad: 38A (zuid)
Coördinaten: 105.65/441.80
Gemeente: Ouderkerk
Plaats: Lage Weg
Toponiem: Polder de Nesse; Schaapjeszijde

Beschrijving: huisterp
Datering: late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 24
CMA-nr: -
CAA-nr: -
Kaartblad: 30G (zuid)
Coördinaten: 87.700/454.760 - 89.300/451.980
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Landscheiding tussen Rijnland en Delfland

Beschrijving: dijklichaam op restveenrug
Datering: late Middeleeuwen B: 1250-1500 nC; de vroegste historische bron waarin de landscheiding is vermeld dateert uit de 13de eeuw; het veen van de restveenrug is hiervoor ontstaan

Status: -

Vindplaats: 25
CMA-nr: -
CAA-nr: 30GN-56
Kaartblad: 30G
Coördinaten: 87.00/455.55
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: De Sater

Beschrijving: sporen van bewoning (Inheems-romeins + import; losse vondsten bij graafwerkzaamheden voor aanleg jongeren centrum De Sater)
Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: -

Vindplaats: 26
CMA-nr: 30G-027
CAA-nr: -
Kaartblad: 30G (zuid)
Coördinaten: 87.00/455.12
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Centrum Rietvink
Beschrijving: resten van de gracht van Corbulo
Datering: Romeinse tijd: ca. 47 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 27
CMA-nr: 30G-028
CAA-nr: 30GN-59
Kaartblad: 30G (zuid)
Coördinaten: 87.22/455.36
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Centrum Rietvink

Beschrijving: resten van de gracht van Corbulo en vondsten uit omgeving
Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC, de gracht is gegraven omstreeks 47 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 28
CMA-nr: 30G-029
CAA-nr: 30GN-61
Kaartblad: 30G (zuid)
Coördinaten: 87.46/455.70
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Centrum Rietvink

Beschrijving: resten van de gracht van Corbulo en vondsten daarin (Inheem-romeins en import)
Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC, de gracht is gegraven omstreeks 47 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 29
CMA-nr: 30G-030
CAA-nr: -
Kaartblad: 30G (noord)
Coördinaten: 87.89/456.21
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Centrum Rietvink

Beschrijving: resten van de gracht van Corbulo
Datering: Romeinse tijd: ca. 47 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 30
CMA-nr: 30G-031
CAA-nr: -
Kaartblad: 30G (noord)
Coördinaten: 88.00/456.42
Gemeente: Leidschendam
Plaats: Leidschendam
Toponiem: Centrum; Rietvink

Beschrijving: resten van de gracht van Corbulo
Datering: Romeinse tijd: ca. 47 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,

	te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening		2) late Middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden
Vindplaats:	31	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
CMA-nr:	30G-045	Vindplaats:	35
CAA-nr:	30GN-24; 30GN-43	CMA-nr:	30G-052
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	-
Coördinaten:	87.93/458.24	Kaartblad:	30G (noord)
Gemeente:	Leidschendam	Coördinaten:	88.46/459.10
Plaats:	Leidschendam	Gemeente:	Voorschoten
Toponiem:	Duivenvoordse- en Veenzijdse Polder (Orangerie Kasteel Duivenvoorde)	Plaats:	Voorschoten
Beschrijving:	1) nederzetting 2) sporen van bewoning	Toponiem:	Horstlaan; Ter Horst
Datering:	1) midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot laat Neolithicum A: 2850-2450 vC (Vlaardingen cultuur) 2) Late IJzertijd of Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC (Inheems-romeins)	Beschrijving:	resten van het kasteel "Ter Horst"
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Datering:	late Middeleeuwen: 1050-1500 nC
Vindplaats:	32	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
CMA-nr:	-	Vindplaats:	36
CAA-nr:	30GN-47	CMA-nr:	-
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	30GN-41
Coördinaten:	88.80/458.32	Kaartblad:	30G (noord)
Gemeente:	Voorschoten	Coördinaten:	88.91/458.62
Plaats:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Toponiem:	Duivenvoorde	Plaats:	Voorschoten
Beschrijving:	1 wandfragment handgevoerd aardewerk (losse vondst, langs slootkant gevonden bij veldkartering)	Toponiem:	Duivenvoorde
Datering:	IJzertijd 800-12 vC	Beschrijving:	1 wandfragment aardewerk geglazuurd (losse vondst, langs slootkant gevonden bij veldkartering)
Status:	-	Datering:	late Middeleeuwen B: 1250-1500 nC
Vindplaats:	33	Status:	-
CMA-nr:	-	Vindplaats:	37
CAA-nr:	30GN-42	CMA-nr:	-
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	30GN-40
Coördinaten:	88.68/457.92	Kaartblad:	30G (noord)
Gemeente:	Voorschoten	Coördinaten:	88.68/458.90
Plaats:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Toponiem:	Duivenvoorde	Plaats:	Voorschoten
Beschrijving:	1 randfragment aardewerk paffrath (losse vondst, langs slootkant gevonden bij veldkartering)	Toponiem:	Duivenvoorde
Datering:	late Middeleeuwen A: 1050-1250 nC	Beschrijving:	1 wandfragment steengoed ongeglazuurd (losse vondst, langs slootkant gevonden bij veldkartering)
Status:	-	Datering:	late Middeleeuwen B: 1250-1500 nC
Vindplaats:	34	Status:	-
CMA-nr:	30G-026	Vindplaats:	38
CAA-nr:	30GN-17; 30GN-48; 30GN-49; 30GN-50; 30GN-51	CMA-nr:	-
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	30GN-39
Coördinaten:	88.69/458.60	Kaartblad:	30G (noord)
Gemeente:	Voorschoten	Coördinaten:	88.93/459.07
Plaats:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Toponiem:	Duivenvoorde	Plaats:	Voorschoten
Beschrijving:	1) sporen van bewoning; 2) resten van de begraven hofstad "Duivenvoorde"	Toponiem:	Oranjepolder
Datering:	1) laat Neolithicum;	Beschrijving:	1 wandfragment ongeglazuurd aardewerk (losse vondst, langs slootkant gevonden bij veldkartering)
		Datering:	late Middeleeuwen A: 1050-1250 nC

Status:	-	Datering:	midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot laat Neolithicum A: 2850-2450 vC (Vlaardingen cultuur)
Vindplaats:	39	Status:	-
CMA-nr:	-	Vindplaats:	43
CAA-nr:	30GN-4	CMA-nr:	-
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	30HN-15
Coördinaten:	89.51/458.92	Kaartblad:	30H (noord)
Gemeente:	Voorschoten	Coördinaten:	90.00/458.85
Plaats:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Toponiem:	-	Plaats:	Voorschoten
Beschrijving:	1) afbraakresten van het middeleeuwse Huis Rozenburg	Toponiem:	Starrenburger polder
	2) resten van het zeventiende eeuwse Huis Rozenburg	Beschrijving:	resten van het Huis Rouwkoop
Datering:	1) late Middeleeuwen B: 1250-1500 nC 2) Nieuwe tijd A/B: 1500-1850 nC	Datering:	late Middeleeuwen B: 1250-1500 nC
Status:	-	Status:	-
Vindplaats:	40	Vindplaats:	44
CMA-nr:	-	CMA-nr:	-
CAA-nr:	30GN-21	CAA-nr:	30HN-70
Kaartblad:	30G (noord)	Kaartblad:	30H (noord)
Coördinaten:	89.40/459.38	Coördinaten:	90.30/458.80
Gemeente:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Plaats:	Voorschoten	Plaats:	Voorschoten
Toponiem:	Begraafplaats Rosenburg	Toponiem:	Oosterhoff
Beschrijving:	waarsch. nederzetting (sporen van bewoning aangetroffen bij aanleg begraafplaats)	Beschrijving:	een bodemfragment aardewerk (ongeglazuurd), losse vondst langs slootkant gevonden bij veldkartering
Datering:	midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot laat Neolithicum A: 2850-2450 vC (Vlaardingen cultuur)	Datering:	late middeleeuwen B: 1250-1500 nC
Status:	-	Status:	-
Vindplaats:	41	Vindplaats:	45
CMA-nr:	-	CMA-nr:	-
CAA-nr:	30GN-1	CAA-nr:	30HN-69
Kaartblad:	30G (noord)	Kaartblad:	30H (noord)
Coördinaten:	89.71/459.61	Coördinaten:	90.15/458.96
Gemeente:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Plaats:	Voorschoten	Plaats:	Voorschoten
Toponiem:	Boschgeest (Karel Doormanlaan)	Toponiem:	Oosterhoff
Beschrijving:	sporen van bewoning	Beschrijving:	een wandfragment aardewerk (paffrathachtig), losse vondst langs slootkant gevonden bij veldkartering
Datering:	midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot laat Neolithicum B: 2450-2000 vC (Vlaardingen-cultuur, Standvoetbeker-cultuur en Klokbeker-cultuur)	Datering:	late middeleeuwen B: 1250-1500 nC
Status:	-	Status:	-
Vindplaats:	42	Vindplaats:	46
CMA-nr:	-	CMA-nr:	-
CAA-nr:	30GN-2	CAA-nr:	30HN-37
Kaartblad:	30G (noord)	Kaartblad:	30H (noord)
Coördinaten:	89.70/459.80	Coördinaten:	90.40/459.56
Gemeente:	Voorschoten	Gemeente:	Voorschoten
Plaats:	Voorschoten	Plaats:	Voorschoten
Toponiem:	Oranjepolder	Toponiem:	Klooster "Huize Bijdorp"
Beschrijving:	nederzetting	Beschrijving:	1 fragment van een strijdhamer
		Datering:	laat Neolithicum A: 2850-2450 vC. (Standvoetbekercultuur)
		Status:	-

Vindplaats: 47
CMA-nr: 30G-053
CAA-nr: -
Kaartblad: 30G (noord)
Coördinaten: 88.18/460.64
Gemeente: Wassenaar
Plaats: Wassenaar
Toponiem: Raaphorst

Beschrijving: resten van het kasteel "Raaphorst"
Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Vindplaats: 48
CMA-nr: 30H-005
CAA-nr: 30HN-7
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.16/459.28
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: Rouwkooplaan; Roucoop

Beschrijving: resten van het kasteel 'Roucoop'
Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd:
1500 nC - heden

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Vindplaats: 49
CMA-nr: 30H-007
CAA-nr: 30HN-6
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 91.80/461.00
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: Leidscheweg; Vredenhoef

Beschrijving: resten van de hofstede 'Vredenhoef'
Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Vindplaats: 50
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-2
Kaartblad: 30N (noord)
Coördinaten: 91.40/460.70
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: R.K.-kerk

Beschrijving: 1 compleet brons mes, gevonden bij de R.K.-kerk op
een diepte van ongeveer 2 m.
Datering: late Bronstijd: 1100 - 800 vC

Status: -

Vindplaats: 51
CMA-nr: 30H-006
CAA-nr: 30HN-5
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.86/460.82
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: Adegeest

Beschrijving: resten van de hofstede "Adegeest"
Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Vindplaats: 52
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-11
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.17/460.50
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: Wijngaardenlaan

Beschrijving: resten van het huis ter Lips of Wijngaarden
Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd
A/B: 1500-1850 nC

Status: -

Vindplaats: 53
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-10
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.42/460.50
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: -

Beschrijving: 2 fragmenten vuursteen (losse vondsten bij graven
van sleuven voor huizenbouw)

Datering: onzeker, waarschijnlijk laat Neolithicum: 2850-
2000 vC of Bronstijd: 2000-800 vC

Status: -

Vindplaats: 54
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-9
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.55/460.68 (90.25/460.80)
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: (Gemeentelijk sportveldencomplex)

Beschrijving: 1 vuurstenen bijl (losse vondst bij aanleg nieuw
sportterrein)

Datering: midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot laat
Neolithicum A: 2850-2450 vC (Vlaardingen cultuur)

Status: -

Vindplaats: 55
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-55
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.10/460.90
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: Emballagebedrijf Steijn "Voorschoten - De Donk"

Beschrijving: nederzetting
Datering: 1) midden Neolithicum B: 3400-2850 vC tot en met
laat Neolithicum A: 2850-2450 vC (Vlaardingen-
cultuur en Standvoetbekercultuur)
2) Bronstijd: 2000-800 vC
3) overgang late IJzertijd/Romeinse tijd
(150 vC-150 nC)
4) Romeinse tijd (150-260 nC)

Status: -

Vindplaats: 56
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-29
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 90.30/461.70
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: - (Spoorlijn Leiden-Den Haag)

Beschrijvin: 1 zilveren denarius (losse vondst)
Datering: Romeinse tijd (Vespasianus, 69-79 n. Chr.)

Status: -

Vindplaats: 57
CMA-nr: -
CAA-nr: 30HN-44
Kaartblad: 30H (noord)
Coördinaten: 91.25/462.30
Gemeente: Voorschoten
Plaats: Voorschoten
Toponiem: -

Beschrijving: enkele fragmenten aardewerk (losse vondsten in
opgebrachte grond)
Datering: late IJzertijd: 250-12 vC

Status: -

Vindplaats: 58
CMA-nr: -
CAA-nr: 30FZ-97
Kaartblad: 30F (zuid)
Coördinaten: 90.65/463.32
Gemeente: Leiden
Plaats: Leiden
Toponiem: Stevenshofjespolder

Beschrijving: nederzetting (waarschijnlijk; losse vondsten/sporen
van bewoning aangetroffen bij graafwerkzaam-
heden voor het beschoeien van de Veenwatering)
Datering: midden-IJzertijd: 500-250 vC

Status: -

Vindplaats: 59
CMA-nr: -
CAA-nr: 30FZ-96
Kaartblad: 30F (zuid)
Coördinaten: 90.55/463.37
Gemeente: Leiden
Plaats: Leiden
Toponiem: Stevenshofjespolder

Beschrijving: losse vondsten (waarsch. nederzetting)
Datering: midden-IJzertijd: 500-250 vC

Status: -

Vindplaats: 60
CMA-nr: -
CAA-nr: 30FZ-95
Kaartblad: 30F (zuid)
Coördinaten: 91.27/462.63
Gemeente: Leiden
Plaats: Leiden
Toponiem: Stevenshofjespolder

Beschrijving: losse vondsten bij graafwerk (waarsch.
nederzetting)
Datering: vroege IJzertijd: 800-500 vC / midden-IJzertijd:
500-250 vC

Status: -

Vindplaats: 61
CMA-nr: -
CAA-nr: 30FZ-94
Kaartblad: 30F (zuid)
Coördinaten: 91.14/462.68
Gemeente: Leiden
Plaats: Leiden
Toponiem: Stevenshofjespolder

Beschrijving: losse vondsten bij graafwerk (waarsch.
nederzetting)
Datering: vroege IJzertijd: 800-500 vC / midden-IJzertijd:
500-250 vC

Status: -

Vindplaats: 62
CMA-nr: -
CAA-nr: 30FZ-93
Kaartblad: 30F (zuid)
Coördinaten: 90.83/462.87
Gemeente: Leiden
Plaats: Leiden
Toponiem: Stevenshofjespolder

Beschrijving: 1) nederzetting (waarsch): diverse losse vondsten
bij graafwerk, waaronder een horde (houten
vlechtwerk)
2) sporen van bewoning
Datering: 1) midden-IJzertijd: 500-250 vC
2) Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status:	-	450 nC;	3) late middeleeuwen: 1050-1500 nC
Vindplaats:	63	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
CMA-nr:	30G-047	Vindplaats:	67
CAA-nr:	30GN-16	CMA-nr:	30E-010
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	-
Coördinaten:	89.35/461.35	Kaartblad:	30E (zuid)
Gemeente:	Wassenaar	Coördinaten:	88.52/462.60
Plaats:	Wassenaar	Gemeente:	Wassenaar
Toponiem:	Santhorst	Plaats:	Wassenaar
Beschrijving:	resten van de hofstede "Santhorst"	Toponiem:	Deylerweg; Huis Ter Weer
Datering:	late middeleeuwen: 1050-1500 nC	Beschrijving:	1) sporen van bewoning; 2) resten van het kasteel "Huis Ter Weer"
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Datering:	1) Bronstijd: 2000-800 vC en/of IJzertijd: 800-12 vC; 2) late middeleeuwen: 1050-1500 nC en Nieuwe tijd: 1500 nC - heden
Vindplaats:	64	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
CMA-nr:	30G-017	Vindplaats:	68
CAA-nr:	-	CMA-nr:	-
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	30FZ-6
Coördinaten:	89.02/461.50	Kaartblad:	30F (zuid)
Gemeente:	Wassenaar	Coördinaten:	90.15/463.60
Plaats:	Wassenaar	Gemeente:	Valkenburg
Toponiem:	Santhorst	Plaats:	Valkenburg (omg. Voorschoten)
Beschrijving:	sporen van bewoning	Toponiem:	Ommedijksche Polder
Datering:	IJzertijd: 800-12 vC, Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC, vroege Middeleeuwen: 450-1050 nC en late middeleeuwen: 1050-1500 nC	Beschrijving:	Nederzetting (baggervondsten in water: aw, bot en cultuurlaag)
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Datering:	late IJzertijd: 250-12 vC
Vindplaats:	65	Status:	-
CMA-nr:	30G-015	Vindplaats:	69
CAA-nr:	30GN-15	CMA-nr:	30E-018
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	-
Coördinaten:	89.40/462.33	Kaartblad:	30E (zuid)
Gemeente:	Wassenaar	Coördinaten:	89.75/463.74
Plaats:	Wassenaar	Gemeente:	Valkenburg
Toponiem:	Zuydwijk	Plaats:	Valkenburg
Beschrijving:	sporen van bewoning	Toponiem:	Ommedijksche Polder
Datering:	midden-IJzertijd: 500-250 vC	Beschrijving:	sporen van bewoning
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening	Datering:	late IJzertijd: 800-12 vC
Vindplaats:	66	Status:	Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening
CMA-nr:	30G-013	Vindplaats:	70
CAA-nr:	30GN-33	CMA-nr:	30E-017
Kaartblad:	30G (noord)	CAA-nr:	-
Coördinaten:	89.00/462.42	Kaartblad:	30E (zuid)
Gemeente:	Wassenaar	Coördinaten:	89.87/463.67
Plaats:	Wassenaar	Gemeente:	Valkenburg
Toponiem:	Deijlerweg; Amerikaanse School	Beschrijving:	1) sporen van bewoning; 2) sporen van bewoning; 3) sporen van bewoning
Beschrijving:	1) sporen van bewoning; 2) sporen van bewoning; 3) sporen van bewoning	Datering:	1) laat Neolithicum; 2) IJzertijd: 800-12 vC en Romeinse tijd: 12 vC -

Plaats: Valkenburg
 Toponiem: Ommedijsche Polder

Beschrijving: sporen van bewoning
 Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 71
 CMA-nr: 30E-016
 CAA-nr: -
 Kaartblad: 30E (zuid)
 Coördinaten: 89.57/463.83
 Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: Ommedijsche Polder; Molen De Peijzer

Beschrijving: sporen van bewoning
 Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 72
 CMA-nr: -
 CAA-nr: 30EZ-3
 Kaartblad: 30E (zuid)
 Coördinaten: 89.760/464.220
 Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: Ommedijsche Polder

Beschrijving: Aan de oever van een door zandzuigen ontstaan meer wer een vijftal concentraties aardewerk en bot waargenomen. Vermoedelijk gaat het hier om afvalkuilen. Tussen twee van de kuilen was over een lengte van 3 m. een aaneengesloten horizon één richting georiënteerde houten paaltjes zichtbaar (vloer, knuppelweg of aangespoeld rijshout?).
 Datering: onbekend

Status: -

Vindplaats: 73
 CMA-nr: -
 CAA-nr: 30EZ-30
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 89.00/466.00
 Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: Valkenburgse Watering

Beschrijving: enkele fragmenten aardewerk
 Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: -

Vindplaats: 74
 CMA-nr: 30F-004
 CAA-nr: 30FZ-8; 30FZ-80; 30FZ-89; 30FZ-47
 Kaartblad: 30F (zuid)
 Coördinaten: 90.07/465.34

Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: De Woerd; Zonneveldslaan

Beschrijving: 1) nederzetting (burgerlijk); 2) sporen van bewoning
 Datering: 1) Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC; 2) vroege middeleeuwen: 450-1050 nC

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd ex artikel 3 van de Monumentenwet 1988 (ROB); planologische bestemming moet overeenstemmen met wettelijke bescherming

Vindplaats: 75
 CMA-nr: 30E-005
 CAA-nr: 30EZ-33
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 89.70/464.82
 Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: Zonneveldslaan; Zonneveldt

Beschrijving: resten van de hofstede "Zonneveld"
 Datering: late middeleeuwen: 1050-1500 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 76
 CMA-nr: 30E-004
 CAA-nr: 30EZ-32
 Kaartblad: 30E
 Coördinaten: 89.94/465.20
 Gemeente: Valkenburg
 Plaats: Valkenburg
 Toponiem: De Woerd; Achterweg

Beschrijving: 1) sporen van bewoning; 2) resten van de hofstede "Torenvliet"
 Datering: 1) Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC en vroege middeleeuwen: 450-1050 nC; 2) late middeleeuwen: 1050-1500 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 77
 CMA-nr: 30E-014;
 CAA-nr: 30EZ-5; 30EZ-20; 30EZ-40
 Kaartblad: 30E (zuid)
 Coördinaten: 84.80/463.53
 Gemeente: Wassenaar
 Plaats: Wassenaar
 Toponiem: Waterleidingduinen; Ganzenhoek
 Beschrijving: sporen van bewoning
 Datering: Bronstijd: 2000-800 vC, IJzertijd: 800-12 vC en Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde, te beschermen door middel van planologie en/of monumentenverordening

Vindplaats: 78
CMA-nr: 30E-020;
CAA-nr: 30EZ-37; 30EZ-38; 30EZ-14
Kaartblad: 30E (zuid)
Coördinaten: 86.50/465.50
Gemeente: Wassenaar
Plaats: Wassenaar
Toponiem: Waterleidingduien; Klein Berkheide

Beschrijving: sporen van bewoning
Datering: IJzertijd: 800-12 vC en Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Vindplaats: 79
CMA-nr: -
CAA-nr: 30EZ-13
Kaartblad: 30E (zuid)
Coördinaten: 88.25/467.00
Gemeente: Katwijk
Plaats : Katwijk a/d Rijn
Toponiem: -

Beschrijving: 1x aw (gladwandig)
Datering: Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status : -

Vindplaats: 80
CMA-nr: 30E-013;
CAA-nr: 30EZ-34; 30EZ-35; 30EZ-36
Kaartblad: 30E (zuid)
Coördinaten: 86.80/466.70
Gemeente: Katwijk
Plaats : Katwijk aan Zee
Toponiem: Waterleidingduinen; Nieuwe Plas

Beschrijving: sporen van bewoning
Datering: IJzertijd: 800-12 vC en Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC

Status: Terrein van hoge archeologische waarde,
te beschermen door middel van planologie en/of
monumentenverordening

Bijlage 3 Aardewerk

3a Importaardewerk uit de Romeinse tijd

In de tabel zijn van alle vindplaatsen met Romeins import-aardewerk per aardewerktype de aantallen gegeven. In alle gevallen betreft het losse vondsten aan de oppervlakte van de betreffende vindplaats.

aardewerktype	vindplaatsen	1	4	5	7	9	13	14
ruwwandig	Niederbieber 96	1	1	-	1	-	-	-
ruwwandig		-	-	-	-	-	1	-
gladwandig		-	-	1	1	-	-	1
geverfd		-	-	-	1	-	-	-
blauwgrijs	Holwerda 160 Holwerda 140-142	-	-	-	-	-	-	1
blauwgrijs		-	-	-	-	-	-	1
blauwgrijs		-	-	-	-	1	-	-
baksteen		-	-	-	6?	-	-	1?

3b Laatmiddeleeuws aardewerk

Gebruikte afkortingen:

VMC = vroege Middeleeuwen C (725-900 n. Chr.)
 VMED = vroege Middeleeuwen D (900-1050 n. Chr.)
 LMEA = late middeleeuwen A (1050-1250 n. Chr.)
 LMEB = late middeleeuwen B (1250-1500 n. Chr.)

NTA = Nieuwe tijd A (1500-1650 n. Chr.)
 NTB = Nieuwe tijd B (1650-1850 n. Chr.)
 NTC = Nieuwe tijd C (1850-heden)

aardewerk-/bakseltype	vindplaatsen	1	4	5	6	7	9	12	13	14
kogelpot	VMEC-LMEB	-	-	-	-	1	-	-	-	-
kogelpot dekselgeul	LMEA-B	-	-	-	-	1	-	-	-	-
pingsdorf geelwitbakkend	VMED-LMEA	3	2	-	1	-	-	-	-	-
paffrath	LMEA	6	2	1	1	-	-	-	-	-
andenne, witroze	VMED-LMEB	14	2	-	3	1	-	-	1	-
andenne, kan	LMEA-B	1	-	-	-	-	-	-	-	-
elmpot	LMEA-B	-	-	-	2	-	-	-	-	-
vroeg (proto-) steengoed	LMEA-B	1	1	-	-	-	-	-	-	-
grijsbakkend handgevormd	LMEA-B	-	-	-	-	-	-	-	-	-
grijsbakkend gedraaid	LMEB	1	-	-	-	-	1	-	1	-
grijsbakkend vuurstolp	LMEB	1	-	-	-	-	-	-	-	-
witbakkend geglazuurd	LMEB-NTC	2	-	-	-	1	-	-	-	-
steengoed (Siegburg)	LMEB-NTA	16	-	-	2	-	-	1	-	-
steengoed (Langerwehe)	LMEB	3	1	-	-	-	-	-	-	-
steengoed zoutglazuur	LMEB-NTC	2	-	-	-	-	-	-	-	-
steengoed (Frech/Keulen)	NTA	2	2	-	-	-	-	-	-	-
steengoed geglazuurd	NTA-NTB	-	6	-	-	-	-	-	-	1
roodbakkend spatglazuur	LMEA-B	26	-	-	-	-	-	-	-	-
roodbakkend geglazuurd	LMEB	2	-	-	?	1	-	-	-	?
roodbakkend geglazuurd	NTA-NTC	74	-	-	7	15?	-	-	-	5?
roodbakkend glaz. slibvers.	LMEB-NTC	-	-	-	-	1	-	-	-	-
majolica	NTA-NTB	-	-	-	-	1	-	-	-	-
datering vindplaats van - tot		LME A-B	LME A-B	LME A	LME A-B	LME A-B	LME B	LME B	LME A-B	LMEB -NTB

Bijlage 4 Hout van Vindplaats 2

4a Intern Verslag Archeobotanie / ROB

Datum: 29 november 1994
Naam verslaglegger: R. de Man

Gemeente: Wassenaar-Bergambacht
Kaartblad: 30G
Objectcode met datum: WBW94
Objectnummer:
Eventuele veldcode: RK42/3 (Voorschoten)
Coördinaten:

Wetenschappelijk leider: W.A.M. Hessing
Technisch leider: N.F. Mulder
Objectbeschrijving / Context: Nederzetting op veen (in nabijheid van kreek)
Datering: Vroege IJzertijd (ca. 600 v. Chr.)
Botanische data: HOUTDET\WBW94
Ingevoerd in BOBASE: nee
Ingevoerd in RADAR: nee
Ingevoerd in ARCHIS: nee

Hout uit een Vroege-IJzertijd nederzetting te Voorschoten

Inleiding

Op 23 november 1994 bracht Nicole Mulder (assistent P.A. Zuid-Holland) een aantal houtmonsters ter determinatie. Het betrof hout van een Vroege-IJzertijd nederzetting op veen, nabij een kreek gelegen. De nederzetting kwam aan het licht door opgravingen vooruitlopend op de aanleg Waterleiding Bergambacht Wassenaar in november 1994.

Het binnengebrachte hout is afkomstig van een drietal staanders en een selectie van onderdelen van een vlechtwand, behorend bij een woonstalhuis. De selectie van 7 stuks hout (in samenspraak met ondergetekende) is gemaakt om een eerste indruk van het houtgebruik van de nederzetting te krijgen. Bovendien is onderzocht of het hout geschikt is voor een dendrochronologische datering.

Methode en resultaten

De 7 stukken hout zijn beschreven, gemeten en tenslotte gedetermineerd met een doorvallend lichtmicroscop met vergrotingen van 50-500x. De resultaten staan in tabel 1. De conservering van het hout is over het algemeen goed. Alleen monster 17 is vrij sterk verweerd. De schors is meestal aanwezig. Enkele palen zijn aangepunt (kapsoren).

TABEL 1

Discussie

- De enige houtsoort die geschikt is voor een absolute datering dmv. dendrochronologisch onderzoek is eik. Het aantal

monsternummers	soort	ST/VL	O cm	L cm	schors	kasps.	dendro
12Alnus (els)	VL	5-6	172	x	x	-	
13Alnus	VL	6	100	x	x	-	
14Alnus	VL	3-4	130	x	-	-	
15Alnus	VL	2,5	55	x	-	-	
17Fraxinus (es)	ST	11	130	-	-	-	
27Quercus (eik)	ST	8	190	x	-	-	
41Fraxinus	ST	8-9	160	-	-	-	

ST/VL = staander/vlechtwerk
kasps. = kapsoren

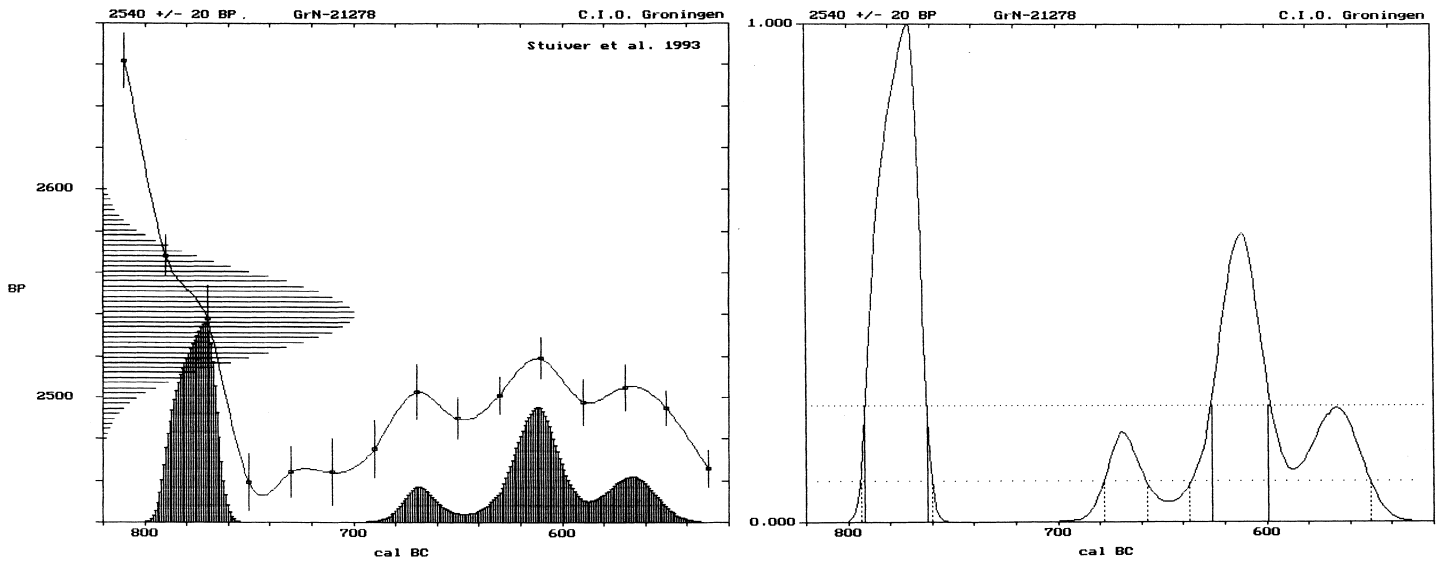
jaarringen (20-30) is te weinig om een betrouwbare datering te geven. Hiervoor moeten er minstens 60 jaarringen aanwezig zijn.

- Het hout zal ter plaatse gekapt zijn. Eiken zullen waarschijnlijk op de oeverwal van de kreek gegroeid hebben, terwijl els en es op vochtige plaatsen kunnen staan.
- De palen/takken van elzehout zijn waarschijnlijk afkomstig van een vlechtwand (muur). De paaltjes van 5-6 cm doorsnede zijn aangepunt. De zijtakken zijn gekapt. De schors is niet verwijderd.
- Eik en es zijn sterke en duurzame houtsoorten, geschikt voor dragende constructies zoals staanders. Els is minder sterk maar flexibel en bovendien erg algemeen. Hierdoor is de soort geschikt voor vlechtwerk.
- Het hout kan voor determinatie en voor dendrochronologisch onderzoek het best in schijven van 5-10 cm dik aangeleverd worden. In dit geval moet het hout op de opgraving worden beschreven. Het beste is als de delen met bewerkingsporen in zijn geheel worden meegenomen. Dit scheelt een hoop uit-, inpakwerk en tijd. Bovendien is het prettig als de monsters gewassen (voorzichtig) aangeleverd worden.

Aanbevelingen

- Het is niet zinvol om de rest van het hout te laten onderzoeken, als de herkomst van het hout onduidelijk is. Wel kan er bekeken worden of er hout geschikt is voor dendrochronologisch onderzoek.
- Het eike- of essehout kan ook gebruikt worden om een ^{14}C datering te laten doen.

4b C14 datering

CALIBRATION OF : 2540 BP +/- 20
 GrN-21278
 the calculations were performed using the following datafiles :
 calibration data : c:\cal20\data1\cal20.dta
 spline fit data : c:\cal20\data1\fit20s0.spl
 which means : Stuiver et al. 1993
 integration step size (1/years) : 20

ANALYSIS OF PROBABILITY DISTRIBUTION :

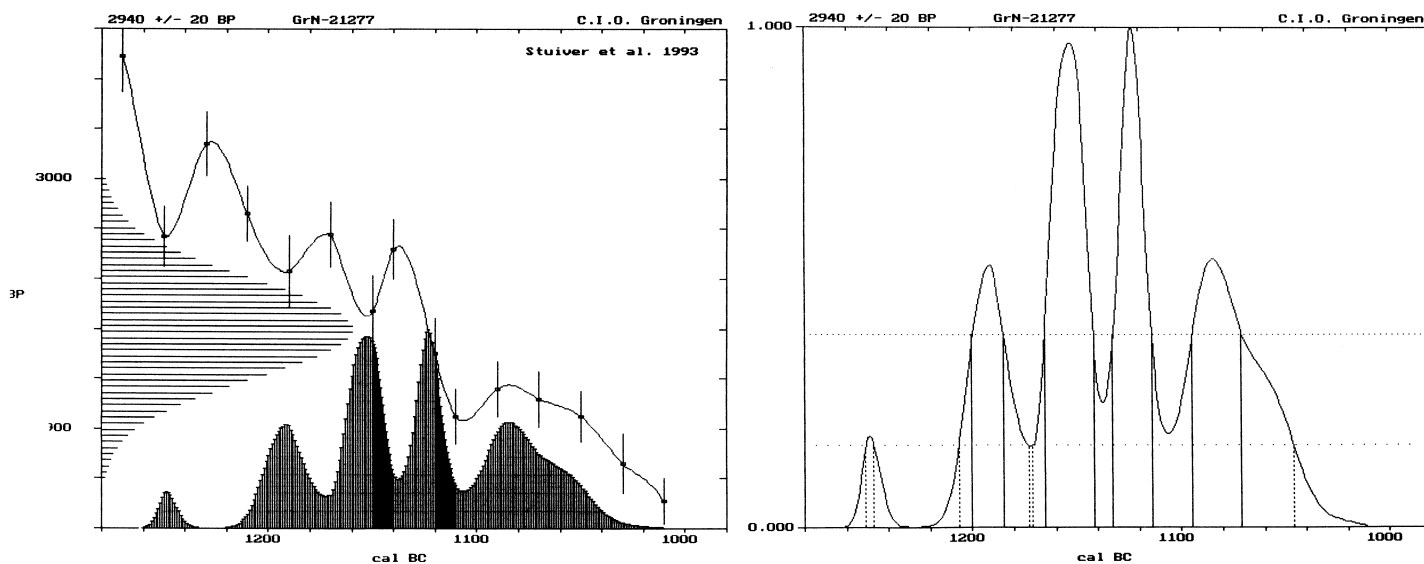
Seattle/Groningen Method
 1 / 2 sigma confidence interval analysis

68.3 % (1 sigma) confidence level yields the following ranges :

792 cal BC ...	762 cal BC
626 cal BC ...	599 cal BC

95.4 % (2 sigma) confidence level yields the following ranges :

794 cal BC ...	760 cal BC
678 cal BC ...	657 cal BC
637 cal BC ...	550 cal BC

CALIBRATION OF : 2940 BP +/- 20

GrN-21277

the calculations were performed using the following datafiles :
 calibration data : c:\cal20\data1\cal20.dta
 spline fit data : c:\cal20\data1\fit20s0.spl

which means ; Stuiver et al. 1993

integration step size (1/years) : 20

ANALYSIS OF PROBABILITY DISTRIBUTION :

Seattle/Groningen Method
 1 / 2 sigma confidence interval analysis

68.3 % (1 sigma) confidence level yields the following ranges :

1200 cal BC ...	1185 cal BC
1165 cal BC ...	1142 cal BC
1133 cal BC ...	1114 cal BC
1095 cal BC ...	1071 cal BC

95.4 % (2 sigma) confidence level yields the following ranges :

1251 cal BC ...	1247 cal BC
1206 cal BC ...	1173 cal BC
1171 cal BC ...	1046 cal BC

Bijlage 5

Verklaring gebruikte termen en afkortingen

Cursief gedrukte woorden worden elders in de woordenlijst verklaard.

afzetting	lithostratigrafische eenheid, onderdeel van een formatie.
antropogeen	door de mens gevormd of door menselijk handelen ontstaan
artefact	door de mens gemaakt of gebruikt voorwerp
besmijten	het met de handen aanbrengen van klodders natte dunne kleipap op (meestal) de onderste helft van de pot
C14 datering	bepaling van het gehalte aan radioactieve koolstof (C14) van organisch materiaal (hout, houtskool, bot, schelpen e.d.) waaruit de ouderdom kan worden afgeleid. Deze ouderdom wordt opgegeven in jaren vóór 1950 n.Chr. (= years B.P.) waaraan toegevoegd de aan de meting verbonden fout (standaarddeviatie) en het metingsnummer van het C14 Laboratorium te Groningen (GrN).
context	de structuren, (grond)sporen en artefacten waartoe vondsten behoren.
cultuurlaag	antropogene grondlaag, bevindt zich (meestal) op het oude bewoningsniveau.
donk	de top van een rivierduin, voor een groot deel overdekt met jongere klei- en veenlagen; rivierduinen zijn ongeveer 10.000 jaar geleden (eind Pleistoceen/ begin Holoceen) ontstaan doordat zand uit de droogvallende riviervlakten van Rijn en Maas werd opgewaaid.
erosie	afbraak, het gecombineerde effect van alle processen die meewerken aan de afbraak van losse en vaste gesteenten. Hiertoe behoren o.a. verwerking, transport, chemische en mechanische werking van stromend water en de mechanische werking van wind, ijs, enz.
estuarium	monding van een rivier, die binnen het bereik der getijdestromingen ligt.
estuariën milieu	zie estuarium en milieu (geologisch)
fluviaal	betrekking hebbend op, of van rivieren, bv. 'fluviaal afzettingen'
formatie	belangrijkste lithostratigrafische eenheid. Het streven is het gehele voor de stratigrafie toegankelijke gesteentepakket in formaties te verdelen. De term 'afzettingen' wordt gebruikt voor een onderdeel van een formatie; bv. 'de Afzettingen van Duinkerke behoren tot de Westland Formatie' gedraaid (aardewerk) op de draaischijf vervaardigd.
getijdegebied	wadden en estuaria; - sub-getijdengebieden, beneden gemiddeld laagwaterniveau (GLW): zeegaten,
grote getijdengebieden en lagunes	- inter-getijdengebieden, tussen GLW en GHW (gemiddeld hoogwaterniveau): platen en slikken - supra-getijdengebieden, tussen GHW en spring/stomvloedniveau: kwelders (schorren), waarin krekens, oeverwallen en kommen
grondspoor	zie spoor.
handgevoerd (aardewerk)	uit kleiringen of stroken opgebouwd, of in een bepaalde vorm gedrukt.
Jonge Duinen	hoge duinen, door verstuivingen van zand afkomstig van de voor de kust gelegen zandbodem, gevormd op het westelijk deel van de Oude Duin-en strandafzettingen (vanaf 1200 na

Chr.).

komgronden (kommen)	gronden achter de kreekoeverwallen, waar na overstroming zware klei wordt gesedimenteerd.
kreekrug, inversiekreek de oorspronkelijke topografie te zien geeft.	verlande kreek, die ten gevolge van klinkverschillen een omkering (inversie) van
laklaag	een zwarte, ondiepliggende, kleilaag met breukvlakken, waarvan de glans aan die van lak doet denken en die een goede waterhuishouding belemmert.
lithologisch	betrekking hebbend op het gesteente als zodanig: b.v. lithologische kenmerken zijn korrelgrootte, sedimentaire structuren etc.
lithostratigrafie	stratigrafie op grond van lithologie.
maaiveld	de oppervlakte van een natuurlijk of aangelegd terrein.
milieu (geologisch) aanwezig zijn en die het karakter van een sediment bepalen; men kan bv. milieu' of van een 'estuarien milieu'	verzameling van alle omgevende invloeden van krachten die op een plaats spreken van een 'marien
NAP gerelateerd aan het NAP	Normaal Amsterdams Peil; de hoogte van punten in een terrein wordt altijd
nederzetting	het exploitatiecentrum van een territorium
Neolithicum toeleggen).	nieuwe steentijd (de tijd waarin men zich voor het eerst op landbouw gaat
oeverwal rivier.	de natuurlijke bank of oever van een rivier, die gevormd wordt door de afzetting van zand en klei gedurende het buiten haar oevers treden van de
Oude Duinen	lage duinen, door zandverstuivingen gevormd op strandwalafzettingen (3800-500 v.Chr.)
oxiderend bakken kleisoort kleurt het aardwerk rood, geel of wit (in tegenstelling tot reducerend	tijdens het bakproces wordt lucht (zuurstof) toegevoerd; al naar gelang de bakken).
perimarien	het milieu, waarin sedimentatie sterk onder invloed van de zeespiegelrijzing staat, maar waar mariene afzettingen ontbreken.
perimariene afzettingen stuwende werking van de zeespiegelstijging	zoetwaterafzettingen en venen, die tot stand zijn gekomen onder invloed van de
RD-net (coördinatenstelsel) ten opzichte waarvan de ligging van gemeten punten in een terrein kan worden wordt uitgedrukt in een x- en een y-coördinaat.	Rijksdriehoeksmetingnet; een netwerk van vaste punten in het horizontale vlak, berekend. Een punt
reducerend bakken aardewerk (in tegenstelling tot oxiderend bakken).	door de luchttoevoer in de oven af te sluiten wordt vóór het vuur dooft, zuurstof aan het aardwerk onttrokken; hierdoor verkrijgt men grijs of zwart
regressie	terugtrekken van de zee t.o.v. het land.
sediment	afzetting, gevormd door het bijeenbrengen van losse gesteentefragmentjes en

	eventueel delen van organismen.
site	een plek waar menselijk handelen heeft plaatsgevonden (woonplaats, werkplaats, verdedigingswerk, grafveld enz.); in de praktijk te definiëren als een plek waar artefacten, organische resten en grondsporen (gezamenlijk) voorkomen.
spoor (archeologisch)	ontstaat als de bodem wordt verstoord door graven of woelen, waarbij de kleur en de structuur van de grond verandert, bv. bij het graven van een kuil, greppel of put; op de plaats waar iets organisch, een lichaam of een houten paal, is vergaan, blijft een humeuze vlek achter; archeologische sporen worden onderscheiden van natuurlijke sporen, die ontstaan bij bodemvorming, plantengroei en dierlijke activiteiten.
strandwal	een voor de kust liggende, bij eb droogvallende, zandrug, door branding opgebouwd, soms weer afgebroken of verplaatst.
stratigrafie	de tak van de geologie die zich bezighoudt met de beschrijving, correlatie en benoeming van gelaagde (d.w.z. sedimentaire) gesteenten; (sedimentaire gesteenten staan tegenover kristallijne gesteenten: vulkanische-, plutonische- en metamorfe gesteenten).
territorium	vast (afgebakend) woongebied; omvat al dat land dat een residentiële groep nodig heeft om te kunnen leven.
transgressiefase	periode waarin (de invloed van) de zee zich over het land uitbreidt ten gevolge van een stijging van het gemiddelde relatieve zeeniveau.
vindplaats	plaats van een vondst, (grond)spoor, antropogene resten of cultuurlagen.
vondst (archeologisch)	'het vinden van' of een 'gevonden' object, dat archeologische informatie geeft (kan zowel een artefact als een natuurlijk object zijn)
vondst, losse	vondst waarvan de context niet bekend is.
vondst, oppervlakte-	vondst afkomstig van de oppervlakte van een natuurlijk of aangelegd terrein (maaiveld).

[Bron (gedeeltelijk): Van Staalduinen, 1979; Steehouwer & Warringa 1985]

Bijlage 6
Geologisch-Archeologische Tijdtabel

	C.14 B.P.	Geologie		Klimaat, vegetatie, landschap	Archeologische perioden	Cultuurnamen	
1500 n.C.							
1000	1000	Duinkerken III	Holocene	Subatlantcum	Late Middeleeuwen	Zeijen	
							Karolingische tijd
500		Duinkerken II					Merovingische tijd
							Volksverhuizing
0	2000						Laat Romeinse tijd
							Midden Romeinse tijd
							Vroeg Romeinse tijd
							Late IJzertijd
500		Duinkerken I					Midden IJzertijd
							Vroeg IJzertijd
1000			Subboreaal	Late Bronstijd			
1500		Duinkerken 0		Midden Bronstijd	Hilversum Draakstein	Elp	
2000				Vroeg Bronstijd		Wikkeldraad	
2500	4000	Calais IV		Laat Neolithicum	Vlaardingeng Trechtarb. Stankloet Beker	Klokbeker	
3000				Midden Neolithicum			
3500		Calais III					
4000	5000			Vroeg Neolithicum	Swift Michelsberg	Haz.	
4500		Calais II		Atlanticum			
5000	6000					Bandkeramiek	
6000		Calais I			Mesolithicum		
7000	8000		Boreaal	den			
8000			Preboreaal	berk			
9000	10.000	jong dekzand II	kouder Late Dryas	toendra		Arhrendsborg	
10.000							
11.000	12.000	jong dekzand I	warmere Allerod	den berk		Tjonger	
12.000			Vroege Dryas	toendra			
25.000			warmere Bolling	berk		Hamburg	
50.000		oud dekzand löss	Weichsel ijstijd	poolwoestijn			
100.000			warm Eemien	loofbos			
150.000					Midden paleolithicum		
200.000		keileem stuwwal	Saaie ijstijd	landijs			
250.000							
300.000 v.C.					Vroeg Paleolithicum		

Samenvatting

In opdracht van de NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) is in de periode van 1992 tot en met 1994 een rivierwatertransportleiding van Bergambacht naar het waterwingebied bij Wassenaar en Katwijk met een totale lengte van 55 kilometer aangelegd.

Het tracé is te verdelen in twee delen. Het eerste gedeelte van het traject (1 t/m 39 km) loopt van Bergambacht in min of meer noordoostelijke richting langs Moordrecht en Zevenhuizen (doorkruist de Hollandse IJssel en de Rotte) tot ten zuiden van Zoetermeer en blijft daarbij overwegend in het veengebied. Vervolgens buigt het tracé zich meer in noordelijke richting naar het strandwallen gebied tot Leidschendam en loopt vervolgens min of meer evenwijdig aan en ten oosten van de meest oostelijke strandwal. In dit eerste gedeelte is de kans op aantasting van het bodemarchief gering. Het tweede gedeelte (39-55 km) doorsnijdt ten zuiden van Voorschoten de meest oostelijke, oudste strandwal om deze vervolgens aan de westzijde te volgen en buigt dan in noordwestelijke richting af naar het poldergebied tussen Wassenaar en Valkenburg waar venige ondergrond afgewisseld wordt door opduikingen van oude duinafzettingen en kreekkruggen. Dan vertakt het tracé zich naar het noorden richting Katwijk en naar het zuidwesten het waterwingebied bij Wassenaar in. Hier wordt de oostelijke voet van de Jonge Duinen aangesneden en gevolgd. Bij voorgaand archeologisch onderzoek zijn in het laatstgenoemde gebied sporen aangetroffen vanaf de Steentijd tot en met de late Middeleeuwen.

In overleg met DZH is bepaald op welke wijze de mogelijke aantasting van het bodemarchief door de aanleg van de leiding zoveel mogelijk beperkt kon worden. Indien er voldoende tijd was geweest had voorafgaand aan de werkzaamheden inventariserend onderzoek in het veld kunnen plaatsvinden om mogelijke vindplaatsen vast te stellen en eventueel het tracé van de leiding aan te passen. In dit geval stond het leidingtracé echter al in detail vast en is gekozen voor het intensief archeologisch begeleiden van de werkzaamheden. De aanstelling van een archeologisch begeleider is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van DZH.

Het doel van archeologische begeleiding is het vaststellen van de ligging van met vernietiging bedreigde vindplaatsen, het documenteren van deze vindplaatsen en in dien mogelijk het veiligstellen van de vondsten. Verder wordt de aard, de omvang en de kwaliteit van een vindplaats bepaald. Aan de hand van de verkregen informatie kan de archeologische waarde van een vindplaats worden afgemeten. Belangrijke nieuwe vindplaatsen kunnen worden voorgedragen voor behoud in de toekomst. Het archeologisch begeleiden van projecten levert op deze wijze informatie op waarmee in de toekomst bij nieuwe projecten een beleid gevoerd kan worden dat is gericht op behoud en beheer van archeologische monumenten.

Voor het eerste gedeelte zijn gedurende de werkzaamheden onder coördinatie van de archeologisch begeleider waarnemingen verricht door lokale amateur-archeologen. Hier zijn echter geen vindplaatsen aangetroffen. Ook tijdens het intensief begeleiden van het tweede gedeelte heeft de archeologisch begeleider veelvuldig een beroep kunnen doen op amateur-archeologen en andere vrijwilligers. Tijdens de acht maanden durende archeologische begeleiding zijn op dit tweede gedeelte van 39-55 km in totaal 15 vindplaatsen aangetroffen, waarvan 8 mogelijk als nederzetting aangemerkt kunnen worden. Bij de andere 7 vindplaatsen betreft het losse vondsten, die in sommige gevallen met reeds bekende vindplaatsen in verband gebracht kunnen worden.

Onder de vindplaatsen kunnen drie categorieën worden herkend. De eerste categorie betreft een groep van inheemse nederzettingen daterend uit de Romeinse periode in het poldergebied tussen Wassenaar en Valkenburg. Bewoning vond plaats op oeverwallen, langs restgeulen of op verlande krekken (afzettingen DI) waarbij mogelijk sprake is van continuerende bewoning vanaf de late IJzertijd. In het zelfde gebied bevinden zich ook sporen van bewoning uit de late Middeleeuwen.

In het strandwallen gebied (dit betreft de tweede categorie) zijn enkele afzonderlijke vindplaatsen vastgesteld: een inheemse nederzetting uit de Romeinse periode op de westelijke voet van de meest oostelijke strandwal nabij Voorschoten en een vindplaats uit de late Middeleeuwen op de meest oostelijke strandwal in de omgeving van kasteel Duivenvoorde (Oranjepolder).

In het veengebied ten oosten van de meest oostelijke strandwal (derde categorie) is een nederzetting uit de Vroege IJertijd aangetroffen. Mogelijk betreft het een woonstalhuis of misschien vond hier zoutproductie plaats. De nederzetting is door stijging van de zeespiegel gedurende de D1-transgressie fase gedeeltelijk overspoeld en in het veen weggezaakt. Enkele krekens die in deze fase elkaar opvolgend zijn ontstaan zijn eveneens waargenomen, zowel op een luchtfoto als in het profiel. De kreek heeft zich in het veen ingesneden en loopt ten oosten van en parallel aan de meest oostelijke strandwal. Mogelijk heeft deze kreek deel uit gemaakt van het krekensysteem waar in de Romeinse tijd de gracht van Corbulo op aansloot. Aanwijzingen, zoals Romeinse vondsten of sporen, voor een interpretatie van deze kreek als de gracht zelf ontbreken weliswaar, maar in de directe omgeving zijn geen andere natuurlijke waterlopen van een dergelijke omvang waargenomen. Het punt waar de gracht van Corbulo de Vliet kruist is dus nog steeds niet vastgesteld.